

սիւն

1968

ՄԻՈՆ

ԽԲ. ՏԱՐԻ-ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԴԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԳՈՒԹԻՒՆ

موسمہ مجلہ ارمینیہ شریعہ ، دینیة ، ادبیة ، ثقافیة .

"SION" ARMENIAN MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE, PHILOLOGY.

1968

Մայիս-Յունիս

Թիւ 5 - 6

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱԴԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՒ ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ

Ներկայ Յունիս ամիսով ուսումնական տարեշրջան մը եւս իր աւարտին կը հասնի, իր հետ բերելով իննամսեայ աշխատանքով շահուած արդար հանգիստ մը բոլորին՝ երբ պիտի ծրագրուին նո՛ր հանգրուաններ յառաջիկայ շրջաններուն համար:

Երուազէմի Հայ Պատրիարքութեան համար, որ հովանաւորն ու յանձանձողն է գաղութիս կրթական կեանքին, անցնող տարեշրջանը եղաւ մասնագութիւններու եւ դժուարութիւններու ժամանակ մը, երբ իր արդէն ծանրաբեռն տնտեսական կացութեան վրայ եկան բարդուիլ 1967-ի Վեցօրեայ Պատերազմին հետեւանք եղող նիւթական պարտաւորութիւններ և սեղմումներ:

Սակայն ինչպէս անցեալին, դժուարութեան այս օրերուն եւս կրթական մեր զոյգ օճախները՝ Սրբոց Թարգմանչաց Երկփորդական Վարժարանն ու Ժառանգաւորաց Վարժարանը եւ Ընծայարանը վայելեցին Ս. Աթոռի վերին իշխանութեան մասնաւոր հոգածութիւնն ու գուրգուրանքը, որպէսզի անխափան շարունակուէր այդ հաստատութիւններուն սրբազան առաքելութիւնը:

Անոնյան է առաջինը՝ Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանը, իր Մանկապարտեզի, Նախակրթարանի եւ Երկրորդական լման բաժիններով անդհաճատելի բարիք յայն է Երուսաղէմի Հայ դպրութիւն համար, 1929-ի հիմնադրութենէն ի վեր իր հասցեցած բաղմանարիւր շրջանաւարտներով հպարտ հաստատուած Ս. Յակոբեանց Վանքի շրջափակէն ներս, անմիջական շունչին տակ Ս. Աթոռի կրօնարար ու հայկական մթնոլորտին, իր շրջանաւարտները տիպար Հայեր են, իրենց ջամբուած ըլլալով հանդերձ կեանքին մէջ յաջողելու համար անհրաժեշտ բոլոր ուսումներն ու պիտութիւնները: Երջանկայիշատակ Դուրեան Պատրիարքի կողմէ սկզբնապէս հիմնադրուած որպէս Մանկապարտեզ-Նախակրթարան, աւելի քան տասնամեակէ մը ի վեր վարժարանը ունի երկրորդական ուսմանց բաժին մը եւ, որով կարելի կ'ըլլայ այլ նիւթերու կարգին ուսանողներուն ընծայել աւելի խոր եւ հիմնաւոր հայեցի դաստիարակութիւն մը:

Բայց իր կատարած ամենէն կարեւոր դերով բոլորին ու չափորոշեալ առարկայ դարձած հաստատութիւն մըն է Ժառանգաւորաց Վարժարանը եւ Ընծայարանը, կրթական վառարանը Հայ հոգեւորականութեան, որ այս տարի կը բոլորէ իր հիմնադրման 125ամեակը: Հարիւրէ աւելի տարիներու ընթացքին, սովորական արժեքափերով չգնահատուող աշխատանք մը կատարած է ան, մեր Ժողովուրդին եւ Հայաստանեայց Եկեղեցիի ծառայութեան պատրաստելով բազմաթիւ նուիրուած սպասաւորներ, ուսմանք՝ գանազան ժամանակներու՝ հասած մեր եկեղեցիի նուիրապետութեան ամենէն բարձր դիրքերուն: Ոչ ոքէ պարտադրուած, այլ խորապէս զգալով պահանջը նման օճախի մը, Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութիւնը ինքն իր միջոցներով հիմնադրած ու պահած է դպիս, ինքզինքին արտօնելով միմիայն կարճատեւ ընդհատումներ անոր կեանքին մէջ, ինչպէս՝ Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի ընթացքին, ուսանողներուն գինուորագրութեան եւ Թուրք կառավարութեան կողմէ բռնի հեռացման սպառնալու:

Վերարացուած Զինադաստիարէն ետք, գլխաւոր ջանքերովը Երջանկայիշատակ Եղիշէ Դուրեան Պատրիարքին, Դպրեմանքին կեանքը վերջին քառասնամեակին յայն մէկ ընդհատ ունեցած է, նոյնիսկ Երկրորդ Համաշխարհային Պատերազմի կամ աւելի ուշ՝ Պաղեստինեան դէպքերու դժուար տարիներուն: Նոյնն էր պարագան նախորդ տարի, երբ հակառակ պատերազմին պատճառած շփոթ վիճակին՝ Ամենապատիւ Պատրիարք Ս. Հօր փափաքով եւ հրահանգով Թուրքիայէն ընդունուեցան 22 ասնեթ, Դպրեմանքի ուսանողութեան թիւը բարձրացնելով 30-ի:

Երուսաղէմի Ս. Աթոռը, իր հազարամեայ գոյութեամբ, վայելած բացառիկ դիրքով ու առանձնանորհներով, ինչպէս նաեւ անսահման իր կարելիութիւններով այն ամենէն յարմար միջավայրն է՝ ուր Դպրեմանք մը կրնայ լաւագոյն արդիւնքներ տալ Հայ կրօնականներ պատրաստելու մարդին մէջ:

Իրրեւ սպասարկող Սուրբ այս Երկրին հայկական բազմաթիւ սրբապայքերուն, ժառանգաւոր սան մը աւելի քան եօթ տարիներու իր պատրաստութեան շրջանին կը հմտանայ Հայ ծիսագիտութեան, շարականագիտութեան եւ Հայաստանեայց Եկեղեցիի դարաւոր եւ անփոփոխելի սկզբունքներուն ու վարդապետութիւններուն մէջ, որոնց կը միանայ կանոնաւոր եւ անընդմէջ դաստիարակութիւն մը՝ ենթական ընելու համար բազմակողմանի դարգացումով եւ պատրաստութեամբ լուրջ կրօնական մը: Դրպրելմանքը, հաստատուած Վանքի ամենէն խաղաղ մէկ մասին մէջ — հոն՝ ուր կը բարձրանան յաջորդաբար չէնքերը Ս. Թարգմանչաց Վարժարանին եւ Կիւլպէնիկան Մատենադարանին, վերածելու համար այդ շրջանը մշակութային օճախի մը՝ ինքնաբաւ ու բազմերես—, իր իւրայատուկ մթնոլորտով եւ սովորական աշխարհիկ կեանքէն կտրուած՝ բոլոր կարելիութիւնները կ'ընձեռէ ծրագրուած եւ մտաւորական աշխատանքի մը համար:

Առաւելաբար իր ա'յս յատկութիւններուն համար է որ, իրրեւ Հայ Եկեղեցիի աւանդութիւններուն պահպանող եւ գիտակից հոգեւորական՝ Երուսաղէմի վարդապետը սփիւռքի գաղութներուն մէջ կը վայելէ սէր եւ յարգանք ժողովուրդի բոլոր խաւերուն կողմէ:

Եւ իրապէս, մանաւանդ վերջին քառասնամեակին, Հայ Երուսաղէմը հանդիսացած է մեծագոյն հայթայթիչը հոգեւորականներու՝ որոնք իրենց պաշտօնին ամբողջական գիտակցութեամբ երկար տարիներ հովուած են կամ առաջնորդած արտասահմանի Հայ գաղութները: Եւ այս բրած է ինքնամատոյց սիրով ու նուիրուածութեամբ, առանց որեւէ ակնկալութեան, երբ Դրպրելմանքի մը գոյութիւնը նիւթական այնքան ծանր պարտաւորութիւններու տակ կը դնէր Պատրիարքութիւն եւ Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւն հաւասարտպէս, եւ երբ Լազարեաններու, Սահասարեաններու եւ կամ Մելգոնեաններու բազմաթիւ սփիւռքահայ յաջորդներ կրնային երկրաւոր ու վաղանցուկ իրենց ոսկին վերածել ողբական անկորնչելի հարստութեան: Որովհետեւ օժանդակել կրթական որեւէ ձեռնարկի՝ օգնել է անհատներու դարգացումին, սակայն օժանդակել Երուսաղէմի Գլխավորներին կարեւորութեամբ եւ նշանակութեամբ հաստատութեան մը՝ ապահովել է Հայաստանեայց Եկեղեցիին ապագան, եւ անով՝ գնել փրկութիւնը արտասահմանի մեր տարագիր բազմութիւններուն:

Ժառանգաւորաց Վարժարանի հիմնադրութեան 125ամեակին առիթով, Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութիւնը աւելի քան երբեք ինքզինք պատրաստ կը զգայ շարունակելու այն պատականութիւնը՝ որ իրը եղած է մէկ դարէ ի վեր, նոյնի'սկ եթէ այդ պարտականութեան լիակատար գործադրման համար թափւած ճիգին ու անհնարին զոհողութիւններուն գիտակցութիւնը կամաւոր կերպով պիտի պակսի զանազան մարդոց:

Ա. Գ.

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ԱՍՏՈՒԹՈՅ ԳՈՅՈՒԹԻՒՆԸ

Աշխարհի բոլոր կրօններու առանցքը ե-
զած է Աստուծոյ գոյութեան հաւատամբը:
Առանց Աստուծոյ գոյութեան հաւատքին՝
չկայ կրօնք:

Աստուծոյ գոյութիւնը իբրեւ հարց չի
ներկայանար հաւատացեալին մտքին մէջ.
ան գիտակցօրէն կամ անգիտակցաբար իւ-
րացուցած է իր ընդունած վարդապետու-
թեան դաւանանքը: Աստուծոյ գոյութեան
հաւատացող եւ զԱստուած պաշտող բարե-
պաշտ անձը իր վրայ կը հրաւիրէ արդի
մարդուն ուշադրութիւնը՝ որ հաւատացող
մը չէ: Վերջինը կը մտածէ Աստուծոյ մա-
սին երբ գտնուի տառապալից վիճակի մը
մէջ, զգնդակ պարադաններու եւ կամ մահ-
ան ատջեւ, երբ կը փոքուի աշխարհը դի-
տելու իր եղանակը: Իր գոյութեան վերջ-
նակէտին հասած ըլլալու փորձառութիւնը
ունենալով, ինքզինք կախուած կը դառնէ
արտաքին ոյժի մը՝ որուն կրօնական ըմ-
բռնումով մենք Աստուած անունը կու
տանք:

Դարերու ընթացքին մարդը հարց է
տուած. Գո՞յ է Աստուած, ո՞ր կրնամ
գտնել զայն, իմացական արամարանու-
թեամբ կրնամ փաստել տիեզերքի գերա-
զոյն կոռափարիւի մը գոյութիւնը: Ան ջու-
նացած է գտնել անոնց պատասխանները:
«Այսօր», կ'ըսէ ուսուցչապետ Ուայթհէտ,
«վիճարանելի կրօնական մէկ վարդապե-
տութիւն կայ. աշխիքն՝ ի՞նչ կ'ուզես ըսել
Աստուած ըսելով» եւ սոյն նկատուածով,
այսօրը նման է մեր բոլոր երէկներունը:
Քանզի իմաստասէր կը հաստատէ թէ փիլի-
սոփայութեան մէջ երեք էական խնդիրներ
կան. ա. Գոյութիւն Աստուծոյ, բ. Ակա-
տութիւն Կամքի եւ գ. Անմահութիւն Հոգ-
ւոյ: Ան կ'անլցնէ թէ յիշեալ երեքին մէջ
կեդրոնական խնդիրը Աստուծոյ գոյութեան
հարցն է, իսկ միւս երկուքը անոր հետե-
ւութիւններն են:

Աստուծոյ գոյութիւնը ապացուցանելու
համար, իմաստասէրներ երեք զլիսուոր
մէթոտներ որդեգրած են.

1.— ԷՄԲԱՐԱՆԱԿԱՆ ԱՊԱՑՈՅՑ (The Ontological Argument)

Արդիւնքն է ԺԱ Դարու մեծատաղանդ
իմաստասէր եւ աստուածաբան Անսելմոս
Քենթրպըրիի մտածողութեան: Անսելմոս
կը հաւատար որ Աստուծոյ բնութիւնը հա-
ւատքի ճամբով կը յայտնուի: Աստուծոյ
մասին կրօնական այս ըմբռնումը ան բա-
ցատրից հետեւեալ ձևով. «Մենք կը հա-
ւատանք որ Ան բան մըն է որմէ մեծը կա-
րելի չէ երեւակայել»: Բայց, մարդկային
բանականութիւնը հարց կու տայ. Մենք
ինչպէ՞ս կրնանք վստահ ըլլալ էակի մը գո-
յութեան՝ որ վերանցական է ամէն ինչէ որ
գիտենք, նոյնիսկ մեր մտածողութենէն:

Խորանական այս հարցին հաստատումը
սկիզբ դրած փիլիսոփայական նոր մտածո-
ղութեան մը: Անսելմոս նշեց թէ մարդկա-
յին իմացութիւնը ինչպէ՞ս կրնայ ըմբռնել
ճշմարտութիւն մը որ վեր է իր մտածողու-
թենէն. այլ խօսքով՝ թէ ան ինչպէ՞ս կրնայ
Աստուծոյ հասնիլ:

2.— ՏԻԵԶԵՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՊԱՑՈՅՑ (The Cosmological Argument)

Աշխարհի մէջ ամէն բան իր պատճառը
ունի ուրիշ բանի մը մէջ, որով իր գոյու-
թիւնը հաստատած է: Դարձեալ, այս
պատճառը արդիւնքն է ուրիշ պատճառի
մը՝ որ կանխած է զայն: Ուրեմն, աշխարհի
մէջ ամէն բան պայմանադրական է եւ հե-
տեւաբար պատահական. ուստի ամէն ինչ
յարարերական է: Ստեղծագործութիւն մը՝
յարարերութիւններու զրուծեան:

Բնադրանցախօսը հարց կու տայ. Մի՞թէ
այս բոլոր պատճառները չեն ենթադրեր
սկզբնական, առաջին պատճառ մը որ զօ-
րութենապէս կը բովանդակէ սոյն բոլոր
արդիւնքները — Թափանցող ամբողջական
եւ կատարեալ ոյժ մը: Եւ այս ոյժը իր հու-
թեան մէջ ճշգրտօրէն չի՞ համապատասխա-
ներ այն զօրութեան որ ինքզինք ամենուրեք
կը յայտնէ եւ զոր մենք Աստուած կը կո-

չենք: Արդեօք մենք կրնա՞նք ժխտել զոյու-
թիւնը այսպիսի Աստուծոյ մը:

Տիեզերաբանական այս ապացոյցին քըն-
նարկումը երևան կը բերէ զաղափարը Ա-
ռաքիմ պատճառին եւ մենք կը գերադա՞ն-
ցենք աշխարհը եւ մենք գմեղ՝ հասու դառ-
նալով բոլոր եղածներուն եւ ըլլալիքներու
սկզբնական պատճառի զաղափարին, որով
մեր իմացութիւնը կը հանգստանայ ու գո-
հացում կը գտնէ:

Մտկայն, այն անձը որ չի հաւատար Աս-
տուծոյ գոյութեան, կը մերժէ ընդունել
Տիեզերաբանական Ապացոյցը: Ան դո՛ւ է
երկրի վրայ ապրած իր կեանքով եւ պէտք
չ'զգար թափանցիլու բացարձակ Անծառ-
քիմ՝ որ էական է տիեզերաբանական պատ-
ճառարանութեան համար:

3.— ՎԱՆՃԱՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՊՍՏՈՅՑ (The Teleological Argument)

Արդի գիտութիւնը ցոյց կու տայ որ բը-
նութեան իւրաքանչիւր շարժումը հետե-
ւանք է շարհադիտական օրէնքին: Այս են-
թաղրել կու տայ թէ պատճառ մը պէտք է
ըլլայ աշխարհի մէջ որ կը հաշուէ բնու-
թեան հիւնաքիւղ երեւոյթները: Բնական դի-
տութիւններու հետադադարութեանց մէջ կը
տեսնենք թէ ո՛չ միայն բնագիտութեան,
այլ քիմիագիտութեան, աստղաբաշխու-
թեան եւ կենսաբանութեան մէջ եւս կը
տիրէ ուսողական կարգն ու կանոնը:

«Ամէն ինչ միեւնոյն ծրագրին կնիքը կը
կրէ, ամէն ինչ պէտք է միեւնոյն էակին
ենթարկուած ըլլայ» կ'ըսէ Նեւտոն, ու կ'ա-
ւելցնէ. «Մոլորակներու եւ անոնց արբան-
եակներու կանոնաւոր շարժումին, ինչպէս
նաեւ անոնց ուղղութեան, ծրագրին եւ ա-
րագութեան աստիճանաւորումին մէջ»
խորհուրդի մը հետեւըրը կան եւ վկայու-
թիւնը պատճառի մը գործունէութեան, որ
ո՛չ կոյր է, ո՛չ ալ բախտի ձգուած, այլ ըս-
տուգապէս ամենաճարտար է մեքենակա-
նութեան եւ երկրաչափութեան մէջ»: Մի-
ջատարան Ֆապրը ըսած է. «Տիեզերքը ան-
հուն իմացականութենէ մը կառավարուած
է: Որքան զննեմ, այնքան աւելի կը տես-
նեմ այդ իմացականութիւնը՝ որ իրերու
խորհուրդին ետեւէն կը ճառագայթէ:

Աստուած. ես Անոր չեմ հաւատար... զկյն
կը տեսնեմ»:

Ուրեմն, աշխարհի գոյութիւնը պատա-
հականութեան արդիւնք չի կրնար ըլլալ.
ան ծրագրուած գեղեցիկ գործն է տիե-
զերքի ամենադէտ ծարտարապետին:

*

Տեսնելէ ետք Աստուծոյ գոյութեան մա-
սին տիրող երեք հիմնական ապացոյցները,
կը յանգինք այն եզրակացութեան որ կա-
րելի չէ ըմբռնել Աստուծոյ գոյութիւնը
միայն իմացական ճամբով: Մեր բարոյա-
կան զաստիարակութիւնը կարեւոր դեր կը
խաղայ սոյն ճշմարտութիւնը հասկնալու
տեսակէտէն: Մարդկային իմացականու-
թիւնը կատարեալ չէ ինքնիրմով: Բանա-
կան եղրակացութիւններ կարծւած ունին ու-
րոշ նախադրեալներէ՝ որ իմացութիւնը ան-
կարող է միայնակ փաստել, որովհետեւ ա-
նոնք արմատացած են մարդկային մտքի
խոր խաւերուն մէջ: Կեանքը յարատեւ
պայքար մըն է Անծառքիմ հետ, եւ նոյնիսկ
մեր բանական ապացոյցները հիմնուած են
տարտամ հաւատքի մը, վստահութեան,
զպահուիթեան կամ բնադրի վրայ, զորս
կարող չենք նկարագրել: Սոյն իմաստով
Փոռքալ վկայած է. «Սիրտը իր պատճառ-
ները ունի, զորս տրամաբանութիւնը չի
դիտեր»:

Գոյութիւնն Աստուծոյ. արդարեւ ի՞նչ
է անոր իմաստը: Գոյութիւն ածականը շատ
աւելի ցած ստորադաս ստորոգելի մըն է
տրուած Աստուծոյ բարձրութեան մօտ:
Բրիտանոնայ իմաստասէրներ Պլատոնի հե-
տեւորութեան զԱստուած սահմանեցին
Անգղ. Գոյութիւն մը կամ իբրեւ Գեր Գո-
յութիւն մը: Որպէս աղբիւր բոլոր իրակա-
նութիւններու, Ան գերիվեր է գոյ էակ-
ներու շրջափծէն: Գոյութիւն բառը Աս-
տուծոյ համար չենք գործածեր այն իմաս-
տով զոր կը գործածենք արարածներու հա-
մար: Որովհետեւ Աստուծոյ գոյութիւնը
յաւիտեականօրէն վերանալկան է մեր
ճատաճողութենէն, մեր կամքէն եւ նոյնիսկ
մեր հաւատքէն: Եւ ճիշդ այս վերանալկա-
նութեան մէջ է որ կրնանք ըմբռնել զԱստ-
ուած եւ իր գոյութիւնը:

ՔԱՐԳԵՆ ՎՐԴ, ԹՕՓՃԵԱՆ,

Տ Ա Ղ

ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ԱՆՄԱՀՈՒԹԵԱՆ
ՎԵՐՑԻՇՈՒՄՆԵՐ ՄԱՆԿՈՒԹԵՆԷ

Մանուկը Մարգարեի է հայր:

Կ'ուզէի բռնական քարեպաշտութեամբ,

Կանկուէին օրերս իբրաբ'.

I

Էր երբեմըն՝ մարգն ու վըտակն ու պուրակ,
 Երկիրն, ամէն տեսարաններն հասարակ,
 Կը թըւէին
 Հագած լոյս մը երկնային,
 Շըբեզ երագի մ' քարմութիւնն ու փառք:
 Այնպէս չէ այժմ, ինչպէս որ էր հին ատեն,—
 Որ կողմը դիտեմ,
 Յերեկ կամ գիշեր,
 Ինչ որ առաջ էի տեսեր, հիմա ա'լ չեմ տեսներ:

II

Երիտանը կու գայ, կ'անցնի,
 Ու վարդն է գեղանի,
 Լուսնակը բերկրօրէն
 Կը մայի շուրջը մէջ մերկ երկինքին,
 Աստղագարդ գիշերներն,
 Զըբնազ, վընիտ եմ ջըրերն.
 Փառահեղ է ծընունդն արեւուն շողփն.
 Ուր ա'լ երթամ քայց, կը գգամ ես մորէն,
 Որ փառք մը անցեր-գացեր է երկրէն:

III

Արդ, մինչ թըռչունները գուարդ երգ մը կ'երգեն,
 Մատղաշ գառնուկներն մինչ կը ցատկըրտեն,
 Զայնէն թըմկին, կարծես,
 Ինծի լուկ եկաւ խորհուրդ մը վիշտի,
 Արտաբերումն տուաւ ըսփոփն հանգիստի,

Նորէն ոյժով եմ ես.

Ջրովէժներն կը փչեն փողն իրենց վերէն,
 Վիշապս պիտի չ'անիրաւէ ա'լ եղանակն,
 Կը լսեմ, լեռներէն, անոնց Արձազանգն,
 Հովերը կու գան նինջի դաշտերէն.
 Զըւարդ է երկիրն համակ,
 Եւ ծով ու ցամաք
 Յանձնուած են ցնծութեան,
 Ու սիրտով Մայիսեան,
 Ամէն Արարած՝ տօնախմբութեան.
 Բերկրութեան Զաւակ,
 Կանչէ շուրջըս դուն, թող լսեմ քու կանչն,
 Երջանիկ Հովիւ-մանչ:

IV

Օրերնեալ Արարածներ, լըսեցի ես ձայնն,
 Որով կու տաք իրար՝ իմաց.
 Երկինքը կը մասնակցի ձեր ցընծութեան,
 Ձեր տօնին իմ սիրտն է բաց,
 Դըլուխըս ունի իր թագն,
 Կը զգամ, — կը զգամ լըման — երանութիւնը ձեր համակ,
 Օ՛ր, չար օր, Թ'ըլլայի մըռայլամած.
 Մինչ երկիրն է զարդարուած
 Մայիսեան այս քաղցր աւօտ,
 Մանուկներ ծաղիկ քաղեն,
 Բիւրաւոր հովիտներէ,
 Տարածուած հեռու ու մօտ,
 Ձերմ արեւն մինչ կը շողայ,
 Ու կը խայտայ Մանուկը Մօր թեւին վըրայ. —
 Կը լըսեմ, կը լըսեմ, խինդով կը լըսեմ, —
 Բայց Ծառ մ'ահա հոն, շատերէ մէկը միայն,
 Մէկ հատիկ Դաշտ մը, նայեցայ որու վըրան,
 Երկուքն ալ «բան մը անցեր է» կ'ըսեն.
 Ոտքիս քովի Բանսէն,
 Կը յուշէ նոյն բանն,
 Ո՞ր է խուսափեր տեսողութեան փայլք,
 Ո՞րտեղ են հիմա եւ երազն ե'ւ փառք:

V

Մեր ծնունդն է քուն եւ մտաքում, Հոգին

Մեզի հետ ծագող, Աստղը մեր կեանքին,
 Այլուր է ունեցեր իր բեմն,
 Եւ կու գայ հեռուէն,
 Ոչ ամբողջական մոռացումով,
 Ոչ ալ լըման մերկութիւնով,
 Գըծաւոր ամպի փառք, կու գանք մենք Աստուծմէ,
 Որ մեր տունն է.
 Մեր շուրջը երկիւմն է, մեր մանկութեան,
 Բանտին շուքերը գոցուիլ կը սկըսին սակայն,
 Վրան աճող Մանկան,
 Բայց Ան կը տեսնէ լոյսն եւ ուրկէ գալը գիտէ,
 Իր խնդին մէջ գայն կը դիտէ.
 Պատանին որ արեւելէն տակաւ կը հեռանայ,
 Դեռ եւրս է Բնութեան Քահանայ,
 Եւ տեսիլով ըսեմն չի,
 Ճամբուն՝ կը սպասարկուի Ան.
 Հուսկ ապա Մարդը կը նըշմարէ անոր վախճանն,
 Եւ մարիւն, լոյսին մէջ հասարակ օրուան:

VI

Կը լեցնէ Երկիրն իր գոգն սեփական հաճոյքներով,
 Իր բնութեան յատուկ փափագներ ունի ան,
 Եւ նոյնիսկ Մօր մը մըտադրանքներով,
 Ու նըպատակով ոչ-անարժան,
 Իր կարելին կ'ընէ տընային ըՍտընտուն,
 Իր Որդեգիր-Տըզուն, Բընակակից Մարդուն,
 Մոռցընելու ծանօթ փառքն ու պալատն արքայական,
 Ուրկէ եկած է ան:

VII

Նայէ Մանուկին, Երանութեան մէջ իր նորածին,
 Վեցամեայ Սիրասուն, գահաճ հասակով,
 Տե՛ս ինչպէս կը պառկի մէջտեղն իր ձեռքի գործին,
 Շրփացած իր մօրը պագով.
 Հօրն աչքերուն շողն իր վրայ, տե՛ս
 Ծըրագիր մ'իւր ոտին քով, կամ քարտէզ,
 Մաս մ'իւր երագէն, մարդկային կեանքէն, ձեւում
 Իրմէ արուեստով մը նոր սորված,—
 Թաղման հանդէս մը կամ սուգի,
 Հարսնիքի՝ կամ խնոյքի,

Իր սիրտն հիմա անոր տըած,
 Իր երգն անոր յարմարցուած,
 Յետոյ իր լեզուն պիտ' յարմարի
 Զըրոյցին սիրոյ, գործի կամ պայֆարի,
 Անոր ալ երկար պիտի չը հետեւի,
 Ան ալ շուտով մէկ կողմը պիտ' նետուի,
 Ու նոր հըպարտութեամբ ու խինդով,
 Ուրիշ Դեր պիտի խաղայ պըզտիկ մանչիկն,
 Մերք ընդ մերք լեցնելով «Բեմը խամանիկ»,
 Բոլոր Անձերով, մինչեւ անդամալոյծ Տարիֆի,
 Իբրեւ շրջախումբ ընկերացած Կեանքին.
 Կարծես իր կոչումն, անվերջ
 Ըլլար լոկ նըմանցընելուն մէջ:

VIII

Դուն, որու դրսերեւոյթն կը պատրէ
 Հոգիին անհունութիւնն,
 Դուն, լաւագոյն Փիլիսոփան, բու ժառանգութիւնն
 Որ կը պահես դեռ. դուն աչք մէջ կոյրերուն,
 Որ խուլ ու մունջ, կը կարդաս խորքն յաներժութեան,
 Յաներժութեան միտքին մըշտահաղորդ.—
 Մարգարէ հըգօր, օրհընեալ Տեսանող,
 Որու վըրայ այն ճշմարտութիւններն են հանգիստ ընող,
 Զորս մենք, մեր ամբողջ կեանքին մէջ, կը ճըգնինք գըտնել,
 Կորսուած մութին մէջ, շիրիմին մութին մէջ անել:
 Դուն, որուն վըրայ բու Անմահութիւնն
 Թուխս կը նըստի Օրումն պէս — Տէրը Դերիին վըրայ—,
 Ներկայութիւն մ'որ պէտք չէ մէկդի ընել:
 Դուն, Մանուկ պըզտիկ, բայց էութեանդ բարձունքին,
 Փառաւոր հըգօրութիւն ազատութեան երկնածին,
 Ինչո՞ւ կը մըղես տարիներն, ճիգով անձկագին,
 Որ անխուսափելի լուծն իրենց բերին,
 Լէյսպէս, երանութեանդ հետ պայֆարելով կուրօրէն.
 Հոգիդ, շուտով պիտ' ունենայ իր բեռն երկրաւոր,
 Եւ սովորոյթը իր ծանրութեամբ պառկի վըրան անոր,
 Եղեամի պէս ծանր եւ գըրեթէ կեանքին պէս խոր: ~

IX

Օ՛ խինդ, մեր կայծերուն մէջ.
 Որ կ'ապրիս անվերջ,
 Բնութիւնն որ կը յիշէ դեռ,
 Ինչն այնպէս խուսափուկ էր.
 Անցեալի մասին մըտածելով, իմ մէջ կը ծընի

Տեսական օրհնասացութիւն, ոչ անշուշտ ի խրդիք
 Ի՛նչ բաներուն որ առաւելագոյն օրհնութեան են արժանի,—
 Համոյ՛ք, ազատութիւն, պարզ դաւանումք
 Բանկութեան, գործի վրայ կամ հանգիստ վիճակի մէջ,
 Սիրտն իր, նոր թեւեր առած յոյսով ելեւէջ—
 Ատոնց համար չէ որ կ'երգեմ գովքի
 Երգն այս եւ շնորհակալիքի,
 Այլ այն հարցումներուն՝ յամառ,
 Իմաստի՝ դրքսերեւոյթներու՝
 Անկումներու՝ աներեւութացումներու համար,
 Կառածներուն համար Արարածի մը,
 Շարժող անիրագործելի աշխարհներու մէջ,
 Բարձր բնագոյներուն համար, որոնց դէմ մեր մահկանացու
 'ը դադայ զարմանէ՛ն, յանցաւոր Բանի մ' հանգոյն: [բնութիւնն
 Այլ այն առաջին համակրութեանց համար,
 Այն ըստուերոտ յիշողութեանց համար,
 Որոնք ինչ որ ալ ըլլան,
 Լուսադբիրն են մեր ամբողջ օրումն,
 Դռնխաւոր լոյսն են մեր ողջ տեսողութեան,
 Կը կեցնեն ըզմեզ, կը խնամեն, ոյժ ունին փոխելու
 Մեր տարիներն ազմրկոտ, վայրկեաններու՝
 Յաւերժական Լրութեան մէջ,— արթնցող ճշմարտութիւններ
 Չոչընչացող երբեք,
 Որ ոչ անհոգութիւն եւ ոչ ճիգը խենդ,
 Ոչ Մարդ, ոչ Երեխայ,
 Ոչ ալ ինչ որ թըշնամի է ուրախութեան,
 Կը բնայ փրկացնել կամ ջընջել լըման:
 Ուստի, եղանակի մ' մէջ երբ մըթնոյորտն է մեղկ,
 Թէպէտ ցամաքին ներսերն ըլլանք մենք,
 Մեր Հագին կը տեսնէ անմահ ծովն այն
 Որ ըզմեզ հոս է բերեր,
 Կը բնայ վայրկեանէ մը հոն փոխադրել,
 Տեսնել Տըզոց ըզբօսանքը վրբան ծովեզերքին,
 Լըսել Քաւալին հըզօր յաւերժական Ծփանքին:

X

Ուրեմն երգեցէ՛ք թռչուններ, երգեցէ՛ք ուրախ երգեր,
 Թող կայտոեն մատաղաշ գառներ,
 Որպէս թէ ձայնէն թըմբկին,
 Ձեզ հետ են մեր խորհուրդներն.
 Դուք որ կը պարէ՛ք, կամ փող կը հարէ՛ք,
 Դուք՝ շնորհիւ որ ձեր սիրտին,
 Կը զգաք խինդը Մայիսին:
 Ի՛նչ փոյթ որ շողփէն, որ էր երբեմն այնքան պայծառ,
 Մեր տեսողութիւնն ըլլայ ընդմիշտ գրկուած ա՛լ,

Որ ոչինչ կրնայ ժամն հտ բերել կրքիկն,
 Երբ փայլի կար խոտին մէջ եւ փառք՝ ծաղիկին,
 Պիտ՝ չը ցաւինք մենք, գրտնենք մանաւանդ
 Ոյժ, այն բաներուն մէջ որ կը մնայ մեզ՝ աւանդ.
 Ըսկըզբնական գրքութեան մէջ,
 Որ եղած է եւ պիտ' տեսէ անվերջ.
 Անդորրեցնող մըտածումնքին՝
 Մարդկային տառապանքէն որ կը ծագի,
 Մահուան մէջէն նայող հաւատքին՝
 Տարիներուն բերած փիլիսոփայական միտքին:

XI

Եւ Օ՛ Ազրիւրներ, Մարգեր, Բլուրներ, Պուրակներ,
 Զըլլայ որ գուժէք անջատումը սէրերուն մեր.
 Սիրտիս խորքէն, սակայն, կը գգամ ես ձեր գորութիւն,
 Ես թողած եմ հտ, միայն մէկ ուրախութիւն,—
 Ապրելու ձեր բընական իշխանութեան տակ:
 Կը սիրեմ, իր հունն ի վար, վըտակներն փըրփրաբանդակ
 Առաւել եւս քան երբ քայլածքս դեռ թեթեւ էր իրենց նըման,
 Տակաւին ազուրը է անմեղ փայլն նորածագ Օրումն.
 Կուտակուող Ամպերը, մայրամուտի արեւուն շուրջ.
 Կը կապտեն գոյնը լուրջ
 Աչքէ մ' որ դիտած է մարդու մահացութիւնն:
 Ուրիշ ցեղ մ'եղած է, յաղթանակներ շահուած,
 Շնորհիւ սիրտին մարդուն.
 Շնորհիւ անոր փափկութեան, ուրախութեան, վախերուն:
 Դադկող աննըշան ծաղիկն իսկ ինծի կը բերէ
 Մըտածումներ, որ արցունքի համար շատ խոր են:

W. WORDSWORTH

Թրգմ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆՆ

Դուրեանի ձեռագիրներու նորագտմի հաւաքումին մէջ կը գտնուին հետեւեալ մասերը.

Ա) Տետրակի մը մէջ, Դուրեանի ձեռնով ընդօրինակուած, որ կը կրէ «համակնիք Պետրոս Դուրեանի. 1871» խորագիրը.

1. Առ Պ. Տ. Աղամեան. 5 փետրվար 1871 (Կը համապատասխանէ Էֆէրենանի էջ 224-ի մամակին)

2. Առ Պ. Տ. Աղամեան. 5 Յուլիս 1871 (Կը համապատասխանէ Էֆէրենանի էջ 250-ի մամակին)

3. Առ Պ. Տ. Աղամեան. 14 Հոկտեմբեր 1871 (Կը համապատասխանէ Էֆէրենանի էջ 255-ի մամակին)

4. Առ Պ. Տ. Աղամեան. 23 Նոյեմբեր 1871 (Կը համապատասխանէ Էֆէրենանի էջ 257-ի մամակին)

5. Առ Պ. Տ. Աղամեան. 6 Յուլիս 1871 (Կը համապատասխանէ Էֆէրենանի էջ 232-ի մամակին)

Բ)Գ. Ա. Լուսինեանին ուղղուած, անթուական, բնագիր: Էֆէրենան իբրեւ թուական կու տայ «1871 Դեկտեմբեր 10» (Կը համապատասխանէ Էֆէրենանի էջ 249-ի մամակին)

Գ)Դ. Ա. Լուսինեանին ուղղուած, 1871 Օգոստոս 18 թուականով, բնագիր: (Կը համապատասխանէ Էֆէրենանի էջ 235-ի մամակին)

Դ)Ե. Ա. Լուսինեանին ուղղուած, 1871 Սեպտեմբեր 6 թուականով, բնագիր: (Կը համապատասխանէ Էֆէրենանի էջ 238-ի մամակին)

Ե)Զ. Խորէն Նար-Պէյի ուղղուած, 1871 Յունվար 22 թուականով, բնագիր: (Կը համապատասխանէ Էֆէրենանի էջ 227-ի մամակին)

Ձ)Ը. Դամբանական վարդապետ Լուսինեան: Սեւագրութիւն: (Կը համապատասխանէ Էֆէրենանի էջ 254-ին)

Այս ցանկէն կը պակսին հետեւեալ չորս մամակները, զորս Էֆէրենան կ'ը կ'ուստարակէ.

1) Մատթէոս Իսմիրլեան Սրբազանին ուղղուած, 1869 Սեպտ. 17 թուակիր (Էֆէրենան, էջ 222):

2) Բարեկամի մը ուղղուած, 1871 Սեպտ. 5 թուակիր (Էֆէրենան, էջ 236):

3) Բարեկամի մը ուղղուած, 1871 Սեպտ. 9 թուակիր (Էֆէրենան, էջ 249):

4) Ա. Լուսինեանին ուղղուած, 1871 Սեպտ. 30 թուակիր (Էֆէրենան, էջ 243):
Էֆէրենան Բ. (Աղամեանին ուղղուած) մամակին իբր թուական կու տայ 1860 Դեկտ. 20, մինչ ընտելոյն ունի 5 փետրվար 1871: Իսկ բնագիրը վերջին ինններորդ մամակին Լամար քաւական չունի. Էֆէրենան կը դնէ «1871 Դեկտեմբեր 10»:

Ներկայ հրատարակութեան մէջ պահուած են Դուրեանի ուղագրութիւնն ու յեղուական-հերակամական որոշ զարտուրութիւնները. մամուանդ վերջին մամակին պարագային՝ որ որոշ կերպով իր վերջին գրութիւնը կը կազմէ եւ կտակը համախառնար կարեւորութիւն կը ներկայացնէ:

Վարդապետ Լուսինեանի դամբանականի ստագրութիւնը (մատիտով եւ ինքիւ ընթերցանի) որեւէ վերնագիր չի կրեր. Էֆէրենան կը դնէ. «Դամբանական Ի մահ վարդապետ Լուսինեան»: Նոյն այդ ստագրութեան առաջին էջին վերի ծախ մակնիւնը կը գտնուին քերթումի մը հետեւեալ երկու (4 եւ 3 տող) տունները, քերթու իրարու տարեբարակ առաջին տունը հեղինակին կողմէ ցնչուած է.

Նոնինքու սեւ շուքն ինկած.

Բաւ տնեցանք ու հնծեցինք.

Եւ մեր ողբոց բաւ արձագանց

Տըւին Մոսեսց հսկայ լերինք:

Նոնինքու սեւ շուքն ինկած

Ոսկրներով՝ մոխրով ծածոք

Յիշատակն հին սեւցած քարեր

Ներկայ քիւռով կը հրատարակենք պատկերները Դուրեանի վերջին մամակին երկու էջերուն: Էֆէրենանի հրատարակութիւնը դրուած է միշտ ձախ էջին վրայ. իսկ բնագիրը կը գտնուի աջ կողմ: Էֆէրենանի ծածոքագրութիւնները պահուած են:

ԱՐԱՅ ԳԱՄԱՅԻՆ

Ա

Գերապատիւ Տէր,

Այն հանճարի եւ եղբայրսիրութեան արտափայլումներն՝ ճակտի եւ սրտի ճառագայթներու այն չքեղ միացումը՝ որով կը սաւառնիք, կը դրդեն զիս Զեր Սրբազնութեան դիմել, Զեզ, յորում տնանկին՝ Հաց եւ դիակին՝ կայծ տալու պատրաստ հոգի մը կը վառի, Աստուծոյ տաճարի բուրվառ մը, անդնդոց մէջ կանգուն լապտեր մ'է այն:

Գերապատիւ Տէր, Դուք Քրիստոսի ճառագայթը եւ միանշամայն հանճարի թեւն ունիք, կոյր մը չէ Զեզ դիմողն որ աչերն բանաք. այլ մէկն, որ ճակտին վրայ սեւ ամպ մը ունի. Հիւղի մը հառաչն է այն, հո՛ն, ուր վառարանն ամայի է եւ սիրտը կը մխայ, հո՛ն, ուր կհանքը կը լռէ եւ քնարը կը հեծկլտայ:

Շատ անգամ հանճարի փոթորկին մէջ խարխուլ հիւղի մը տախտակը կը տարուբերի լոկ. երբ այն փոթորիկը կը դադրի, աղետալի վերջալուսի մը մէջ վայրի ծառէ շոր տերեւ մը կ'իջնայ. այն տախտակն՝ անյուշութեան փայտակոյտը յարգարող ցուրտ թի մ'է, եւ այն տերեւը՝ գուցէ՝ համաստեղութենէն ինկող աստղի մը չուքը:

Ի՛նչ, ի՛նչ հանճարներ հիւղին այն քառասային սեմին վրայ խամբեցան կամ մարեցան: Հասարակաց գերեզմանեցներուն մէջ հողակոյտներ կան, որոնք հրաբուխներ պիտի ըլլային. բայց կայծը սրտի թանձր խաւարի մէջ տուանց երբէք հրահրելու թաղուած է ... հանճարը միհին մէջ գանկ մ'եղաւ, առանց՝ մարդկութեան եթերին մէջ գիսաւոր մը ըլլալու:

Ես այն սեմին վրայ ժամանակէ մը ի վեր կը դողամ կամ կը պլպլամ՝ առանց հանճար մը ըլլալու. այլ մարդկային հրաբուխին բոլորտիքը դեղերոզ արիւնած աչք մը, որ անոր կայծերը կ'ընդշմարէ՝ իր յօշոտած զոհին սրեան կայլակները դիտող վագրի մը պէս, ես կ'ուզեմ այն հրաբուխէն, այն սիրոյ հնոցէն, այն մարդկութեան արշալուսէն՝ Գողգոթայէն ձգտել մինչեւ այն քառան, այն զոս արմատը, այն մարդկութեան վերջալուսի տոգոյն հորիզոնը, հիւղը:

Ա՛յ բաւ հողէ կանթիլի մը հետ հսկեցի առանձին, ա՛յլ բաւ սրտիս կայծերովն աստղերուն հետ ընդհարեցայ անձայն, ա՛յլ բաւ քրտանց՝ ճակտիս վրայ սառիլը զգացի. կը նետեմ ոտքս ահա դուրս այն նսեմ սեմէն եւ նախ Զեզ՝ սիրոյ պաշտօնէիդ կը դիմեմ:

Զեր Սրբազնութիւնը նշանաւոր առթիւ մը համակրական տեսակցութեան մը պատիւն ինձ տալէ զատ՝ երջանկութիւն մ'ալ ներշնչած է, որ կը նմանի խղճուկ սրտի մը արձագանգ մը տալու. ասի խոստում⁽¹⁾ մ'է, որուն խաղցր պահանջումը պատեւ հաթի մը վերապահած էի. ահա՛ առիթն ինձ կը ներկայի:

Ներեցէ՛ք, Գերապատիւ Տէր, այն հրաբուխի սրտին, որ Զեր վսեմ քնարին շուրջը կը գեղերի, եւ կը պատրաստուի Զեր սրտին մէջ չաղ մը եւ չիթ մը թափել:

(1) Գեր. Նաթ-Պէյ Սրբազան իր հեղինակութիւններն հրատարակելու յոստում տուած էր: Պ. Դուրեան գայգ կ'ակնարկէ:

Ա

Գերապատիւ Տէ՛ր․

Այն Հանճարի եւ եղբայրութեան արտափայլումները, ճակտի եւ սրտի ճառագայթներու այն շքեղ միացումը որով կը սաւառնիք՝ կը դըդնդիս Ձեր Սրբադնութեան դիմել, Ձեզ՝ յորում տնանկին՝ Հաց եւ դիակին կայծ տալու կայծ հոգի մը կը վառի։ Աստուծոյ տաճարի բուրմառ մը, անդնդոց մէջ կանդնած լապտեր մ'է այն։

Գերապատիւ տէ՛ր, Դուք Գրիստոսի ճառագայթը եւ միանդամայն Հանճարի թեւն ունիք, կոյր մը չէ Ձեզ դիմողը որ աչերը բանաք, այլ մէկը որ ճակտին վրայ սեւ ամպ մ'ունի։ Հիւղի մը հառաչն է այն, հոն ուր վառաբանն ամայն է եւ սիրտը կը միայ, հոն ուր կեանքը կը լռէ եւ քնարը կը Հեծկլտայ։

Շատ անգամ Հանճարի փոթորկին մէջ խարխուլ Հիւղի մը տախտակը կը տարուրերի լուկ․ երբ այն փոթորիկը կը դադրի աղիտալի վերջալոյսի մը մէջ վայրի ծառէ մը չոր տերեւ մը կ'իյնայ։ այն տախտակը անյուշութեան հողակոյտը յարդարող ցուրտ թի մ'էր, եւ այն տերեւը գուցէ համաստեղու-թիւններէն իյնող աստղի մը շուքը։

Ի՛նչ ի՛նչ Հանճարներ Հիւղին այն դահոսային սեմին վրայ խամրեցան կամ մարեցան․ Հասարակաց գերեզմաննոցներու մէջ հողակոյտներ կան որոնք Հրաբուլիներ պիտի ըլլային, բայց կայծը սրտի թանձր խաւարին մէջ առանց երբէք Հրահրելու թաղուած է․․․ Հանճարը վհին մէջ դանկ մը եղաւ, առանց մարդկութեան եթերին մէջ դիտաւոր մը ըլլալու։

Եւ ալ ժամանակէ մը ի վեր այն սեմին վրայ կը դողդողամ կամ կը պլպլամ առանց Հանճար մը ըլլալու, այլ մարդկային յեղափոխական Հրաբուլիսին բուրբուրեղ գեղեցիկ արիւնած աչք մը որ անոր կայծերը կ'ընդընշմարէ՝ իր յօշոտած գոհին արեան կայակնները դիտող վագրի մը պէս։ Եւ կ'ուզեմ այն յեղափոխական Հրաբուլիսէն՝ այն սիրոյ հնոցէն՝ այն մարդկութեան արշալոյսէն՝ Գողգոթայէն ձգտել մինչեւ այն դահոսը՝ այն գօս արմատը՝ այն մարդկութեան վերջալուսային տօգոյն հորիզոնը՝ հիւղը։

Ալ բաւ հողէ կանթելի մը հետ հակեցի առանձին, ալ բաւ սրտիս կայծերովը աստղերուն հետ ընդհարեցայ անձայն, ալ բաւ քրտանց ճակտիս վրայ սառիլը զգացի․ կը նետեմ ոտքս ահա դուրս այն նսեմ սեմէն եւ նախ Ձեզ՝ Սիրոյ պաշտօնէիդ կը դիմեմ։

Ձեր Սրբադնութիւնը՝ նշանաւոր առթիւ մը՝ համակրական տեսակցութեան մը պատիւը ինձ տալէ զատ երջանկութիւն մ'ալ ներշնչած է որ կը նմանի խղզուկ սրտի մը արցունք մը տալու․ ասի խոստում մ'է որուն քաղցր պահանջումը պատեհ առթի մը վերապահած էի․ ահա առիթը ինձ՝ Կը՝ներկայի։

Ներեցէք, Գերապատիւ Տէ՛ր, այն Հրաբուլիսի սրտին որ Ձեր վսեմ քնարին շուքը կը գեղերի եւ կը պատրաստուի Ձեր սրտին մէջ շաղ մը եւ շիթ մը թափել։

Ընդունեցէ՛ք, կ'աղաչեմ, Գերապատեալ Հայր, իմ կանխապայտ եւ տաժառակոյրին մեծարանաց հաւաստին:

Պ. ԴՈՒՐԵԱՆ,

1871 Յունիսը 22

Իսկիւտար

«Տաղք եւ Թատրերգութիւնք», էջ 227:

Բ

Բարեկամ,

Հոս ձերնք բաւական եկաւ, ծածկեց հիւղերն՝ որուն ներքնակողմն մտող թշուառը ըսաւ. «Ահա՛ մեկ ծածկելու համար Աստուծոյ զրկած վերմակ» եւ դողոյց: Պատանքի մը պէս ցուրտ էր այն: Տաքցի՛ր այն վառարանին քով եւ մի՛ նախատեր դայն, թէ եւ նոյնն է ալ ըլլայ⁽¹⁾: Եթէ չտարուի՝ եւս մէջ ալ նոյն հոգեհոգիներն ալ չըլլայ, ո՛ւր կը մնայ մեր ճակատագիրը, այն ճակատագիրը՝ որ զմեզ միացուց մանկութեան մէջ՝ այն ընկերական վառարանին շուրջը, որ զպրոց կըսուի: Միշտ ձանձրալի է այժմեան աշխարհը՝ անոր համար որ ուղեղին մէջ ջահ մը չունի: Աշխարհի քաղցրութիւնը միայնիլու համար այն դարին մէջ չնշելու է, որ քուրձ կը հագնի եւ կը սիրէ, փիլիսոփայ աշխարհը ըսել կուզեմ, որ արդէն ուղեղներու մէջ կը սաղմոնոտի ... բայց հիմա սրտի ծայքերը թղթատելու ժամը չէ:

Քու սիրալիք թերթիդ մէջը «Վարդան» կըսես եւ հոռուելով կը դուստն: Բարեկամ, երբէք պէտք չէ յուսահատիլ մեր ազնիւ բարեկամին կացութեանը վրայ. նորա վրայ երեւցածը լոկ բնութեան մէկ ժամանակական ներդրութիւնն է, ինչպէս երբեմն իր Տ... եղբայրն ալ ունեցած է վաղաժամիկ կերպով: Ասի իրենց ցեղին մէջ մէկ անմեծ օղբերեւոյթն է: Շատ մեծ յոյս ունիմք որ քաջաւորը կը վերադառնայ⁽²⁾:

Այլ քու վերադարձդ ե՞րբ պիտի ըլլայ. պէտք է որ իմացնես, եթէ դուստն կամ որոշած ես. արդեօք ե՞րբ մեր ճակատները պիտի միանան ... քիչ մը յառաջ նոյն հոգեհոգիներ ծաղրեցի, այլ անոր դառնութիւնն կըզամ հիմայ: Ա՛հ, բարեկամ, միթէ մեր համազգաց սրտերուն յարայոյց փոթորիկներն իրարու հաղորդելու համար կը բաւեն այս տկար թուղթերն, որոնք կրիայի մը չափ յամբընթաց են մեր մաղնիսացեալ սրտերուն կայծերը յեղափոխելու համար սրտէ ի սիրտ...: Իմ վիճակս, եթէ հարցնես, զեզ անտրոշութեան մէջ կը ծփայ. կը տեսնեմ լուսոյ աստղեր՝ որ կը շողան, շատ լաւ, եթէ ճակատագրիս թեւերը չփութան զանոնք պարածածկելու: Աո այժմ այս չափ: Չեմ ցաւիք իմ վիճակիս եւ յուսահատ ապագայիս վրայ, որչափ յառաջ. ա՛լ ոչինչ փոյթս է, մի միայն ընտանեացս բնու չըլլաւ. այս՝ կը կորացնէ քուսակս ... զեզ խօսելիքներս ուրիշ ատեն:

Պ. ԴՈՒՐԵԱՆ

1869 Դեկ. 20

Իսկիւտար

«Տաղք եւ Թատրերգութիւնք», էջ 224:

(1) Կ'ակնարկէ իր ազգատառքիւնը, զի շատ անգամ կրակն իսկ չէր ունենար եւ տան վարձակալին կրակէն կը տաքնար:

(2) Վարդանայ եղբայրն, Տառա Ղևոնդեանն է Տ... որ այժմ Բաքուի մէջ է. իսկ վարդան, հիւժմախառն, բուժուելու համար Եգիպտոս գտած եւ վերադարձին մեռած է իսկիւտար, իւր տան մէջ 1871 Մայիս 21ի գիշերին:

Ընդունեցէք, կ'աղաչեմ, Գերազատել Տէր, իմ կանխայայտ եւ ամե-
նախորին մեծարանացս հաւաստին:

Պ. ԴՈՒՐԵԱՆ

1871 Յունվար 22

Բ

Առ

Պ. Տ. Աղամեան

Բարեկամ.

Հոս ձիւնը բաւական եկաւ, ծածկեց հիւղերը՝ որուն ներքնակողմը
մտող թշուառը ըսաւ. «Ահա մեզ ծածկելու համար Աստուծոյ դրկած վեր-
մակը եւ դողաց. պատանքի մը պէս ցուրտ էր այն: Տարցի՛ր այն վտարա-
նին քով եւ մի՛ նախատեր դայն թէ եւ նժդե՛հ ալ ըլլայ. եթէ անչքաւորու-
թեան մէջ ազդ նժդեհութիւնն ալ չըլլայ ո՞ւր կը մնայ մեր ճակատագիրը,
այն ճակատագիրը՝ որ զմեզ միացուց մանկութեան մէջ՝ այն ընկերական
վառարանին շուրջը որ դպրոց կ'ըսուի. միշտ ձանձրալի է այժմեան աշ-
խարհը, անոր համար որ ուղեղին մէջ ջահ մ'ունի. աշխարհի քաղցրութիւնը
վայելելու համար այն դարին մէջ շնչելու է որ քուրձ կը հագնի եւ կը սիրէ.
փրկիսօփայ աշխարհը ըսել կ'ուզեմ որ արդէն ուղեղներու մէջ կը սաղմնի...
Բայց հիմա սրտի ծալքերը թղթատելու ժամ է՝...»

Բու սիրալիւր թերթիդ վերջը Վարդանն կ'ըսես եւ հառաչելով կը գո-
ցես. բարեկամ, երբէք պէտք է՛ յուսահատիլ մեր ազնիւ բարեկամին կա-
ցութեանը վրայ՝ որուն վրայ երեւցածը լուկ բնութեան մէկ ժամանակական
ներգործութիւնն է, ինչպէս երբեմն Տ... եղբայրն ալ ունեցած է վաղանցիկ
կերպով: Ասի իրենց ցեղին մէկ անվնաս օգերեւոյթն է... շատ մեծ յոյս ու-
նիմք որ քաջառողջ կը վերադառնայ:

Այլ քու վերադարձդ ե՞րբ պիտի ըլլայ, պէտք է որ իմացնես եթէ դե-
տես կամ որոշած ես, արդեօք ե՞րբ մեր նսեմ ճակատները պիտի միանան...

Բիշ մը առաջ նժդեհութիւնը ծաղրեցի, այլ անոր դառնութիւնը կողքում
հիմա. ա՛հ, բարեկամ, միթէ մեր համազգաց սրտերուն յարայոյզ փոթո-
ւնիկները իրարու հաղորդելու համար կը բաւե՞ն այս տկար թուղթերը՝ ու-
րո՞նք կրեայի չափ յամբընթաց են մեր մաղնիրացեալ սրտերուն կայծերը
տեղափոխելու համար սրտէ ի սիրտ...:

Իմ վիճակս եթէ հարցնես դեռ անորոշութեան մէջ կը ծփայ, կը տես-
նեմ յուզոյ թափանք՝ որ կը շողան. շատ լաւ եթէ սեւ ճակատագրին թեւերը
չը փութան զանոնք պարամածկելու. առ այժմ այնչափ հ'իմ ցաւիւր իմ վի-
ճակիս եւ յուսահատ ապագայի վրայ որչափ առաջ. ալ ոչինչ փոյթօ է, մի-
միայն ընտանեացս բեռ չըլլալ, այս է՝ որ կը կորացնէ քամակս... Դեռ ի՞նչ
սկիզբներս ուրիշ ատեն...:

Ի տեսութիւն

Պ. ԴՈՒՐԵԱՆ

Դ Փետրվար 1871

Իսկիւտար

Գ

Առ

Պ. Տ. Ադամեան

Սղաւո՛ր :

Մի՛ Բաղեր այդ անհուն հառաչը՝ որտի այդ փոթորիկը թո՛ղ դուրս
 ժայթքի... Դու ինձ յիշեցուցեր էիր որ իր հողակոյտին վրայ փունջ մը ծա-
 ղիկ սփռեմ. ե՛ս դժոխք մը անէծք Աստուծոյ անուանը վրայ թափեցի, աւելի
 ազկէ չըբի՞. ծաղիկը կը թոռմի, սակայն անէծքս Աստուծոյ կողը խրեցա՛ւ :

Ա՛հ, կր սիրէի դիմքը, կը սիրէինք. իր յիշատակին վառարանն եմ,
 իր կսկիծին ուկէանն եմ, իր օուզին վիհն եմ, իր գէրեղմանն եմ... Իր դե-
 րկզմանին վրայ ծաղիկ սփռեմ մի՛, ո՛չ. ծաղիկը պաղ եւ անդդայ է, հողիէս
 րամուած արցունքը տաք, դայն կը թափեմ, ափերով կը թափեմ... Ա՛նքը
 կսկիծի մէջ արցունքի ուկէաններ են, անոնք որ հաճոյքի մէջ աստղեր են :

Զինքը պաղ հողով պատեցին, մենք իր յիշատակը տաք հառաչներու
 մէջ պլլե՛նք, պահե՛նք, վառ պահե՛նք, միշտ պահե՛նք...

Կ'անիծես աշխարհը, բարեկամ, արդէն ինքն անիծեալ է : Աշխարհ կամ
 Աստուծոյ ձանձրոյթի մէկ հառաչն ըլլալու է (քառու բնական տոնն), կամ
 դժոխոց մէկ անհամ կատակը... Ի՛նչ եւ իցէ, ի՛նչ որ կ'ուզէ թող ըլլայ, բա-
 տական է որ կսկիծի դուռ մ'է :

Իմ վիճակս կը հարցնես, բաւական բարեբաժն եմ, նամակը դրած օ-
 րերս զէչ վիճակի մէջ էի, շատ ցաւեցայ որ զքեզ խոռվեցի : Առ այժմ Տ.օր
 Քեաթիպեան դեռ կը խնամէ, սակայն դեռ Ա՛հ, թողէք որ հողե-
 բուզիւ հառաչով մը զԱստուած զգրդեմ... անհունութեան մէջ եմ ինկած,
 հարկ է որ լռեմ...

Բարեկամութեան վրայ դիր յոյսդ, կ'ըսես, զիս աւելի կսկիծի կը
 մղես. ո՛ւր են իմ բարեկամներս... Ինչո՞ւ հեռուն ես...

Պէտք է որ չուրթն առ չուրթն տեսնուինք... պիտի տեսնես որ հըր-
 ւէհ եմ... Ա՛հ, շատ բաներ ունիմ...

Ի ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Պ. ԴՈՒՐԵԱՆ

1871 Յուլիս 5
 Իսկիւտար

Դ

Սրտակից բարեկամ,

Բ

Ժամանակէ մը ի վեր է որ քեզ նամակ մը գրեցի, որ անպատասխանի մնաց. չցաւեցայ յայդ, հասկցայ որ կամ պատասխանելու միջոց չես ունեցած կամ կարենալով չես տուած, թէպէտ կրնայի ես այն ատեն նամակ մը երկրորդել. սակայն ի՞նչ գրէի. ի՞նչ կրնայ գրել ա՛յն, որուն սիրտը դատարկ է. պիտի մակաբերես արդ իւրովի թէ քանի որ այժմ կը գրեմ, անշուշտ սիրտս լեցուն ըլլալու է՝ ... այո՛, աւելի է այն՝ սպալի յիշատակի մը արտօսումը :

Ես գրեթէ խաղաղ կը ներհնէի երբ Մայիս 21ի սեւ գիշերը կը քրտնէր, երբ հոգի մը արտերու ու դերեզմանի մէջտեղ կը կողկողէր :

Փտեցան նորա ոսկերքն հիմա : Հարթ եւ անյայտ եղաւ նորա հոգաւոր : Զէի հաւատար թէ պիտի մեռնի, մինչեւ այն ժամանակ, երբ իր վերջին նուազեալ նայուածքներէն մին արձակած ատեն, զեռ ինձ չհասած, երկուքիս մէջ տեղ ինկաւ, մարեցա՛ւ, մինչեւ ա՛յն ատեն, երբ խղիւղէկ ձայնը՝ ախուր մնաս բարովի մը մէջ կը մարէ՛ր... Ա՛հ, յիշատակներ կան, որոնք իրենց շարունակութեան մէջ միեւնոյն շանթերն են... : Սրտիս ծալուցը մէջ միայն մէկ կորովի խորշ մը կրցի պահել՝ իր տխուր դամբանականը արտաւանդելու համար :

Ինչպէս որ տեղ մը ըսած եմ, մարդկութեան վառարաններէն մէկուն՝ վարժարանի մը մէջ սեւ ճակատադիրը երկաթեայ պսակով մը մեր դուռնեան իրարու մօտեցուց, սեղմեց, ք մի խմորեց զազափարներն, եւ մեզ՝ մանուկ հանճարներս՝ զարկահար շանթերու փունջ մը ըրաւ. «ա՛հա՛ այդ սեւ ճակատադիրս պլլուած շանթերէն մին մարեցաւ բոլորովին՝ տխուր վերջալոյս մը պատկերելով իր սիրելեաց արտին խոր :

Տխուր խոստովանութիւն...

Ես վարդանի շարունակութիւնն եմ :

Այնիւ բարեկամ, ձմեռը քեզ կը գրէի թէ կը մսիմ, արդ կը դողդոջեմ, բերնէս արիւն կը հոսի, կը հիւծիմ, ճակտիս վրայ կենաց շիկնոտ ժպիտը կը սփռուի, անդու կերպով քնարս կը թօթվեմ անհուն ճոխոս բարոյքի մը համար անո՛նց, որոնք իրենց սրտին ծալքերը չբացին ինձ. այլ միայն դուրսէն ճանաչեցին. նոսր կնոջ... երկակայութեան տիրուհւոյն... երալի այն Էրփնեբանդ աստղին կամ ճանաչուող ծաղկին... ո՛չ... աւելի՛ն, շողիւրու եւ բոյրերու թաղուհւոյն... :

Ա՛հ, ներս մէկ շողը երազ մը վառէ, ներս մէկ բոյրը սրտի մը մթին խորանը կը խնկարկէ... մեռնի՛լ թարմ ու երազոտ, մեռնի՛լ առանց մարմարեալ ճակտի վրայ խորշոմ մը ձգելու, առանց շուրթեր համբոյրով մը բորբոքելու, առանց հոգին ժպիտով մը հրդեհելու, մեռնի՛լ... տխուր է այդ. սակա՛յն...

Շատ կը ցաւիմ. անցեալներն պիտի կարենայիք հոս գալ. բայց դարձեալ սեւ ճակատադիրն արիւնոտ ձեռքը կարկառեց մեզ եւ խառնակեց ամեն ինչ. չեմ դիտեր թէ նորէն գալուդ համար միջոց մը պատրաստուած է. եղբայրդ քանի մը օրէ տեսած եւ հարցուցած չեմ :

Դ

Ան

Պ. Տ. Աղամեան

Սրտակից բարեկամ՝

Ժամանակէ մ'ի վեր է որ քեզ նամակ մի գրեցի՝ որ անպատասխանի մնաց. չցաւեցայ յայդ, հասկցայ որ պատասխանելու կամ միջոց չ'ես ունեցած կամ կարեւորութիւն չ'ես տուած. թէպէտ կրնայի այն ատեն ես նամակ մը երկրորդել, սակայն ի՞նչ գրէի. ի՞նչ կրնայ գրել այն՝ որուն օրիտր դատարկ է. պիտի մակարեւս արդ իւրովի թէ քանի որ այժմ կը գրեմ անշուշտ սիրտս լցուն ըլլալու է՝.՝.՝, այո՛, առելի է նա սգայի յիշատակի մը արտօսումը:

Ես գրեթէ խաղաղ կը ներշնչի, երբ Մայիս 21ի սեւ գիշերն կը քրտնէր, երբ հոգի մը սրտերու եւ գերեզմանի մէջտեղ կը կողկողէր:

Փրտուցանն նորա ոսկերքը հիմա, հարթ եւ անյայտ եղաւ նորա հոգուկոյտը...: Ձ'էի ուզիբ հաւատալ թէ պիտի մեռնի մինչեւ այն փոմանակ երբ իր վերջին նուաղեալ նայուածքներէն մին արձալած ատեն՝ դեռ ինձ հասած երկուքիս մէջտեղ ինկաւ՝ մարեցաւ... մինչեւ այն ատեն՝ երբ խղիւղիկ ձայնի տխուր զմնաս բարոյքի մը մէջ կը մարէր... Ա՛հ, յիշատակներ կան որոնք իրենց շարունակուկանը մէջ միշտ միեւնոյն շանթերն են...: Սրտիս ծաւուցը մէջ միայն մէկ կորովի խորշ մը կրցի իր տխուր դամբանականը արտասանելու վերապահէր:

Ինչպէս որ տեղ մ'ըսած եմ, մարդկութեան վառարաններէն մէկուն՝ վարժարանի մը մէջ՝ սեւ ճակատաղիքը երկաթեայ պսակով մը մեր գլուխները իրարու մօտեցուց, սեղմեց, ի մի խմորեց պաղափարները, եւ մեզ՝ մանուկ հանճարներու՝ դալկաբար շանթերու փունջ մ'ըրաւ. եւ այդ սեւ ճակատաղիքիս պըլլուած շանթերէն մին կը մարի ահա բոլորովին, տխուր վերջալոյս մը պատկերելով իր սիրելեաց սրտին խոր:

Տխուր խոստովանութիւն:

Ես Վարդանի շարունակութիւնն եմ:

Աղին բարեկամ, ձեռք քեզ կը գրէի թէ կը մսիմ՝ արդ կը դողդոջեմ, բերնէս մշտ արիւն կը հոսի, կը հիւծիմ, ճակտիս վրայ կենաց շիկնոտ մպիտը կը տփուրի: Անդու կերպով քնարս կը թոթուեմ անհուն զմաք բարոյքի մը համար անոնց՝ որոնք իրենց ծալքերը ինձ չը բացին, այլ միայն դուրսէն ճաճանչեցին, նախ կնոջ... երեւակայութեանս տիրուհուն... Լրադի այն երփնեւանդ աստղին կամ ճաճանչոտ ծաղիկն ... ո՛չ, աւելի՛ն, չողերու եւ բոյրերու թագուհուն...:

Ա՛հ, ներա մէկ չողը երազ մը կը վառէ, ներա մէկ բոյրը սրտի մը օթին խորանը կը խնկարկէ...: Մեռնի՛լ թարմ եւ երպոտ... մեռնի՛լ առանց մարմարեայ ճակտի վրայ խորշոմ մը գծուելու, առանց շուրթեր համբոյրով մը բորբոքելու, առանց հողին Ժպիտով մը հրգեհելու, մեռնի՛լ՝.՝.՝, տխուր է այդ, սակայն

Շատ կը ցաւիմ որ պիտի կարենայիբ անցեալները հոս գալ՝ բայց դարձեալ սեւ ճակատաղիքը արիւնոտ ձեռքը կարկառեց մեզ ու խառնակեց ամէն բան: Ձ'եմ գիտեր թէ նորէն գալուդ համար միջոց պատրաստուած է. Լիւրսյոք քանի մի օր է տեսած եւ հարցուցած չ'եմ:

Ա՛հ, կուզեմ հետդ տեսակցել։ Ղարձեալ ես նոյնն եմ, միայն թէ քիչ մը գերեզմանի հակամ եւ խոկմանցս դադարձնակէտն յառած եմ։

Կը յուսամ որ ա՛լ քեռէ նամակ մը կրնդ ունիմ կամ քիչ օրէն հոս կը տեսնուինք։

Բարեկամդ
Պ. ԴՈՒՐԵԱՆ

1871 Յուլիս 6

Իւսկիւտաք

«Տաղք եւ Թատրերգութիւնք», էջ 232։

Ե

Եղբայր իմ,

Ներեցէք։

Իրաւամբ զնէ հռչակել կուզէի, այլ զգացումներս մութ եւ դրիշտ տկար գտի նիւթին վսեմութեան առջեւ... ա՛հ, միթէ կարելի՞ է Ովսսննա մը հեծկլտալ։

Այս օրերս զարձեալ մշտնջենաւոր վէրքս շունչ առաւ կուրծքիս տակ, երկնքի այդ սեւ աստղը. ձգէ՛ սա ճնոճեաց տղուն», (այսինքն իմ), օձիքն, սա Շղաշնակաց բուն», որ վսեմութեան առջեւ երբեմն կ'ապչի, որուն սրտին անդունդը կալնեփի, չուրթերը քար կը կտրին, որ միշտ իր վէրքին կը նայի, ինչպէս փառասէրն իր աստղին. ձոյէ՛ սա «մտերմաց դալկահարը»։

Յանցաւոր եմ ... ալ ո՛չ. վէրքի՛ս մօտեցիր, եղբայր իմ, սա ահարկու անդունդին ... սակայն սեւ ժայռը եւ երկնքի աստղերը հոն կրնան նայիլ լոկ։

Կը յուսամ որ մինչեւ այս տողերուն հասնելուդ ներեցիր, եւ իմ չիլրցած հասկեցուցածս դու հասկցար անշուշտ, վասն զի որտի մը խաւերը կրնայ թափանցել՝ բանաստեղծի մը խոկմանց սլաքը։ Դեռ շատ կուզէի զրել. բայց թէ՛ ես անհուն եմ եւ թէ եղբայրս նամակը ուշ ձեռքս հասցուց. բայց նա ալ այսպէս ընել ստիպուած էր պարագայից բերմամբ։

Նամակիդ կ'ապասեմ։

Ի տեսութիւն։

Եղբայրդ
Պ. ԴՈՒՐԵԱՆ

1871 Օգոստոս 13

Իւսկիւտաք

«Տաղք եւ Թատրերգութիւնք», էջ 235։

Ա՛հ, կուգեմ հետդ տեսակցել. դարձեալ ես նոյնն եմ, միայն թէ քիչ մը դիրքովանի հակած եւ խոկմանցս դադարեցնակէտը յառած եմ: Կը յուսամ որ ալ քենէ նամակ մի կ'ընդունիմ, կամ քիչ օրէն հոս կը տեսնուինք:»

Բարեկամդ
Պ. ԴՈՒՐԵԱՆ

1871 Յուլիս 6
Խճկիւտար

Ե

Առ

Մեծ. Ա. Էֆ. Լուսինեան

Կ. Պօլիս

Եղբայր իմ,

Ներեցէք:

Իրաւամբ զճէ հռչակել կուզէի, այլ զգացումներս մար եւ գրիչս տկար դաի նիւթին վսեմութեան առջեւ... ա՛հ, միթէ կարելի՞ է ովսանմա մը հեծկըլտալ: Այս օրերս դարձեալ մշտնջենաւոր վէրքս շունչ առաւ կուրծիս տակ, երկնքիս այդ սեւ աստղը. ձգէ՛ սա «նոճեաց տղուն» (իմ) օձիքը, սա «դաշնակաց բուն» որ վսեմութեանց առջեւ երբեմն կ'ապշի, որուն սրտին անդունդը կ'ալեծփի եւ շուրթերը քար կը կտրին, որ միշտ էր վէրքին կը նայի, ինչպէս փառասէրն իր աստղին... Զգէ՛ սա «մտերմաց դաշկահարը»...

Յանցաւոր եմ... այլ ո՛չ, վէրքիս մօտեցի՛ր, եղբայր իմ, սա ահարկու անդունդին... սակայն սեւ ժայռը եւ երկնի աստղը կրնան հոն նայիլ լոկ:

Կը յուսամ Թր մինչեւ այս տողերուն հասնելուդ ներեցիր եւ իմ չը կըրցած հասկցուցածս դու հասկցար անշուշտ, վասնզի որտի մը խաւերը կրնայ թափանցել բանաստեղծի մը խոկմանց սլաքը. դեռ շատ կուզէի զրեւ, բայց թէ՛ ես անհուն եմ եւ թէ՛ եղբայրս նամակը ուշ ձեռքս հասուց. բայց նա ալ այսպէս ընել ստիպուած էր պտրտպայից բերմամբ:

Նամակիդ գ'սպասեմ:

Ի տեսութիւն.

Եղբայրդ
Պ. ԴՈՒՐԵԱՆ

1871 Օգոստ. 13

(Շաբ. 1)

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Գ Ո Ղ Գ Ո Թ Ա

ԹՐՔԱՀԱՅ ՀՈԳԵԻՈՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԻՐ ՀՕՏԻՆ

ԱՂԷՏԱԼԻ 1915 ՏԱՐԻՒՆ

Կազմեց՝

Թ Է Ո Դ Ի Կ

ԽՈՅԹ – ԲՌՆԱՇԷՆ

ԽՈՅԹ կամ ԽՈՒԹ, Հին զառա Տուրուրերանի մէջ, Բաղէչի արեւմտեան հիւսիսակողմը, անտառու լեռներով: Իր անունն առած է բնակչութեան լեզուի խրթնութենէն: Գաւառապետին է «Խութայ Բերդ»ը: Խոյթէն կ'անցնի Բռնաշէնի գետը: Իր հայաբնակ գիւղերն են հետեւեալները.

1-17.— Ներքին Շիմիստ՝ 25 տուն, Թաղվու կամ Թաղլու՝ 18 (Եկեղեցին Սուրբ Ստեփանոս), Ագրակ՝ 16 (Եկեղեցին Սուրբ Աստուածածին), Մըզրէ՝ 8, Թաղավանք՝ 25 (Եկեղեցին Սուրբ Աստուածածին, Սուրբ Զիւրաւէն և Սուրբ Սարգիս, վերջին երկուքը աւերակ), Լըստնոք՝ 14, Փիմոնք՝ 21, Գեղոնք կամ Գեյոնք՝ 8, Շէմ՝ 35, Պապքաղ՝ 7, Թաղվածք կամ Թաղի Զոր՝ 6 (Եկեղեցին Սուրբ Ստեփանոս), Սալապաս՝ 5, Գոռ՝ 5, Զալախ՝ 7, Օխիմ կամ Հախիմ՝ 9, Բզոնք կամ Բեղոնք՝ 10, Քէյվու՝ 7. Նահ: 25 ուրիշ գիւղեր՝ իրենց սրբափայտերով, զորս ատենօք բռնադրուած էին Պալապի եւ Խութեցի Քիւրտեր:

ԲՌՆԱՇԷՆ, անդնդախոր ձորերով լեռնային դաւառ՝ Տուրուրերանի Խոյթ գաւառի արեւմտակողմը, Շատախի արեւելակողմն ու Մշոյ Դաշտի հարաւակողմը: Իր հայաբնակ գիւղերն են հետեւեալները, բոլորն ալ ձորերու մէջ լինուած.

1-14.— Տաշտատիւ (Դաշտադէմ)՝ 21 տուն, Կծանք՝ 18, Օղուտ՝ 32, Ընկուզնի կամ Ընկուզիկ՝ 18 (Եկեղեցին Սուրբ Ստեփանոս), Բլրիկ կամ Բլուրիկ՝ 6, Կռստ՝ 8, Կռուզ կամ Արունք՝ 13, Վերին Շիմիստ՝ 15, Պալանք՝ 14, Ներքին Պալանք՝ 6, Մարաւայ՝ 7, Շահվերտի՝ 10, Յարիմոզ՝ 12, Մահպուլանք՝ 5:

Խոյթ-Բռնաշէն շրջանի երէցն է

Սարգիս Քահանայ Ստեփանեան, Թաղավանք գիւղացի, 45 տարու, 1910-ին ձեռնադրուած Խարախանեան սրբազանէ, հրաշքով հաղուադիւտ լիւրապրող մը:

Բռնաշէնի մօտ է Սուրբ Աղբերիկ վաղընջուց մենաստանը որ «Աղբերկայ Վանք» ալ կը կոչուէր: րոտ աւանդութեան՝ Հիմնուած Թաղէոս Առաքելայէն, որ անոր սքանչեւաբուռ աղբիւրին մէջ ձգած է Խաչեալին դամբերէն

մին, եւ այդ պատճառաւ ուխտաւորք «արբաջուր» կը կոչէին զայն, մեղք հա՛մարելով կաթիլ մը իսկ դետին վաթել անկէ։ Սուրբ Աշրեբիկ 1899-ին ալ կո՛ղպտուած է Պարազցի Բիւրտերէ, որոնք նահատակած են վանահայրը՝ Ղա՛զար վարդապետ, իսկ 1905-ին՝ Զաբար վարդապետ։ Մենաստանիս վերջին դո՛ւր կըլած է

Խաչատուր Վարդապետ, զպրոցին աշակերտաց ու միաբանութեան հետ։ Իսկ ուսուցիչ Միթթար Մարգարեան աղտոտած է՝ ձեռամբ Եղիշէ քա՛հանայ Տէր-Պարսամեանի, որ հիմա կոպկաս կը գտնուի։

Մ Օ Տ Կ Ա Ն

Աղձնեաց այս դաւառակը կը գտնուի Մուշէն 10 ժամ հեռու՝ անոր հարաւ-արեւելակողմը։ Մօտեան երկու է. մէկ մասը Մուշի, միւս մասն ալ Բաղէշի կը պատկանի։ Մուշի պատկանող հայաբնակ գիւղերն են հետեւեալ-ները.

1-13. — Խոծոծվանք կամ Խոցոց-Վանք՝ 20 տուն, Գզեղ կամ Գզեխ՝ 15, Արծուիկ՝ 30, Խասաքի՝ 10, Կրիւս՝ 40, Արփի՝ 30, Քաշէշեմք՝ 15, Խան՝ 10, Բրտաման՝ 20, Կիսքաղ՝ 5, Բուքնուտ կամ Բոզնուտ՝ 11, Զրտու՝ 15, Մեծ-Զոր՝ 10։

Բաղէշի պատկանող հայաբնակ գիւղերն են.

Մըծի կամ Մցու՝ 30 տուն, Կեծու՝ 49, Քասէխ կամ Քաշախ՝ 27, Վե՛րին Ասպնջիք՝ 15, Ներքին Ասպնջիք՝ 15, Կառ կամ Խուր՝ 13, Մէրէքաղ՝ 7, Մըզուկ՝ 16, Բրուսոք՝ 27, Նիգ՝ 25, Շէն՝ 50, Մըցանք՝ 5, Բոկոտ՝ 20, Զրկիգ՝ 2, Մարմանդ՝ 3, Սըլմնդըր՝ 30։

Ս Ղ Ե Ր Դ

Տիրիքիս արեւելեան ճիւղին վրայ գտնուող բարձրադիր այս դաւառը Տիրանակերտի եւ Տէրսիմի նման Բիւրտիսքան կը համարուի, Բիւրտ ցե՛ղին ստուաբուծեանք պատճառաւ։ Քաղաքին Հայութիւնը 500 տնւոր էր (450-ը Լուսաւորչական, եւ 50-ը Բողոքական)։ Քաղղէացիք 90 տուն կը հաշուուէին, իսկ Թուրքերը՝ 3300 անձ։ Շրջականերուն մէջ, մօտաւորապէս 30 Ասորի գիւղեր բախտակից եղան բնաջնջուած Հայ գիւղերուն։ Սղերդի Օսմանեան բանակին մէջ ծառայող երկու Հայ բժիշկներ եւս զերծ չեն մնալո՛ւմ նահատակութենէ, Ալվազեան եւ Յակոբ։

Սղերդ իբր Սանճագ՝ ունէր չորս գաղաներ.

1. — Ղարգամ՝ ամէնէն ընդարձակը, դաշտային եւ լեռնային։

2. — Երու։

3. — Շիրվան։

4. — Պերվարի, այս վերջինները լեռնային գերբով։

1890-ական թուականի սկիզբները՝ Սղերդի առաջնորդն էր Թէոդորոս վարդապետ, որ յաջորդած է Յակոբ եպիսկոպոսի։ Համիտեան շրջանին՝ Սղերդ ալ իր զոհերը տուած է։ 1899-1905-ի առաջնորդն էր Փառէն վրդ. Միլթոնեան։ Իրեն յաջորդեց Կարնոյ մէկ վանքէն Կորիւն վարդապետ։

Այս թեմին առաջնորդական տեղապահութիւնը կը վարէր Նզիշի վարդապետ Զանյան. — Ծնած 1867-ին Սերկեւիլ (Քղի), ուստի Պոլիս եւ զառաւանդած Եփեսոս-Գուլէի որբանոցը, նաեւ դաւառները։ 1903-էն յետոյ շարունակած է ուսուցչութիւնը՝ ծննդավայրին եւ Զպրդեղի

մէջ, մինչև քահանայ ձեռնադրուիլը: Երեցունհոյն մահէն վերջ կուսակրօնութիւնն ուխտելով՝ կ'առնու վարդապետական վեղար:

Աղէտի օրերուն նպաստ խնդրած ֆ Սրբազան Պատրիարք Հօրմէն՝ որ փութացուցած է իսկոյն եւ երկրորդ տաաթումէն ետք այլ եւս պատասխան չէ ստացած: Իր նահատակութեան մանրամասնութիւնները՝ մեղի անծանօթ:

Սղերգի եկեղեցին էր Սուրբ Թադէոս-Բարդղղիմէոս՝ ուր կը պաշտօնապարէին հետեւեալ երէցները, չորսն ալ նահատակ.

Եղիշէ Քահանայ Մուրատեան.— 72 տարու, բնիկ, Պոլիս՝ Աղլալի Փրկչի որբանոցի երբեմնի աշակերտ, ձայնադրադէտ, առաջնորդական փոխանորդ:

Յարութիւն Քահանայ Մալխասեան.— 60 տարու:

Դամիւիլ Քահանայ Յարութիւնեան.— Ծնած 1867-ին, ձեռնադրուած 1906-ին, նախապէս կը քահանայադործէր Ճէղիբէ (Մարտին):

Զարեհ Քահանայ Տէր-Կարապետեան.— Ծնած 1882-ին Սղերգ, աշխատական անուամբ Միքայէլ Նորատունկեան, Տիգրանակերտի Սուրբ Կիրակոս եկեղեցին ձեռնադրուած 11 Մայիս 1911-ին՝ Զաւէն եպիսկոպոս Եղիայեանէ:

Իսկ Պօֆթան՝ էրուհի չըջանին մէջ նշանաւոր Քիւրտ ցեղ մըն էր, որուն աղան միշտ կուռի մէջ էր Համիտիէ Միլլի աշխրէթի հետ՝ կիրճէն անցնելու տուն: Պօֆթանի մէջ քանի մը տուն փախստական Հայեր կային միայն՝ Տէշի եւ Սղերգի:

ԵՐՈՒՀԻ ՇՐՋԱՆ

1.— Տէհ, Գաւառակին կեդրոնն է. տունօք 600 տուն ունէր, կառավարութեան կեղծքմանց հետեւանօք՝ զիւղացիք ցրուած էին մինչև Մուսուլ—Ճէղիբէ: Ներքին Թաղ, զուտ 123 տուն, եկեղեցին Սուրբ Յովհաննէս: Վերին Թաղ, եկեղեցին Սուրբ Աստուածածին: Այս երկու Թաղերուն երէցներն էին, չորսն ալ նահատակ՝

Կարապետ Քահանայ Ատոմեան.— 68 տարու:

Պետրոս Քահանայ Տէր-Ստեփանեան.— 74 տարու:

Հմայեակ Քահանայ Երէցեան:

Վաեան Քահանայ Պետրոսեան:

2-10.— *Շարմազ կամ Շերմախ՝ 32 տուն, *Սըվիան՝ 1, *Զվնկատէշալ՝ 1, *Պիմաք կամ Պեմալ՝ 2, *Պարէմիէ՝ 2, *Յըմուրգ՝ 26, *Տաշտա—տալայ՝ 2, *Մէլտիմ կամ Մայտամէ՝ 3, *Սալատի՝ 3:

ՂԱՐՁԱՆԻ ՇՐՋԱՆ

Մեծ Հայոց 15 նահանգներէն երրորդը եղող պատմական Աղձնիքի վիճակն ու աւանն է Ղարղան կամ Պարղան, որ մասամբ կը համապատասխանէ ին Արգո դաւառի: Գայմազամուքեան կեդրոնն էր Զօք, որուն առջեւ, կէս մամ անդին տափարակի մը վրայ կը դռնուին հին Արգնի աւերակները՝ որոնց մէջէն երկրապործք հերկելու տունն կը հանեն ափսիներ: Արեւմտեան հիւսիս կ'իջնայ համանուն լեռը «Պարղան»: Իր գիւղերն էին.—

1.— Պարախ՝ 35 տուն, եկեղեցին Սուրբ Կիրակոս՝ ուր կը պաշտօնապարէր

Յովհաննէս Քահանայ Սարգիսեան.— Նահատակ:

2-3.— Ճուշդ՝ 19 (Եկեղեցին Սուրբ Աստուածածին), Զօգ կամ Զոյս (կր հոշուի նաեւ Ֆաթիի Պէյ գիւղ, աստեօք բոլորովին հայարնակ՝ 20) սուսն)։ Զօյի Եկեղեցին էր Սուրբ Սարգիս՝ ուր կը պաշտօնավարէր

Սարգիս Քահանայ Տէր-Սարգիսեան։— Քաջարթուն երէց՝ Սրբադան Պատրիարք Զօր գերդաստանէն, որմէ առաւել քան 45 քահանայ ծառայած են Հայաստանիայց Եկեղեցոյ ի Սղերդ եւ ի շրջակայս։ Նահատակ։

4.— Կեօզէտէր կամ Կիւզէտէրէ՝ 22։ Երէցներն էին

Մանուկ Քահանայ, 70 տարու։

Գրիգոր Քահանայ Տէր-Յակոբեան, որ Մուսուլ անցած ըլլալով՝ վերապրող մըն է։ (Տես դիւնքն անդ։)

5-10.— *Քոխմա՝ 8, *Քոթիպ կամ Ղաթիպ՝ 6, *Անտար՝ 4, Պիքէնտ կամ Պէքէնտ (Եկեղեցին աւերակ)՝ 7, *Այնգասար կամ Այնգասար՝ 3, Ռնտուան կամ Բնտվան՝ 64։ Գալմալամութիւնն առաջ հոս կը գտնուէր։ Վերջնոյս Եկեղեցին էր Սուրբ Գէորգ՝ ուր կը պաշտօնավարէր

Կարապետ Քահանայ Մարատեան։

11-13.— Ճմաւրիպ (Եկեղեցին Սուրբ Աստուածածին)՝ 8, Խընտուֆ կամ Խեմտուֆ (Եկեղեցին Սուրբ Գէորգ)՝ 11, Տուսատաֆ՝ 22։ Վերջնոյս Եկեղեցին էր Սուրբ Աստուածածին՝ ուր կը պաշտօնավարէր

Մարտիրոս Քահանայ Գասէեան։

14-17.— *Հասեաս կամ Հըսեքս՝ 9, *Յոք (բլրակի մը վրայ)՝ ուր եղբարներն ստուար Լն։ Երէցն էր Տէր Մանուէլ)՝ 20, *Մարմարուս՝ 6, Գուպին՝ 32։ Վերջնոյս Եկեղեցին աւերակ էր. երէցն էր

Արքանաւ Քահանայ Տէր-Թովմասեան։

18-22.— *Բալունի՝ 8, *Գանիշըբըգ՝ 6, *Շէխւնըս՝ 5, Գալիօֆ Եկեղեցին աւերակ)՝ 10, Հատեալաֆ՝ 44։ Վերջնոյս Եկեղեցին էր Սուրբ Գէորգ՝ ուր կը պաշտօնավարէր

Գէորգ Քահանայ Երէցեան։

23-32.— Հագնամիր՝ 25 (Եկեղեցին աւերակ), *Թախարի՝ 1, *Մերիւնան՝ 27, *Պրուգան՝ 15, *Ճէլտագան՝ 8, *Պոլընտ՝ 3, *Նագտար՝ 1, *Հարփագ՝ 9, *Զըվկի՝ 7, Պիւտր՝ 22։ Վերջնոյս Եկեղեցին աւերակ էր. երէցն էր Սարգիս Քահանայ Տէր-Հոնոյեան։

33-37.— *Գանիգուլ՝ 9, *Պիրըգ՝ 8, *Սըքիիկ՝ 12, *Գուրտըֆ՝ 3, Պարնի՝ 27։ Վերջնոյս երէցն էր

Պսակ Քահանայ Տէր-Մանուկեան։

38-41.— *Պանըքթ 7, Միլըգան (Եկեղեցին Սուրբ Գէորգ)՝ 16, *Գառնիֆ՝ 3, *Գուլըֆ՝ 36։ Վերջնոյս երէցն էր

Յովհաննէս Քահանայ Շահինեան։

42-45.— *Սալիպէ՝ 4, *Մըլիշան՝ 36, *Մալիկըր՝ 1, Մալաֆան կամ Մէլէֆէն՝ 28։ Ունէր աղահանքի հորեր։ (Այս հորերուն պատճառաւ՝ առեւտօք Ազցնիֆ կոչուած է հաւանաբար այս շրջանը)։ Մէլէֆէնի բնակչութիւնը ամբողջ արաբախօս է Սղերդի նման, իսկ մերոնք կը խօսէին աղաւաղ հայերէն մօտ Վերջնոյս Եկեղեցին էր Սուրբ Գէորգ՝ ուր կը պաշտօնավարէր

Խորէն Քահանայ Գրիգորեան։

46-47.— *Մամըլայ՝ 10, Սըլընտ՝ 23։ Վերջնոյս Եկեղեցին էր Սուրբ Գէորգ՝ ուր կը պաշտօնավարէր

Դաւիթ Քահանայ Աւագեան։

48-57.— *Հըրորֆ՝ 15, *Մըրտուտ՝ 3, *Զըման՝ 5, *Ըշգատարա՝ 6, *Ճըման՝ 3, *Ճըրմէ՝ 16, *Տէրշըվան՝ 2, *Մըզէ՝ 2, *Սընան՝ 2, Նորշէն՝ 5։ Նորշէնի մէջ էր «Սուրբ Կոնստոս» մենաստանը։ Վահահայրն էր

Ներսէս Վարդապետ Ռշտունի :

Այս գոնքին թանկագին ապաները իբր լուսարարապետ՝ տեղացի Գիւրտ աղայի մը յանձնուած էին, որ պաշտօն կատարուելէ վերջ կը պահէր : Նորէնի մէջ ազահանքի հորեր կային : Նորէն կը գտնուէ լեռներով չըջապատուած ձորի մը մէջ՝ գետակով մը :

58-61.— *Վերի Պարգամ՝ 10, *Ներքին Պարգամ՝ 8, *Պէյվահզ՝ 4, Ճոմանիկ՝ 21 : Վերջնոյս եկեղեցին էր Սուրբ Աստուածածին՝ ուր կը պաշտօնաւորէր

Դանան Գահանայ Սահակեան :— Ծնած 1881-ին Նուպրին (Իրոն դաւառակ), աշխարհական անուամբ Մկրտիչ, 1 Մայիս 1911-ին ձեռնադրուած Զաւէն եպիսկոպոս Եղիայեանէ ի Տիգրանակերտ :

62-64.— Սղերգի շրջանին մէջ էին դարձեալ սա երեք գիւղերը.— *Թըլլի՝ 2, *Խալիւան՝ 9, *Հըսէյնիկ՝ 3 :

ՇԻՐՎԱՆԻ ՇՐՋԱՆ

Հայաստան շրջան, Պիթլիսի հա Սղերգի միջեւ՝ որոնցմէ մէկ ու կէս—Լրկու օրուան հետաւորութեամբ :

1.— Գիգամ՝ 41, եկեղեցին Սուրբ Աստուածածին՝ ուր կը պաշտօնաւորէր

Յակոբ Գահանայ Տէր-Յակոբեան, որ Աղէտի տարին Բաղէշի Խնդրահատար վանքը կը դռնուէր : (Տես գինքն անդ) :

2-4.— *Տէլօրն՝ 3, Պէյք—Հարուն՝ 3, Կուրիման՝ 38 : Վերջնոյս եկեղեցին էր Սուրբ Գէորգ՝ ուր կը պաշտօնաւորէր

Արսէն Գահանայ Մուրատեան :

5-9.— Կէլի կամ Կէլու (եկեղեցին Սուրբ Սարգիս)՝ 9, Տէրըկ՝ 7, Բժբա՝ 1, *Սէրիան՝ 5, *Խանտակ՝ 13 :

ԻՐԱՆԻ ՇՐՋԱՆ

1-3.— Աւին (եկեղեցին Սուրբ Շմաւոն)՝ 22 տուն, Նուպրին՝ 15, Սիւրբ՝ 25 : Վերջնոյս երէցն էր

Յարութիւն Գահանայ Պետրոսեան :

4-5.— Ճում՝ 10, *Բուլ՝ 5 :

ՊԵՐՎԱՐԻ ՇՐՋԱՆ

Հայաստան էր այս շրջանը :

1-7.— *Խաւսէր (Գայմազամութեան կեդրոն, Համբաւաւոր իր սպիտակ մեղրով)՝ 25 տուն, Հաւելանց՝ 12, Մալք (եկեղեցին Սուրբ Գէորգ)՝ 19, *Պանիման՝ 15, *Սանո՝ 4, Տաշտըք (եկեղեցին աւերակ)՝ 11, *Ագուգ՝ 10 : Վերջնոյս երէցն էր

Յարութիւն Գահանայ Տէր-Յակոբեան :

8.— Ոգիւ կամ Ուգիւ՝ 101 : Ատենօք Ուգիւն ալ Ծէհի նման բաղամասրդ էր, բայց կառավարութեան ճշման հետեւեալօք նուազած : Եկեղեցին Սուրբ Ստեփանոս՝ ուր կը պաշտօնաւորէր

Սահակ Բախանյան Գալոյեան:

9-11.— «Ըլիէֆ» 1, «Հալատ» 5, «Բապանով» 8:

ՍԱՍՈՒՆ ԵՒ ՇՐՋԱԿԱՅՔ

Սասնայ լեռնաշղթան կազմուած է սա շրջաններէն.

ա. Անդակ, Շատախ, Հագգո, Փսամբ, Արեւիլեան Սասուն, Կոյց Գեոս
ևւն. 75 գիւղերով: Բ. Պուլամբգ, Մանագլեքաւ եւ Վարդո՝ 65 գիւղերով: Գ.
Խոյք, Բոնաշէն եւ Մօտկամ՝ 50 գիւղերով՝ զորս թուեցինք իրենց կարդին:
Դ. Կէնն, Տալարիկ, Խուլիփ-Խիւան, Փէշար, Ճապաղզուր եւ Մանուզուք՝
61 գիւղերով:

Այձեռաց լեռներուն պարը ձեւացնողներէն մին է Անյոկ, Սասնոյ լե-
ռանց ամենաբարձրը, ուր տպաստանեցան Հայ գիւղացիք 1891-ի ղէպըն-
քուն: Անդակի դադաթէն կ'երևին՝ հիւսիսակողմէն-արեւմուտքէն հարաւ
ուղղութեամբ՝ Մուշը Սասունէն բաժնող Կարդուլ լեռնաշղթան, հարաւա-
կողմէն՝ Տալարիկ սարերը (որոնցմէ նշանաւոր են Մերկիտ եւ Սպիտակ),
արևելքին եւ հարաւ-արևելքէն՝ Մովսսարը, հիւսիս-արեւելքէն՝ Խոյք-
Բոնաշէնի մթին արտեւանները:

Բոլոր այս շրջանները որ Համիտի օրերէն ի վեր հեծած էին բռնակա-
լութեան լուծին տակ, նշաւակ դարձան վերստին անվերջ հալածանքի մը, որ
Հայ բնակչութիւնը ցիրուցան բրաւ եւ հարկադրեց ժողովուրդէն հարաւա-
ւորներ մինչեւ լեռ բարձրացնել, շմեռնելու համար բահով ու բերով:

Սասնոյ, Տալարիկի եւ շրջաններուն հայրդիները — որոնց կամքի
ու հաւատքի արտիթիւնը պանծացուած է ժողովրդական երգերով — հաւա-
տարիմ մնացին դարձեալ իրենց «հերոս» պատուանդին, ամիսներ տնվերջ
մղկով կորսնէր մայրի եւ անմատոյց բարձանց վրայ, յաճախ անօթի — ծա-
րաւ, ալ չարքաւ ու զոհիւրբեր կեանքի ընթացքին՝ տեսնելով առաւել քան
4000 հոգիի կորուստ իր շարքերէն, մանաւանդ առիւծի պէս խմբակետներ
(Կորիւն, Պօշեան, Կոտոյան — Մուշ մեռած—, Ղազար, Մուշեղ, Կարա-
պետ, Ջոլօ եւ Ստեփան վարդապետ Պաղտասարեան), մինչեւ Ռուսաց՝ այդ
սահմանները ժամանումը, 3 Փետրուար 1916-ին: Եւ Տարօնոյ աշխարհի այդ
Մամիկոնեանց ցեղը կոտորուեցաւ ու կոտորակուեցաւ անխնայ, վերապրող-
ներուն բաժին մնալով թափառայած կեանքի մը բոլոր զփութմէ փորձութիւն-
ները:

ՍԱՍՆՈՅ ՇՐՋԱՆ

Այս շրջանի Հայ գիւղգօրէից ցանկն է հետեւեալը.

1-3.— Ալիանցիք՝ 65 տուն, Կէլէի-Կուզան կամ Գալէի-Գոզան՝ 300:

Վերջնոյս երէցներն էին

Թորոս Բախանյան Մուրատեան — 45 տարու, օծակից Տէր Առաքելի:

Առաքել Բախանյան Տէր-Բաքեան — 50 տարու, 1901-ին ձեռնադրուած

Աղթամար՝ Յովսէփ եպիսկոպոս Պոստեղեանէ:

Մուշէն վերապրող Տէր Եղիշէ սապէս կը պատմէ այս քահանային
եւ ուրիշ կարգակիցի մը ողբականները —

Մաս մը Սասունցիք տեսնելով որ լքուած են բոլորովին, կը յանձնուին
ստիկան Պալիտի եւ ոստիկանապետ Բասիմի՝ որոնք զիրենք Մուշ կը տանին

Տէր Առաքելի եւ Կեարմաւելի Տէր Գարեգինի հետ՝ Հոն բոլորը կը թրջացնեն եւ այս երկու եկեղեցականներուն գլուխներուն փաթթոց կապել տալէ վերջ՝ չեն խղճահարկի շուկային մէջ աւելածուի ստրկական դերն ալ կատարել տալու անոնց։ Յետոյ Քեաթալ Մահմուտի եւ Օսմէկա Սէիի հսկողութեամբ կը տարուին Վերին Թաղ (Մուշ), աւերակները հարթելու։ Քանի մը օրուան չափաչար աշխատութենէ վերջ, նահատակութիւնը կ'ըլլայ իրենց փրկարար հանդիսարը։ Մինչ Սասունցիներէն խումբ մը տեսնելով անձնատուր եղողներուն տխուր վիճանը՝ խոյս կու տայ դէպի սարերն իր ծննդավայրին։ Կէլէի-Կուզան գիւղի եւ շրջականներուն ժողովուրդը հռչակաւոր են իրենց քահանայութեան։

3.— Շէմք' 80: Երէցն էր

Պօղոս Քահանայ Վարդանեան.— 55 տարու, 1910-ին ձեռնադրուած խորախանեան սրբազանէ։

4.— Սէմալ' 120: Երէցն էր

Կարապետ Քահանայ Պօղոսեան.— 50 տարու, 1900-ին ձեռնադրուած ներսէս եպիսկոպոս Ասլանեանէ։

5-9.— Կէլէի-Կանքում' 12, Կէլէի-Մսուր կամ Գալէի-Մսուր' 21,

Տլավակաժէ եւ իր Մըզրէները' 10:

ՍԱՄՆՈՅ ՇԱՏԱԽԻ ՇՐՋԱՆ

Այս շրջանի Հայ գիւղօրէից ցանկն է հետեւեալը.

1.— Կեարմալ' 46 տուն, երէցն էր

Գարեգին Քահանայ.— 60 տարու։ Իր եղբրական վախճանը տես փոքր ինչ վերեւ՝ Կէլէի-Կուզան գիւղի յիշատակութեան մէջ։

2-8.— Իրիցամբ կամ Երիցամբ' 17, Տալք' 34, Գեղաշէմ' 44, Շուշ-նամբիկ' 32, Քաղ' 52, Հիքսնիք' 60, Աքի' 102: Վերջնոյս նահատակ երէցներն են

Յովհաննէս Քահանայ Սինոյեան.— 46 տարու, 1909-ին Կտուց ձեռնադրուած Յովսէփ եպիսկոպոսէ։

Պաղտատար Քահանայ.— 40 տարու, Նորընծայ, ձեռնադրուած խորախանեան սրբազանէ։

9.— Կեալաւաշ' 16:

ՏԱԼԻՈՐԻԿԻ ՇՐՋԱՆ

Տալուրիկ' Կ. ահա՛ բնաշխարհիկ յատուկ անուն մը՝ պանծալի յիշատակներու կապուած, որ ցայսօր յուզում, եռանդ ու սարսուռ կ'առնէ անձնիւր Հայու՝ երբ լսէ կամ արտաբերէ զայն։ Վասնդի անառիկ դիրքերով հարուստ իր քարքարուտ կողերուն վրայ բնակող վէս Հայրէկները Զէյթունցիներու նման ցփերջ ապրած են անհաշտ՝ Քիւրտ եւ Թուրք հարստահարութեանց հանդէպ, արհամարհելով ամէն ոտնձգութիւն՝ շնորհիւ իրենց ինքնապաշտպանութեան դերադոյն միջոցին։ Իր վրայ յօրինուած քայլերգը 30 տարիներէ ի վեր խանդավառած է ամէն Հայ եւ հպարտութեամբ ուռեցուցած անոր սիրտը.

Տալուրիկի կտրիճ նժ զորդ,

Քաղքըցու պէս չեմ թուլամորթ։

Սարի զաւակ, քարի որդի,

Հին քաջ Հայոց եմ մընացորդ...

Եւ այդ մնացորդն էր որ նորէն, 1915-ի տարան՝ ահագանդի վայր-
հւանը հնչեց թէ չէ, իրեն պէս անվեհեր հարեւանին՝ Սասունցիին հետ լիռ
բարձրացաւ եւ Սուրբ Հաւատքին հուրովը բռնկած՝ ամիսներով ոգորեցաւ
թշնամիին անհամեմատ ոյժերուն դէմ:

Տալուրիկի Շրջանը կը կաղմեն հետեւեալ գիւղերը.

1-12.— Հալաղեմք՝ 25, Սպաղամք եւ Եղկարտ՝ 35, Փաւրխ՝ 15, Էգու-
Տուն՝ 20, Հաբթիկ եւ Հոսմուտ՝ 20, Խըլովիկ՝ 15, Թուալեմք կամ Տըվա-
լիմկ՝ 11, Արդիսու կամ Հարթիոյ եւ Քորեխու՝ 10, Մէգրե՝ 15:

ՓՍԱՆԱՅ ԳԱՒԱՌ

Գաղվոդի Շրջանն է Սասնոյ ՓՍԱՆՔ գուառը՝ որուն երէցներն էին
Աւետիս Քահանայ Տէր-Աւետիսեան.— Ծնած Բերմի գիւղ (Ոխան),

40 տարու:

Սարգիս Քահանայ, 50 տարու:

Առաքել Քահանայ, 55 տարու:

Փաննաց պաւստի մէջ է «Մատին Առաքեալ» մենաստանը, որ «Գոմաց
Վանք» ալ կը կոչուի, շուրջը 30 տուն բնակչութեամբ: Վանահայրն էր

Ստեփան Վարդապետ Պաղտասարեան.— Ծնած է 1852-ին, միաբան
Գլակայ վանուց, ձեռնադրուած 1885-ին:

Հակառակ ալեւոր վիճակին՝ երիտասարդական աւելն կրող այս հոգե-
ւորականը, վերահասու ըլլալով Աղէտին ահագնութեան, 20 օր անընդատ
Քիւրտերու դէմ կռիւ կը մղէ, յետոյ կ'ստիպուի վանքը թողուլ եւ հերոսա-
կան դրոշմով մը ճեղքելով Թուրք գիծը՝ կ'աշտի հասնիլ մինչեւ դիրքը Սա-
սունցի Մուշեղի, զարմանալի հրազէն մը ի ձեռին, կէս Բիդանօթ մը պար-
զապէս: Հոն եւս առեւտրար կուռելով՝ կ'իյնայ գետին, դիւցազն վանականի
պտակը գլխուն: Այս զրուգը քաղած ենք Նիշէ քահանայ Տէր-Պարսամ-
եանի նորատպի մատենէն (տպուած Ֆրէզնօ): Բացի Ստեփան Հայր
Սուրբէ, Սասնոյ կուռղ ոյժերու շարքին դասելի են հետեւեալ արի երէց-
ներն ալ.— Սուլուփայ Տէր Ստեփանը, Յաղճոյ Տէր Ղեւոնդը, Գոմայ Տէր
Մամբրէն, Կեալեցի Տէր Թորոսն ու Տէր Առաքելը, Սէմալայ Տէր Կարա-
պետը, Շէնրքու Տէր Պողոսը, Աղբեցի Տէր Յովհաննէս Նորըման, Ալուա-
ւիկեցի Տէր Գրիգորը եւայլն:

Գումէ (Համաշուն գիւղեր)՝ Տարօն, Վան, Կարճկան, Ուարբերդ եւ Կա-
րին ալ ունին): Գիւղիս երէցն էր

Պաւլիք Քահանայ Երիցեան.— 45 տարու, 1910-ին ձեռնադրուած Ուա-
րախանեան սրբազանէ: Հրաչքով հաղուապիւս վերապրողներէն:

Փանքի գիւղերն էին.—

1-32.— Մըգրե՝ 10 տուն, Հարկորք՝ 20, Կիսթապ՝ 6, Հաւիմք՝ 15,
Խաթմք՝ 16, Քրտամալիկ՝ 21, Սասուն՝ 15, Բըլի՝ 6, Ճաթնիկ՝ 21, Մշգեպ՝
38, Խմոնիկ՝ 31, Պալայեմք՝ 13, Դալիսը՝ 11, Փշուտ՝ 10, Թաքուկ կամ Դա-
րուկ՝ 18, Քաշտեմք՝ 21, Մկքեմք (ձեռնաւայր)՝ անմահ Գէորգ Չափուշի՝
35, Բացի՝ 25, Մարաթու՝ 13, Տաժպատրիկ՝ 17, Նարգեպ՝ 22, Պէլամ՝ 13,
Դալվեմք (Կեղորոն)՝ 35, Պատրմուտ՝ 24, Ճախաւ՝ 15, Զօրիկ՝ 10, Տաղմեք՝
14, Գօն՝ 30, Պեքմ՝ 40, Մարքոյ՝ 20, Բըշեմք՝ 20, Վարդաանց (Տամատ-
եանի ընկեր Արապոյի ձեռնաւայր)՝ 20:

ԽՈՒԼՓ-ԽԻԱՆԻ ՇՐՋԱՆ

Լեռնային Ստանոյ գաւառակն է ԽՈՒԼՓ, Անդոկ եւ Կեփին սարերու ուրբաւտեան փէշերէն սկսելով՝ Կինճի լեռները տարածուող և Հայաստան իր զիւղերն են (30-80 տուր) :

1-6.— Ախարօմ Կամ Ախրօմ (Էկեղեցին Եօթն Մանկունք), Շուղէֆ, Կաւէէ, Փասուր, Էհուր, Հնմաք Կամ Ընմաք (Եկեղեցին Սուրբ Գէորգ) եւայլն :

Իսկ ԽԻԱՆ Կամ ԽԻԱՆՔ, Կինճի կառավարչութեան շրջանակին մէջ, գաւառակ մըն է՝ լեռնուտ գիրքով, անմահական օդով ու ջուրով :

Խուլփ-Խիանի երէցն էր

Գէորգ Քահանայ.— 35 տարու, նահատակ :

Հնճաք գիւղի երէցն էր

Դանիէլ Քահանայ.— 40 տարու, 1910-ին ձեռնադրուած Խարախանեան Սրբապանէ : Նահատակ :

Աւարօն-Փասուրի երէցներն էին

Յակոբ Քահանայ Տէր-Յակոբեան.— 55 տարու, առաջնորդական փոխանորդ, նահատակ :

Գալուստ Քահանայ Տէր-Մկրտիչեան.— 60 տարու : Նահատակ :

Խիանի զիւղերէն ունիւք Սաղտունը (Կամ Սըլտուն)՝ 40 տուն, Իշխան-ձաքը Կամ Իշխրմձար, վերջինս 8 ժամ հեռու Սաղտունէն՝ դէպ ի հիւսիս, ապառաժուտ լիւրոնց մէջ, քանի մը Թաղերու բաժնուած : Գիւղիս վերինն է Կեփին (Գէրին) լեռը՝ կուշտին կրելով քարայր մը ուր առեւտը ճգնած է Մժրնայ Հայրապետին : Այս լեռան ստորոտէն արտեւան՝ հինդ ժամ ճամբայ է, ճամբայ՝ որ տեսաւ — Զուլումի օրերուն — լեզապատառ փախուստը Հայ Ժողովրդեան, իր կեանքին փրկութեանը վարկաբարձի յոյսովը դողդոջուն : Իշխրմձորի երէցն էր

Տօնուպետ Քահանայ.— 65 տարու, նոյնպէս նահատակ :

ՎԱՐԴՈՅԻ ՇՐՋԱՆ

Աւարայրի տօնած Քաջն Վարդան Մամիկոնեանի ամարանոցն ըլլալուն ազգապաւ, Հայերու կողմէ զարկէ ի վեր ՎԱՐԴՈ Կամ ՎԱՐԴՈՎ, իսկ Թուրքերու կողմէ ԿիտՄԿիտՄ յորջորջուող այս գալմապամութիւնը կը զտնուի Մժայ հիւսիսակողմը, անոր եւ Խնուսի մէջտեղ եղող Պինկէօի ստորոտ, եւ է Մժայ հովանաւորութեան ներքեւ : Թուրք եւ Քիւրտ տարբը 300 էր, իսկ Հայ ընակչութիւնը 2000 հոգի, բացի իր հինդ զիւղերէն՝ որոնք ունէին համապատար 10,900 ժողովուրդ, որ կոտորուեցաւ Խնուսցիներու հետ, փոքրամասնութիւն մը միայն ազատելով (այժմ Կովկաս եւ Խարբերդ) :

Վարդայի կեղերունն է ԿիտՄԿիտՄ Կամ ԿՈՒՄԿՈՒՄ, որուն երէցն էր Նիքսէս Քահանայ Տէր-Յակոբեան.— 45 տարու, ծնած Բրաթ Թաղ (Մուշ), 1913-ին ձեռնադրուած Խարախանեան սրբապանէ և Առաջնորդական փոխանորդ :

Կիւնտէմիր զիւղի (2000 անձ) երէցներն էին

Կարապետ Քահանայ.— 65 տարու :

Պօղոս Քահանայ Տէր-Գէորգեան.— 50 տարու :

Տոսան զիւղի (1000 անձ) երէցն էր

Մկրտիչ Քահանայ.— 75 տարու :

Պաղըզան զիւղի (7000) երէցն էր

վարդաճ Գախանյայ Տէր-Վարդանեան.— 70 տարու,
վերոյիշեալ վեց քահանաներն ալ նահատակուած են:
Վարդոյի միւս երկու գիւղերն էին.

Ամէր (400 անձ) եւ Յամարան (500), զորս կը հովուէին միւս գիւղե-
րուն երէցները:

ՊՈԽԼԱՆԸԳԻ ՇՐՋԱՆ

ՊՈԽԼԱՆԸԳ Կարնոյ կուտակալութեան ներքեւ գտնուող Խնուսի հետ
երբեմնի «Հաջողաց գաւառն» է: Այս Գալմագամութիւնը Մշոյ արեւելեան
հիւսիսակողմը կ'իյնայ եւ Բլէջան լեռով երկուքի բաժնուած է, Վերին եւ
Ներքին: Առաջինը Մանազկերտի նման աղատեցաւ Ռուսաց զորաւժով, իսկ
միւսը բնակիչն էր: Կեդրոնի (Կոփ) զուտ Հայ բնակչութիւնն էր 5000 անձ:
Առաջնորդական փոխանորդն էր

Համազասպ Մայրաքոյմ վարդապետ վարդապետ.— Ծնած 1868-ին,
Կիճի գիւղ (Կարկառ-Վան), աշխարհական անուամբ Սարգիս Յանէսեան:
Քիւրտերու հարստահարութեանց երեսն ծնողացը հետ կը դադիթ Վան եւ
կ'ուսանի Կոստայի ղեկընթիկ վարժարանը: Համարեան ունի մին, իբր թէ
յողոթական յանցանք՝ 20 օր տարապարտուց կը բանտարկուի: Վարդապետ
ձեռնադրուած 28 Մայիս 1898-ին Ալիւր գիւղի Սուրբ Դէորդ վանքին վրայ՝
Յոլմէփ կալիսկոպոս Խոտտեղեանէ: 1900-ին Արմաշ կ'ուղեւորի, ուսմունքը
կատարակապործելու համար: 15 Սեպտեմբեր 1903-էն մինչեւ 20 Փետրուար
ի ղեկահով մեալ կ'ստիպուի Պատրիարքարանի մէջ, վասնզի Դպրեմանքն
դարձին՝ Թուրք ոստիկանութեան կողմէ ձերբակալուած եւ վրայէն ձեռա-
դիրներ գտնուած էին: Այնուհետեւ կը մեկնի Կարին եւ վեց ամիս կը վարէ
Կարմիր վանուց վանահայրութիւնն ու որբանոցին տեսչութիւնը: Առաջնոր-
դական տեղապահ 1903-էն մինչեւ 15 Նոյեմբեր 1905 Դերձանի, 1905-9 Սպեր-
Կիսկիւի, 1909-11 Բասենի, 1911-4 Չարսանճազի: Կարին գտնուած միջոցին՝
տնայւմ դուռնական ժողովի: Արմաշու դպրեմանքը դաւադան կրելու իշխա-
նութեան ստացած Դուրեան արքայանէ, իսկ ծաղկազունութեան տարեման՝
16 Մայիս 1911-ին, Սմբատ եպիսկոպոս Սաստիթեանէ (Կարին): Բացի Պուլա-
նըզի առաջնորդական փոխանորդութենէն՝ կը վարէր նաեւ վանահայրու-
թիւնը «Սուրբ Դանիէլ» համբաւուոր մենաստանին, որ «Կոփայ Վանք» ալ կը
կոչուէր, համանուն բաղամամրդ աւանին մէջ կառուցուած ըլլալուն: Թըղ-
թակից պոլսահայ եւ դաւառահայ թերթերու:

Երբ ժողովուրդը Ռուսաց յառաջադրամբ կ'սկսի նահանջել, Հա-
մագամ վարդապետ կը խոտնուի դադթականական հոսանքին, հասնելով
մինչեւ Մանազկերտի բերդ՝ ուր կ'իյնայ ուժասպառ եւ մարմիրը կը մնայ
անթաղ, իսկ լայնդ ժողովրդեան փախուստին հետեւանօք:

Պուլանըզի Աւետարանական Հայոց հովիւն էր

Վերապատուելի Մելիք Պաղտատաբեան.— Ծնած 1875-ին Առինճվանք
գիւղ (Մշոյ Դաշտ), ընթացաւարտ Բաղէշի բարձրագոյն վարժարանէն եւ
Խարբերդի Գօլէճէն: 1913-ին հովիւ ձեռնադրուելով Պուլանըզ գաւառի վր-
բաձ՝ երկու տարեէ հետէ կը քարոզէր ու կը դատաւարակէր այդ շրջանին մէջ:
Հետեւեալը ցանկն է Պուլանըզի հայաբնակ գիւղերէից, տուններու ցու-
յակալարութեամբ.

1-18.— Մէջէրլու (Մանթլու)՝ 130, Միթիպար՝ 80, Բլուր՝ 40, Լա-
քար (կէս դար առաջ 300 տնոք գիւղ՝ որուն հողերուն մեծ մասը բռնա-
դրաւորած են չէյքերու կողմէ)՝ 90, Ալիպօսման՝ 4, Քէֆէրլու՝ 190, Բիրան՝
64, Խաչլու (համանուն ընակին հարաւային ափին վրայ՝ նախապէս հայա-

չատ դիւղ, «Սուրբ Կարապետ» վանքով, որուն խաչքարերով էր պալատը կերտած է տեղւոյն Բիւրտ աղան»՝ 2, Խարապա Շէհիր՝ 80, Շէյխ - Ծաղալ (մաս ժր Բողոքական)՝ 200, Ծոնկալու (Նոյնպէս)՝ 260, Թեղուտ (ծր-նրեղափայր Մակար Կաթողիկոսի)՝ 160, Ոսնջուր՝ 190, Շէրվան - Շէյխ՝ 150, Մալա - Մաքափա՝ 40, Համզա - Շէյխ՝ 80, Գարազըլ՝ 160, Լիզ (Ներքին Պոլսանրդի զուտ հայաբնակ եւ բազմամարդ դիւղ, Բէջան լեռնի արհիւր-կողմը, Ապրի գիւղէն մէկ ժամ հեռու, համանուն Լիզ կամ Վարդ գետակի մօտ, Էկեղեցին Սուրբ Աստուածածին)՝ 250: Լիզի երէցներն էին

Սահակ Քահանայ Աստուածատուրեան.— 60 տարու:

Նահապետ Քահանայ.— 45 տարու:

19.— Կեսպօլմեր՝ 60: Գիւղիս երէցն էր

Սոզոմոն Քահանայ Տէր-Յովսէփեան.— 55 տարու, 1911-ին ձեռնադրուած Պարսխանէն որդաբան է:

20.— Ապրի (Ներքին Պոլսանրդի պատմական դիւղերէն մին՝ Հայ և Բիւրտ խառն բնակչութեամբ)՝ 50: Երէցն էր

Ներսէս Քահանայ.— 55 տարու:

21.— Փեօնք՝ 70: Երէցն էր

Ռափայէլ Քահանայ.— 40 տարու, 1913-ին ձեռնադրուած Պարսխանէն որդաբան է:

22.— Բրգաշէն՝ 60: Երէցներն էին

Խաչատուր Քահանայ.— 70 տարու:

Յարութիւն Քահանայ.— 45 տարու:

23.— Յատկոն՝ 120: Երէցն էր

Մարտիրոս Քահանայ.— 50 տարու:

24-25.— Շէյխ-Վալի՝ 2, Խօշ-Կէլտի՝ 180: Վերջնոյս երէցներն էին

Յովհաննէս Քահանայ Մանուկեան.— 55 տարու:

Ղազար Քահանայ Տէր-Մելիքիսեղեկեան.— 50 տարու, 1901-ին Վան

ձեռնադրուած Յովսէփ Կախկոպոս խոտեղեան է:

26-27.— Մօլլաֆէնտ՝ 30, Կոզակ՝ 120: Վերջնոյս երէցն էր

Մովսէս Քահանայ Տէր-Վարդանեան.— 50 տարու, 1903-ին Վան ձեռնադրուած Սահակ Կախկոպոս Բաղդեանդեան է:

28-30.— Առինճիկ՝ 2, Ագրակ՝ 50, Բոստամանդ՝ 120: Վերջնոյս երէցն էր

Գասպար Քահանայ Մակարեան.— Բրգաշէնի, 50 տարու, 1907-ին

Աղթամար ձեռնադրուած Յովսէփ խոտեղեան որդաբան է:

ՄԱՆԱԶԿԵՐՏԻ ՇՐՋԱՆ

Արածանիի (Մուրադաշայ) մօտ՝ երբեմնի պարսպապատ քաղաք, որ կը համապատասխանէ Տուրուբերանի «Ապահունիք» հին գաւառին, եւ է Մշոյ առաջնորդութեան վիճակ՝ 25 գիւղերով: Մանաղկերտ կամ Մալաղկերտ առնուելու կու գայ «Մենուազ» կամ «Մենուաշ» յատուկ անունէն: Հայ բնակչութեան ընդհանուր թուոյն մասին խօսած ըլլալով Մուշի դիւրուն մէջ, յիշենք էր Էկեղեցիները՝ Սուրբ Սարգիս, Սուրբ Աստուածածին, Սուրբ Կարապետ եւ Սուրբ Յակոբ՝ որոնցմէ վերջին Լըւքը 1901-ի ժամին հիմնադրուակ եղան քաղաքին խել մը տուններուն հետ եւ առաջինը միայն մնաց կանգուն:

Մանաղկերտի առաջնորդական փոխանորդն էր

Յովհաննէս Քահանայ Տէր-Աւետիսեան.— Ծնած 1865-ին Նորատին (Մանաղկերտ): Ապրիլեան սարափներուն, Ատիլ-ձէվազէն Մանաղկերտ փախող եւ հոն հետապնդուելով սպաննուող 40 վանդներուն համար բողոքի

ձայն թարգրացուցած այս անիկնէր եկեղեցականին մասին համառօտակի խօսած ենք Վանի գլխուն մէջ: Բաղդատմամբ ահեղ արիւնհեղուքեան, քանի մը տասնեակի Հայերու կոտորումով՝ ինքնին աննշան երեւցող այդ ղէպքը միայնակն կը չնչտենք հոս, ցոյց տալու համար մանաւանդ կազմակերպեալ Հայկական Զարդերու՝ կայսերական «Իրատէ»-ով պաշտօնականութիւնը. ջարդէր, որոնք Վասպուրականէն անմիջապէս յետոյ տարածուեցան խօլար-չաւ՝ բովանդակ Տաճկահայաստանի վրայ, հակակրօն պաշարի շահարկա-դուրդ գիմախեղումներով:

1915 Ապրիլ-Մայիս ամիսներու բնիացքին, Ռուսաց յառաջնադաս-ժամբ, Մանազկերտի եւ Վերին Պուլանդի գրեթէ ամբողջ Հայութիւնը յաղդեցաւ փախչիլ Կովկաս, ընդ որո եւ այս քահանան, որ ցարդ կենդանի է:

Դաւառիս Հայ դիւղօրէից ցուցակն է հետեւեալը.

1-25. — Մերդ (կեդրոն)՝ 200 տուն, Ալմեր (Արածանիի ձախ ափին)՝ 150, Խօթանլու՝ 50, Ռքստամ — Կէտուկ՝ 280, Խան — Օղլի՝ 80, Տէրքէ (ո՛չ Մշոյ Դաշտինը)՝ 180: Հօճա Իլիասի մեծ հօրեղբայր՝ 70 տարու Հաճի Մուսա ոյս կողմերը կամաւոր գնաց եւ սպաննուեցաւ այն Տրպոյի Սալիսին հետ, որ 1000է աւելի Հայ կոտորած էր: Թունտրակ կամ Թոնդրակ (Թ-ԺԲ Դարե-րուն իր աղանդաւորներով պոտմական դիւղ)՝ 40, Ողջեան՝ 10, Իկնա — Խօ-նա՝ (60), Սուլթանլու՝ 40, Խասմի՝ 100, Նորատին՝ 150, Տուկնուկ՝ 130, Խա-րապա — Խասմի՝ 60, Հասամ — Փաշա՝ 6, Կանիգոր՝ 10, Փրեմասի (քրտերէն Զկան Կամօրը)՝ 5, Տօլազ — Պաշ՝ 80, Գարա — Գաեա՝ 60, Մօլապազ՝ 30, Մարմուտ՝ 25, Պանգուէ՝ 20, Մօլա — Հասամ՝ 5, Եկմալ՝ 60, Պագրան՝ 20:

Կէնձի ՇՐՋԱՆ

Տուրուբերանի այժմեան Կէնձ կամ Կինձ վիճակը որ աղէտէն առաջ Միւթէսարըֆուքեան վերածուած էր, կը գտնուի Մշոյ արեւմտակողմը՝ 10 ժամ հեռավորութեամբ, բնակչութեան մեծամասնութիւնը Գիւրտ, մնաց-կայր Հայ: Տեղւոյն առաջնորդական փոխանորդն էր

Մանուէլ Բախամալ. — 55 տարու, լուսամիտ եւ պատուական երէց՝ որ չճողպարեցաւ Թուրք եաթաղանէն: Տէր Մանուէլ իրր կրթական գործիչ յայտնի անուն ալ ունէր:

Դաւառիս մէջն է ԿէժՅՆՈՒԿԻ չրջանը՝ որուն առաջնորդական փոխա-նորդն էր

Մեւրոպ Բախամալ. — 50 տարու, նաեւ ուսուցիչ, բախտակից Տէր Մանուէլի:

Ահաւասիկ Կինձի հայաբնակ գիւղերը՝ բոլորն ալ մէյմէկ եկեղեցիով. 1-13. — Արդուշէն՝ 50 տուն, Կծու՝ 60, Փարխու՝ 11, Բողի՝ 7. Գրքն-կան՝ 3, Խմարան՝ 8, Ճապկնուտ՝ 24, Քիսմուտ՝ 2, Ալիփիլան (Կէժնուկի չրջան՝ երկու աւերակ մանքով)՝ 40, Կեպան՝ 30, Թոխլան՝ 20, Օղնուտ՝ 100, Զրոքի՝ 5:

Իսկ Կինձի ՄԱՆՈՒՇԳՈՒԹԻ չրջանի գիւղերն են.

1-5. — Ոսեմբիկ՝ 5 տուն, Պոկլան՝ 40, Խարապէ՝ 15, Նարեկ՝ 10, Անկակ՝ 10:

Դարձեալ, Կինձի ձԱՊԱՂՋՈՒԹԻ չրջանի Հայ գիւղերն են.

1-7. — Զափլիկ՝ 65 տուն, Մատրակ՝ 50, Սիմսոք՝ 8, Տարպասան՝ 5, Մուսեան՝ 5, Տքէ՝ 18, Փարխունդ՝ 10:

Հիմա որ տեղագրական, վիճակագրական, եղբրապատում եւ այլ ծա-նօթութիւններով ամբողջացուցինք բովանդակ ԲԱՂԷՇԻ նահանգը, կը մնայ

յրացուցիչ վերջին գաղափար մը եւս տալ հոն տեղի ունեցող կազմակերպութեան Զուլուսիին ու Հալաթանքին ահաւորութիւնը մասին, ստորեւ հրատարակելով սահմակցուցիչ մէկ դրուագը ջարդէն մաղապառը աղատած Մշոյ առաջնորդարարն ինչպէս Քարաուզար Նազարէթ Մարտիրոսեանի Նամակին, Զինադարարի վաղորդայինը՝ Երեւանէն Պոլիս դրկուած իր երկրին ճէպուս Գեղամ Տէր-Գաբրիէլեանի, երբ տն ո՛չ եւս էր արդէն:

«... ՄՇՈՅ ԴԱՇՏԷՆ 5000 հոգի ազատած են (մինչդեռ 200,000 հոգի էին), ՔԱՂԱՔԷՆ 25 հոգի, ՍԱՍՈՒՆ – ՓՍԱՆՔԷՆ 1000, ՈՒՆԻՓ – ՈՒՆԱՆԷՆ 150, ԿԵՆՃ – ՃԱՊԱՂՋՈՒԲԷՆ 8, ՈՈՅԹ – ՄՕՏԿԱՆԷՆ 1000, ԱՆՆԱՔԷՆ 900, ՈՆՈՒՍԷՆ 300, ՆԵՐՔԻՆ ՊՈՒԼԱՆԸԳԷՆ 600, ԲԱՂԷՇԻ ՔԱՂԱՔԷՆ 30 եւայլն»:

Հարկ է ակնարկ մըն ալ ձգել Հայ դադթականեան հոսանքներու վերայ: 1915-ի ամբոն, Բողէշի սահմաններէն լեղապատառ փախչող հայկական հակայ կոհակներ՝ ճակատադրուած միշտ արհաւիրքներու քաղաքներէ՝ Խուսեցին Կովկաս ու տարածուեցան Երեւան, Թիֆլիս, Գանձակ, Կարս, Ադրբայձեյանքը եւ Պաղու: Երրորդ հոսանքն էր այդ՝ դէպի Կովկաս ջլուող: Առաջին հոսանքը փրկած էր 1914-ի վերջերը Քէօփրիւ-Քէօյէն. անոր յաջորդած էր աւելի ուշիկն մը՝ Սառը Ղամիշի կոհակներուն, երբ Ալաշկերտի հովիտէն, հիւսիսային Պարսկաստանի մէկ մասէն, Սողանլուի (Կարս) կողմէն, Արդուիի եւ Պաթուի չրկաններէն դուրս գալով՝ ճապաղած էր Կովկասի խորքերը:

Մեր մենաստաններուն նահապետականները ցուցակագրութիւններէն, աւելորդ չլրաց յիշատակել նաեւ անոնց ծառայած սրբատեղիները՝ որոնք պղծուեցան ու թալանի մատուցան իրենց թանկարժէք հնութիւններով: Գլխակայ վանքը, զոր օրինակ, ամէնէն հարուստներէն մին կը նկատուէր, ուր, ձեռագիր հին մատենաներէ զատ՝ կային բազմաթիւ արծաթ եւ ոսկի մասուներ, սկիւններ, խաչեր, սաղաւարտներ, եւայլն, մեծ մասամբ դահարակուս եւ սրբազնասուրբ նշխարներով, նաեւ ռուկիկայի շուրջառ, վարագոյր եւ շուշիպ, իրենց դարաւոր պահուածքին մէջ անկողն եւ աւարկայ եւրոպացւոց խոր հիացումին: Ատոնք բոլոր ապշուածեան վանտաք ձեռքերով եւ մկրատուելով՝ ծառայեցին իբր շալվար եւ կեղտաշար Բիւրտ պեղիւնիներու: Մագաղաթեայ գրչագիր Աւետարաններու էջեր պատու պատառ մետաղեան կոշտանց եւ խել մը անստգիւտ հնութիւններ ամանակին խլուելով ձեռք ձեռք՝ լեցուեցան սնտուկներու մէջ, զորս Պալատեանցի հեղինակները աւագակներու որջը՝ Գերմանիա, հայապատկան այդ պղծոններով պետական թանգարաններ ճոխացնելու համար: Եւ այս ամէնը՝ խաչապաշտ կառավարութեան մը կողմէ որ դերեւ-գերեւելու մէջ զար հոնիկ «կաս իր գինակից Թուրքին, պատերազմի ամբողջ տեւողութեան:

Աւելին կայ: Ս. Եկեղեցականաց շիրիմներ քակուեցան ամիսնայ եւ իրենց վրայի Մետրապեան տառերը տաշուելով՝ գացին գաղաքի «գոմագ»-ներու քակեր ու հեմիշներ, միշտ իբր նախատիմ Գրիստոմէնութեան:

Վերոյիշեալ ոթերը կը պարզեն վիճակը Հայաշխարհի բոլոր մենաստաններուն, սրբալայրերուն ու շիրմատաններուն՝ անբացատ:

(Շար. 8 եւ վերջ)

ԹԵՈԴՈՍԻ

Ի. Խ. Այստեղ կ'աւարտի համագոցեայ թէոդոկիի բազմաշխատ այս երկին առաջին հատորին Ա մասը: Ամբողջ գործը, ինչպէս յիշած էինք մայիսակէս, կը բաղկանայ ձեռագիր չորս հատորներէ, եւ Առաջին Գիրքը լոյս կը տեսնէ յառաջիկայ ամսուս. Ս. Արտոնյոյ ճգարամէն:

Ն Շ Խ Ա Ր Ք Տ Ա Ր Օ Ն Ո Յ

(Շար. Յուն.-Փետրուարի թիւնն եւ վերջ)

105

ԽԱԶՔԱՐ

Արեւելեան մեծ գերեզմանատան մէջ, ամենահին խաչքարի արձանագրութիւնը. «*Թ՛վին ճԿԶ (166+551=717) Քուլազն յիշեցէք ի Քրիստոս*»:

106

ԽԱԶՔԱՐ

«*Ի ՈՒԳ (623+551=1174) Թ՛վիս, ես Խոնիկոս խազմեցի զխաչս եւ կոնդ-նեցի*»:

107

ԽԱԶՔԱՐ

Արեւելեան մեծ գերեզմանատան մէջ, խաչքարի մը վրայ. «*Յամի ՈՒԴ (624+551=1175) ես Յայհիկ (Հայկ) սոր (սուր, պարիսպ) կանգնեցի բարեխաւութիւն ինձ եւ ծնողաց իմոյ եւ եղբար իմոյ, որք կարգայք յիշեցէք*»:

108

ԽԱԶՔԱՐ

Դարձեալ նոյն գերեզմանատան մէջ, ուրիշ խաչքարի մը վրայ. «*ՈՒԴ (624+551=1175) Թ՛վիս եւ Հայրապետ երէց կանգնեցի զխաչս ի բարեխաւ-սութիւն որդոյ իմոյ Ամզէրոսի անարատ սարկաւազի. որք երկիրպապանէք իշեցէք ի Քրիստոս*»:

109

ԽԱԶՔԱՐ

«*Սուրբ Դանիէլ*» կոչուած գերեզմանատան մէջ խաչքարի մը վրայ. «*ՈՒԻ (625+551=1176) Թ՛վիս կանգնեցաւ խաչս բարեխաւութիւն մեծրկայս եւ ծնողաց իւրոյ, յորք տեսանէք, յիշեցէք ի Քրիստոս սարկաւազ ... որ կազմեց մեղաց թողութիւն*»:

110

ԽԱԶՔԱՐ

Նոյն գերեզմանատան մէջ, դարձեալ ուրիշ խաչքարի մը վրայ. «*ՈՒԶ (626+551=1177) Թ՛վիս կանգնեցաւ խաչս տիկնանց տիկնայ*»: Այս խաչքարը կը գտնուի Սուրբ Դանիէլի մատուռին քով:

111

ԽԱԶՔԱՐ

Ուրիշ խաչարձանի մը յիշատակարանը. «*ՈՒԽ (647+551=1198) կանդ-նեցաւ խաչս բարեխաւութիւն Վարդին. յիշեցէք ի Քրիստոս*»:

112

ԽԱԶՔԱՐ

Արեւելեան կողմի գերեզմանատան մէջ՝ այլ խաչարձանի մը յիշատակարանն է. «ԹՎին ԶՀԳ (773+551=1324) ես խաչիկ ... կանդնեցի խաչս մեր-նողին ... Փանոսին, որք կարդայք յիշեցէք»: Այս խաչարք օրօրոցաճել է եւ կողի վրայ պառկած:

113

ԽԱԶՔԱՐ

Նոյն գերեզմանատան մէջ դարձեալ. «Տէր Աստուած Յիսուս Քրիստոս ողորմի Դանիէլին, ԹՎին ԶՀԶ (776+551=1327), ես Քուքեր կանդնեցի զխաչ, ի բարեխաւսութիւն եղբաւր իմոյ Դանիէլի. յիշեցէք ի Քրիստոս»:

114

ԽԱԶՔԱՐ

Սուրբ Սարգիս եկեղեցւոյ բակին մէջ գտնուած խաչարքի յիշատակաւրանն է. «Յիշեցէք ի Քրիստոս զԱրրաՀամ Հօրն Նուրպէկ. ԹՎին ՌՃԳ (1103+551=1654)»:

115

ԽԱԶՔԱՐ

Արեւելեան գերեզմանատան մէջ. «Կանդնեցի սուրբ Նշանս բարեխաւսութիւն որդոյ իմ աւղբանկայ, որ կոչի անուն Ռոգի Սէր Արդմբ ժեծ պարոն եւ յուժ գեղեցիկ երեսաւք, վայելուք ջանիւք»:

ՄՈՒՇ. ՎԵՐԻ ԱԿՆԵՐ ԳԻՒՂ

116

ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ

Ակնեքու վերեւ գտնուած գերեզմանատան մէջ, փոքր գերեզմանաւարի մը վրայ. «ՌժԴ (614+551=1165) ճարկանս է սուրբ Նշանս»:

117

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Սուրբ Գէորգ եկեղեցւոյ սեղանի առջեւ. «ՈՅ (650+551=1201) կանդ-նեցաւ սուրբ Նշանս բարեխաւս...»:

118

ԽԱԶՔԱՐ

Պարապապատ գերեզմանատան մէջ, խաչարքի մը վրայ. «ԹՎին ՌԿԴ (663+551=1214) կանդնեցաւ սուրբ Նշանս ի բարեխաւսութիւն»:

ՄՈՒՇ. ԹՈՆԴՐԱԿ ԳԻՒՂ

119

ԽԱԶՔԱՐ

Գերեզմանատան մէջ. «ԹՎԻՆ ԶԿԸ (768+551=1319) և Սարգիս Կանդ-
նեցի ի բարեխաւսութիւն եղբաւր իմոյ Յոհաննիսին. յիշեցէք ի Քրիստոս»:

120

ԽԱԶՔԱՐ

Գերեզմանատան մէջ, խաչքարի մը վրայ. «ԹՎԻՆ ԶՀԸ (778+551=
1329) փոխեցաւ ի Քրիստոս Սարգիս Մարդասայ որդի երեսասարդ ով և զ-
բարբ»:

Այս խաչքարին վրայ միայն տեսայ յաւանդէն գրութիւն, հայերէն յի-
շատակարանէն վեր:

121

ԽԱԶՔԱՐ

Դարձեալ գերեզմանատան մէջ, խաչքարի մը վրայ. «ԹՎԻՆ ԶԶԹ (789
+551=1340) Կենսակիր խաչս Յիսուսի յաղթող նշանս Քրիստոսի զաւրեղ
բժիշկ յեկեղեցի եւ պարծանք ամենայն հաւատացելոց ազգի...»:

122

ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ

«ԹՎԻՆ ԶՂԲ (792+551=1343) զԹուռօն յիշեցէք երեսասարդ փոխե-
ցաւ ի Քրիստոս Աստուած ողորմի ասացէք»:

123

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ ճակատի յիշատակարանն է. «Կամօք եւ
ողորմութեամբ Աստուծոյ շինեցաւ տուրք եկեղեցիս ՌՃԿ (1160+551
=1711)»:

124

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Եկեղեցւոյ պատին վրայ. «ՌՃԿԸ (1168+551=1719) Տէր Սիմէոն յի-
շեցէք ի Քրիստոս»:

Յիշատակարանն ունեցող խաչքարերը բազմաթիւ էին, բայց շէխերու
Ֆէռաներու կերտումներուն վրայ՝ հարկադրուեցայ կարն կապել խուզար-
կութիւններու:

ՄՈՒՇ. ՌՍՏԱՄԳԷՏՈՒԿ ԳԻՒՂ

125

ԽԱԶՔԱՐ

Գերեզմանատան մէջ խաչքարի մը վրայ. «ՈՒՆ (635+551=1186) ԵՍ ԷՐԵՆԿԱ ԱՎՐԱՄԻ ՈՐՂԻ ԿԱՆԳՆԵՂԻ ԲԱՐԵԽԱՆՈՒԹԻՆ ԻՆՃ ԵՆ ԾՆՈՂԱՅ ԻՄՈՅ. ՈՐՔ ՄԵՍԱՆՔԷ ԴԻՆԵՔԷ Ի ՔՐԻՍՏՈՍ ԵՆ ԿԵՆԱԿՅԻՆ ԻՄՈՅ ՆԱՊԿԱՆ ԵՆ ԻԼԵՐ...»:

ՄՈՒՇ. ԳՕԹԱՆՆՈՒ ԳԻՒՂ

126

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գօթաճուայ եկեղեցւոյ սեղանաքարի արձանագրութիւնն է. «Ի ԹՎԻՍ ՈԿԳ (663+551=1214) ԿԱՆԳՆԵՂԱՆ ՍՈՒՐՔ ՆՆԱՆ Ի ԲԱՐԵԽԱՆՈՒԹԻՆ ՔՐԻՍՏՈՍԱՆԻ ԴԻՆԵՔԷ Ի ՔՐԻՍՏՈՍ»:

ԻՄՆՕԹ. Գօթաճուի եկեղեցին կը կաշուէր Կարմիր Սուրբ Կարապետի վանք. որ շինուած է կիկլոպեան ժայռերով:

127

ԽԱԶՔԱՐ

Գերեզմանատան մէջ խաչքարի մը վրայ. «Ի ԹՎԻՍ ՈԿԳ (663+551=1214) ԵՍ ՅՈՒՍԵՄԻ ԶԱՆԱՆԱՆ ԿԱՆԳՆԵՂԱՆ Ի ՍՈՒՐՔ ՆՆԱՆ ԲԱՐԵԽԱՆՈՒ ՍՈ ՔՐԻՍՏՈՍ ՎԱՆ ՄԵՂԱՅ ՄԷՐՈՅ»:

ՄՈՒՇ. ՆՈՐԱՏԻՆ ԳԻՒՂ

128

ԽԱԶՔԱՐ

Յոսեան Օմնեցւոյ մատրան քով գտնուած գերեզմանատան մէջ խաչքարի մը վրայ. «ՈՒՆ ԹՎԻՍ (640+551=1191) ԻՆԴԱՆՈՒԹԵԱՆ ՍԷՎԷՆԻՆ ԵՍ ՄԱՐԿԻՐՈՍ ՈՐ Է ՈՐՂԻ ՎԱՐԴԱՆԱ, ԿԱՆԳՆԵՂԻ ՂԱՍ ՎԷՄ ԵՆ ՄԱՐԴԱՆ ԱՊԱՏՎԱԿԱՆ ԵՆ ԸՆՏՐԵԱՂ ՆՆԱՆ ԵՂԹՈՒԹԵԱՆ, ՆԿԱՐԻԱՂ ԱՐԵՄԱՐՆ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ, Ի ՓՐԿՈՒԹԻՆ ԵՆ ԲԱՐԵԽԱՆՈՒԹԻՆ ԻՆՃ ԵՆ ԾՆՈՂԱՅ ԻՄՈՅ ԵՆ ԿԵՆԱԿՅԻՆ ԻՄՈՅ ՏԻՐԱՆՅԻ ԵՆ ԱՆԿՐԱՆԿԻ ԻՄՈՅ ՏԻՐԱՅՎԻ»:

129

ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ

Նոյն գերեզմանատան մէջ, գերեզմանաքարի մը վրայ. «ԹՎԻՍ ՈՐԲ (652+551=1203) ԵՍ ՄԱՐԿԻՐՈՍ ԵՐԷՅ ԵՂԻ ՂՐՐՂԻ ... ԵՆ ՄԱՐԿԱՆ ԾԵՐՈՒԹԵԱՆ ԻՄՈՒ ԵՆ ՄԵՃ ԱՊԱՐԵՆ ԿԱՆԳՆԵՂԻ ՂԱՍ...»:

130

ԽԱԶՔԱՐ

Դարձեալ յիշեալ խաչքարի քով, նոյն գերեզմանատան մէջ. «ՈՅԳ (653+551=1204) ես Հայրապետս որդի Վարդանա կանգնեցի զկենսունակ եւ զկենդանատու նշանս զայս, կառուցեալ ահաւորութեան աջոյ անեղին Աստուծոյ եւ բարձրացեալ բանիւ որդոյ Միածնի եւ Հաստատեալ շնորհաւք Հոգւոյն Սրբոյ ի բարեխաւսութիւն ինձ եւ ծնողաց իմոց եւ կենակցի իմոց եղեկան եւ անդրանկի իմոյ...» :

131

ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ

Արեւմտեան կողմի գերեզմանատան մէջ, գերեզմանաքարի մը վրայ. «Ի ՈՅԹ (659+551=1210) Թվին կանգնեցաւ խաչս ի բարեխաւսութիւն տիկնոջն Հռիփսիմէի» :

ՆԱԶԱՐԷԹ Գ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ

(Շար. 3 եւ վերջ)

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԱՂՈՒԱՆ ԳՐՈՂՆԵՐ

(Ե.Թ. Դար)

Աղուանները հաստատուած էին առուե-
լապէս Հայաստանի հիւսիսային արեւելեան
երկու նահանգներուն մէջ, Արցախ եւ Ուտի
(Աշխարհացոյց, Մատ. Խոր. 1865, Վենե-
տիկ, էջ 609-610)։ Իրենց ծագումը կը կա-
պէին Յարեթի սերունդին (Կաղ. Ա. Գիրք, Գլ. Բ.)։ Իրենց ազգը կը հաշուէին զպրու-
թիւն դիտցող ին ժողովուրդներու շարքին
(Կաղ. Ա. Գ.)։

Մեր հին պատմիչները թէեւ կ'ըսեն թէ
Ս. Մեսրոպ Մաշտոց աղուաններու լեզուին
համար ալ գիր յօրինած է (Կորիւն, Երու-
սաղէմ, էջ 40)։ Խոր. Մատ. էջ 248), բայց
մեզի ծանօթ աղուանական գրեթէ բոլոր յի-
շատակարանները գրուած են հայերէն գի-
րով եւ հայերէն լեզուով։ Այնպէս կ'երեւի
թէ աղուաններու գրական լեզուն միշտ ե-
ղած է հայերէնը։

Աղուան գրականութեան ամէնէն երե-
ւելի կոթողն է Աղուանից Պատմութիւնը,
որուն վերջին խմբագրութիւնը տեղի ունե-
ցած է ԺԱ. դարուն սկիզբը (շ. 1004)։ Երեք
գիրքերէ բաղկացած այդ պատմութիւնը իր
մէջ կը պարունակէ մօտ տասնեակ մը աղ-
ուան գրողներու պատկանող հատուածներ։

Այս համառօտ ուսումնասիրութեան նը-
պատակն է այդ գրողներուն ինքնուրոյն
գէմքերը ի յայտ բերել որքան որ կարելի է։
Աղուան գրողներու այդ շարքը կը սկսի Ե.
դարէն եւ կը հասնի մինչեւ Թ. դար։ Կը
ներկայացնենք ժամանակագրական կարգին
համաձայն։

Ա.— ՄԱՏԹԷՈՍ ԵՐԷՅ ԳԻՏՆԱԽՈՐ.—
Սա կ'ապրէր Ե. դարու վերջերը եւ փեցե-
րորդին սկիզբը, եւ ունէր գիտունի համ-

բաւ։ Այդ պատճառով Աղուանից Վաչագան
Թաղուորը (շ. 484-505), իրեն կ'ուղղէ հե-
տեւեւ հարցումը. «Ողիք հրաժարեալք ի
մարմնոյ զդաշո՞ւն են թէ անդդայ. կամ
կենդանիքս ննջեցելոցն զիա՞րդ կարեն օղ-
նել» (Կաղ. Ա. իդ.)։ Մատթէոս Երէցի
տուած պատասխանը կը գրաւէ մօտ երեք
էջ (նոյն, 180-182)։ Իր գրութեան յիշուն
գրեթէ դերծ է յունարանութենէ։

Մատթէոս Երէցի մասին կենսագրական
ուրիշ տեղեկութիւններ չկան։ Այդ շրջանին
ծանօթ են համանուն երկու երէցներ, մին
Պարտուայ իսկ միւսը Դարահոճոյ (Կաղ.
Ա. իդ.)։ «Գիտնաւոր» Մատթէոս Երէցը
թերեւս կարելի է նոյնացնել այս վերջինին՝
Դարահոճեցիին հետ (Հմմտ. Կաղ. Շահն.
էջ 158, Ա. իա), որ ըստ մեր թ. 375 ձե-
ռագրին էր աշակերտ Յովհաննու Հայոց
Հայրապետի Մանդակունոյ» (Գլ. իա, էջ
իե)։— Հմմտ. նաեւ Հանդ. Ամս. 1953, էջ
554-6։

Բ.— ՎԱՋԱԳԱՆ ԹԱԳԱԽՈՐ (շ. 484-
505).— Վաչագան բարեկարգիչ Թաղաւոր
մին էր, ուստի ուղեց վերջ տալ այն հակա-
ռայութեանց որոնք տեղի կ'ունենային աշ-
խարհականներու եւ եկեղեցականներու մի-
ջեւ։ Այդ նպատակով դումարեց ժողով մը
որ սահմանեց 21 կանոններ, որոնք հետա-
զային մօտն նաեւ մեր եկեղեցւոյ Կանո-
նագրքին մէջ, առոր բերկրող խմբագրու-
թեան ժամանակ (Ժ. դար?)։ Ահաւասիկ
այդ կանոններուն նախաբանը.

«Եւս Վաչաղան Աղուանից արքայ, եւ
Շուփհաղիշոյ Պարտուայ Արքեպիսկոպոս,
Մանասէ Կապողակայ եպիսկոպոս, Յունան

Հաշուայ⁽¹⁾ եպիսկոպոս, Անանիա եւ Սահակ Ուսուոյ շորեպիսկոպոսք⁽²⁾, Յովսէփ Կաղանկատուաց երէց, Մատթէ Պարտաւայ երէց, Թոմա Թաղաւորի դրան երէց, Պողոս Գեղամայ⁽³⁾ երէց, Շմաւոն Յրուոյ շորեպիսկոպոս, Մատթէ Դարահոնոյ երէց, Արեկաղ Բեթայ երէց⁽⁴⁾, Ուրբաթ Այրմանուշաց երէց⁽⁵⁾, Յովէլ եւ Պարպ, Միքէ եւ Յակոբ երէցունք, եւ ազատ մարդիկ, եւ նահապետք Արցախայ, Բակուր Կաղանկատուաց նահապետ, եւ այլք բազումք, որք միարան առաջի իմ եկին ի Հանդէս ի Հովոյի տեղւոյն յԱղուէն, եւ կարդեցաք այսպէս» (Ա. իղ.) :

Կանոններուն լեզուն բոլորովին զերծ է յունարանութենէ, այդ պատճառով ոմանք սխալմամբ կարծած են թէ անոնք խմբադրւած են Ե. դարու առաջին կիսուն (օր. Հ. Ն. Ակինեան, Հանդ. Ամս. 1953, էջ 561-2) :

Կանոնները ընդհանրապէս համառօտ են եւ կը դրուեն հինդ էջ (Կաղ. Շահն. էջ 184-9) :

Մեր Թ. 375 ձեռագրին մէջ սոյն գրութիւնը կը վերջանայ այսպէս. «Եւ ամ. ազատք Աղուանից. եւ վասն առաւել հաստատութեան գրայս՝ վայագամայ Աղուանից արքայիս մատանիս եղաւ ի վերայ» (էջ լղ) : Շահնագրեանի Հրատարակութիւնը չունի առաջին եւ երկրորդ «Աղուանից» ներուն միջեւ գտնուող ընդգծեալ բառերը, որոնք զուրս մնացած են ոստումի մը պատճառով (էջ 18) ⁽⁶⁾ :

Գ.— ՎԵՀԻԿ (552-4).— Սա 554 թուին, Աղուանից Արաս կաթողիկոսին օրով, գրի

առած է իր տեսիլը, որ կը վերաբերի խումբ մը սուրբերու նշխարներուն դիւտին (Կաղ. Բ. դ.) ⁽⁷⁾ :

Դ.— ԱԴԻՐԻԱՆԷ.— Սա Վեհիկի Տեսիլքին կցած է կարճ յիշատակարան մը, որ հաւանաբար 554 թուականէն հետոս յէ (Կաղ. Բ. դ.) :

Ե.— ՎԻՐՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ (596-629).— Աղուանից նշանաւոր կաթողիկոսներէն մին է : Շատ նեղութիւններ կրած է Հելաթական ժողովուրդներու արշաւանքին ժամանակ, եւ իր կարելին ըրած Աղուան ազգին սպառնացող վտանգները փարատելու համար :

Յատկապէս իր դրչին կը պատկանի «Վասն սաստկացեալ սովոյն, սրոյն եւ դերութեանն» խօսող Հատուածը (Կաղ. Բ. ժ.) : Ասոր յարակից պատմական դրուագներն ալ ինք կրնայ գրած ըլլալ, որոնք սակայն ազատօրէն օգտագործուած են Աղուանից Պատմութիւնը խմբագրողին կողմէ եւ կորսնցուցած իրենց շարադրանքին նախնական կերպարանքը :

Վիրոյ կաթողիկոս ցոյց կու տայ գրական որոշ կարողութիւն :

Զ.— ՅՈՎՍԷՓ ԱՆԱՊԱՏԱԿԱՆ (636-663).— Երուսաղէմ իր այցելութեան առթիւ զրած է փոքր տեղեկատուութիւն մը, չ. 663ին. «Երթ յերուսաղէմ եւ բերումն նշխարացն Սրբոց» (Կաղ. Բ. ծ.) : Այս մասին տեսնել նաեւ Աղանուանի, Միաբանք, Երուսաղէմ, էջ 389 :

է.— ՋԵԻԱՆՇԷՐ (617?-680?).— Աղուանից երեւելի իշխաններէն մին, իր Իմաստութեամբ եւ քաջութեամբ համբաւ-

(1) Հրաշայ (Ձեռ. Ս. Թ. Բ. 3646, Կանոնագիրք, էջ 355: Թ. 252, Բ. 162) :

(2) Ամունիս, եւ Սահակ, եւ Ուսափար Եպիսկոպոսք (Ձեռ. Ս. Գ. Բ. 375, Պատմ. Աղուանից, էջ 18) :

(3) Գայեգոնու (Յոյն, անդ) :

(4) Արայիկ Աքեղոս երէց (Յոյն, անդ) :

(5) Ուրբաթայր Մամուշից երէց (Ձեռ. Ս. Թ. Բ. 375: Թ. 3646: Թ. 252) :

(6) Այս առթիւ յիշեմք ձեռն ոստում մըն ալ որ

կը գտնուի Շահն. էջ 249, Էմիմ էջ 111. «Վասն եւ ինքն իւրեանց, զարձան անդրէն ընդ նոյն ճանապարհ յաշխարհն իւրեանց, ոչ ինչ կապածեալ յունեմէ» (Ձեռ. Ս. Թ. Բ. 375, էջ ԾԳ.) :

(7) Կարծէ գիտել որ մեր Բ. 375 ձեռագիրը ունի, «միմիւր ցեօքմ անգամ», փոխանակ Շահնագրեանի եւ Էմիմի, «միմիւր ցեօքմ ամ», ընթերցումովն :

ուած ի վրայ Հիացումով կը խօսի ժամանակակից անանուն զրոյ մը (Կաղ. Բ. Ժ. լը.) : Ոսպրաց ասպատակները վանելէ երկու տարի ետք, Գարգմանայ բերդին մէջ եկեղեցի մը շինել կու տայ, եւ այդ առթիւ կը յօրինէ աղօթք մը (շ. 665), նմանաթեամբ Սողոմոնի աղօթքին (Կաղ. Բ. ին.) : Գրութեան լեզուն գրեթէ զերծ է յունարանութենէ (8) :

Ը. — ՅՈՒՆԷԼ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ (630?—+702) . — Արցախ նահանգի Մեծիրանք գաւառի եպիսկոպոսն էր Յովէլ (շ. 661—702) : Զըզախի մասունքներուն գիւտին առթիւ ինքը եւ Մեծկողմանց Դաւիթ եպիսկոպոսը թուղթ մը կը գրեն Ուխտանէս Արքեպիսկոպոսին (= Կաթողիկոս Աղուանից, 661?—673?) եւ Ապահակատ Պատրիկ Զեւանչէր իշխանին (Կաղ. Բ. լ.) : Թուղթին լեզուն քիչ մը յուսնաբան է :

Թ. — ԴԱԻԹԱԿ ՔԵՐԹՈՂ. — Զեւանչէր իշխանին սպանութեան առթիւ (շ. 680) յուրիչ ողբ մը գրած է Դաւթակ Քերթոյ : Ողբը յօրինուած է մօտաւորապէս հայկական տաղաչափութեամբ եւ ունի 36 տուն, հայերէն այբուբենի շարքին համաձայն : Տուններուն մեծ մասը կը բաղկանայ 4 տողէ : Կան բառական թիւով տուններ, յատկապէս երկրորդ կէսին մէջ, որոնք ունին միայն 2 տող : Ողբը արդիւնք է բանաստեղծական անկեղծ ներշնչումի, եւ պատմական ու զրական մեծ արժէք կը ներկայացնէ : Լեզուն գրեթէ զերծ է յունարանութենէ :

Բացառիկ արժէքով այս ողբը դժբախտաբար լման չէ հասած մեզի : Էմինի հրատարակութիւնը, ինչպէս նաեւ մեր Թ. 375

ձեռագիրը ունին միայն մինչեւ 3 տունը, չարունակութիւնը կը դառնուի Շահնազարեանի մօտ, այն ալ ոչ անխաթար ձեւով (Կաղ. Բ. լն.) :

Հետաքրքրական են այն տարբերութիւնները որոնք կը տեսնուին մեր ձեռագիրին ի եւ ի տուններուն մէջ. այսպէս,

Ի բաց մեկնեցան ի նմանէ պահապանքն,
Եւ օգնութիւնն վերին հրաժարեալ ի նմանէ.
Զի Տէր հեռացաւ յաւուրն չարի,
Եւ եթող զնա ի կոխումն ժանդից :

Ոսպրանաւօղ խորհրդովք տարեալ մեկուսի,
Եւ անողորմ յարձակամբ վիրաւորեալ ըզրկհաղինն,
Սաստիկ խոցոտեաց խոտասերտն սերելի,
Մինչ անկաւ ի յերկիր իշխանն այն արի :

Ժ. — ՍԻՄԵՈՆ ԿԼԹՈՂԻԿՈՍ (704—6) . — Աղուանից Սիմէոն Ա. Կաթողիկոսը կարճատեւ պաշտօնավարութիւն մը միայն ունեցաւ թէեւ, լոկ մէկ ու կէս տարի, բայց պատմական անուն մը թողուց իր եկեղեցալէն գործունէութեամբ : Ինքն էր որ Ներսէս Բակուր Կաթողիկոսի քաղկեդոնական պղտորանքը մաքրեց Աղուանից երկրէն իր գրած հօթնեակ կանոններով, որոնք պահած է Կաղանկատուացին (Գ. Ժա.), եւ ապա, թերեւ ԺԳ. դարուն, մտած են նաեւ մեր Կանոնագիրքերէն ոմանց մէջ :

Կ'արժէ դիտել որ սոյն գրութեան մէկ պարբերութիւնը, որ Շահնազարեանի հրատարակութեան մէջ կը ներկայանայ խոնգարուած ձեւով (Բ. Հատոր, էջ 33), մեր ձեռագիրին համաձայն ունի հետեւեալ հասկերալի եւ ուղղի ընթերցումը .

«Արդ՝ եւ Սիմէոն շնորհիւն Այ. Աղուանից Կթղիկոս, ըստ աստուածային պատուիրանացն եւ կանոնաց, ա'յսպէս հրամայեցի վիրաւունս. զեկեղեցի Այ. քահանայք կալցեն, ճամարիտք եւ ուղղափառք, որք զեղկելոյն ներսիս ո'չ ունին աղանդս : Եւ մի լիցի զինուորաց եւ աշխարհակառայ...» (Ձեռ. 375, էջ 2ԼԶ) :

(8) Կ'արժէ դիտել որ այս կտորին մէջ ալ Շահնազարեանի օրինակը ռուսումնաբ. էր. «այսպիսեցեթ ինձ քառերեմ ետք (էջ 309), որ պիտի է աւելցուի ըստ մեր ձեռագրին. «ոսկի եւ արծաթ, ծառայս եւ աղանդայս, եւ ետուր ինձ իշխանութեամբս իմով...» (էջ 2Լ). Յիշմն Թաւ. որ մեր ձեռագիրը փոխանակ «Գործիքստեղ» ամուսն' ունի «Գործքս թիղխտեղ» (էջ 2Լ) :

ԺԱ.— ՄԻՔԱՅԷԼ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ (707-741)։— Սիմէոն Ա.ի յաջորդը, Միքայէլ կթղ. Աղուանից, բաւական երկար պաշտօնավարութիւն մը ունեցաւ, երեսուն հինգ տարի, եւ պաշար մղեց կարգ մը կանոնադրանքութեանց դէմ։ Կաղանկատուացի իրմէ պահած է երկու գրութիւններ։

1.— Յիշատակարան, գրուած շ. 712ին, այն խաչին վրայ, զոր Բիւզանդիոնի Վարդան — Փիլիպիկոս կայսրէն նուէր բերած էր Աղուանից Գաղիկ իշխանը (Կաղ. Գ. Ժր.)։

2.— Յաղագս Պապանձման Զաքարիայի եւ Ծննդեան եւ Յայտնութեան Փրկչին (Կաղ. Գ. Ժղ.)։ Տոմարագիտական գրքածք մըն է, ընդդէմ երկաբնակաց, որով կը հաստատէ Քրիստոսի Ծննդեան Տօնին յունուար 6ին կատարման աւանդութեան ճշդութիւնը։

ԺԲ.— ՄԻՍԱՅԷԼ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ (840?-900?)։— Երբ կը մեռնի Աղուանից Յովսէփ Բ. Կաթողիկոսը (849-874), Մեծկողմանց Սամուէլ եպիսկոպոսը ինքնագլուխ եպիսկոպոս կը ձևոնադրէ «խմաստասէր» կոչ-

ուած Միսայէլ քահանան, եւ ապա ինքն ալ Միսայէլէն կ'ընդունի անկատար ձևոնադրութիւն իրբեւ Կաթողիկոս Աղուանից։

Երբ այս լուրը կը հասնի Աղուանից բանակը, մեծ խռովութիւն յառաջ կու գայ. ուստի կը դիմեն Հայոց Գէորգ Կաթողիկոսին (877-897), որ իր կարգին կը գրէ Հայոց Աշոտ իշխանին։ Սամուէլ կը հարկադրուի Դուին երթալ (877) եւ երկրորդ անգամ օրինաւորապէս Աղուանից կաթողիկոս ձևոնադրուել Հայոց Գէորգ Կաթողիկոսէն։

Այս Միսայէլը, Եպիսկոպոս Արցախ նահանգի Քուստրիառնէս գաւառին, գրած է ներբողեան մը ի Ս. Խաչն Քրիստոսի, իրթին լեզուով եւ այլարանական ոճով։— Բաղմալէպ, 1906, էջ 160-166։ 1911, էջ 258-265։ Զեռ. Ս. Յ. Թ. 1, Գ. Մաս, էջ 206-212։

Ահաւասիկ ասոնք են մեղի ծանօթ Աղուան գրողները, որոնք բոլորն ալ իբրեւ դրական լեզու կ'իրարկած են հայերէնը, մերթ «ոսկեղարեան» եւ մերթ յունարան ոճով։

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԻՋՆԱԴԱՐԵԱՆ ՔԱՆԻ ՄԸ ԱՆՏԻՊ ՏԱՂԵՐ

Ա

ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԱՂԹԱՄԱՐՑԻ

Հաւանարար մեր միջնադարեան տաղերագուհներուն ամենաքաջ ծանօթ տաղասացն է Գրիգորիոս Կաթուղիկոս Աղթամարցի եւ իրական առականկալ մը պիտի ըլլայ իր մէկ նորապիւս եւ տնտիպ տաղին Հրատարակութիւնը:

Տարիներ առաջ ողորացեալ Հայկ Աճէմ-եանի կողմէ ինծի որուած է պատճէնը Գրիգոր Աղթամարցիի մէկ տաղին, որուն

ուրիշ¹ արտայայտած ըլլալը եւ յարակից ճանօթութիւններ այն ատեն չէր տուած, այլ տաղին արտայայտութեան տակ կը զբէր. «Արտայայտեցի իմ Հաւաքածոյից: Ծանօթութիւնները յետոյ կ'ուղարկեմ» (8 Սեպտ. 1960-ին գրուած, Թեհրան): Ոչոտ ցաւալի կերպով երբեք չիմացուց ուրկէ արտագրած ըլլալը Կորուսածէ փրկելու Համար Հոս կը Հրատարակեմ այդ անտիպ եւ նորագիւտ տաղը:

ԳՐԻԳՈՐԻ ԱՂԹԱՄԱՐՑՈՒ ԱՍԱՑԵԱԼ

Յարաշնչեցայ ի մէջ գիշերի
հնգրեցի գտայ իմ այացն լոյս,
ե՛կ իմ գեղեցիկ բրբուս եւ նարգոս
Ոչ քողեց գեղց մուտ ի տուն գինուս:

Փիպա սսկի եւ մախուր արծաթ,
վարդ վայելուչ որպէս զբուխ սաթ,
Ով որ տեսանէ դռանց պարզ երկաթ,
Անդուլ անդադար առնէ փրկյաղ:

Ա՛յ մանի քամամ քանկոյ թիւր,
Ա՛յ քամամ ապրու սարմատ ու նիտար,
Երբ ի կան ածես գաչերիդ կամար,
Սրիես խոցոտիս համարազ հոգար:

Հուրքդ քո քարի վարդ ու շուշանի,
Մուշկ ու մանուշակ հովիտ ծաղկալի,
Նարգիզ մանուփար բալար կնդրբկի,
Ամեն մտաց ես խորթեմի:

Գիշեր ոչ ցերեկ ես եմ երեւում,
Ոչ ինքիս ի դուս ոչ երբեք ի տուն,
Սիտրի կարգամ համ չունէի մայրում,
Իմ բուզամ փրկաղ դիլ իմամ փրկում:

Սիրտս փափաք է եւ կայ ի դոզման,
Աչքիս է կարտու տեսուղ անմըման,

Սէ բուզ քաշամ փշիշ քու մէնաման,
Լաքամը մերվաբոմ սաղարթի խաքաման:

Ձի ա՛րդ բաժանիմ ի քէն կնեղամի,
Առանց քու տեսանը շունչս կու քաշուի,
Չուն քարի բտաքիմ գուլի խաշ բաշի,
Կարբեմամ հապար օր եէնց սեւթ մի:

Միտուլ ոչ ռեհամ լալա ոչ գուլ,
Բիրուլ գու վանդա ամատ քա բըհար,
Նալա ոչ վիզամ միքունաթ սեւթ
Դուռդ քի բիմամ ըռուիի դիլդար:

Ջարկած ի վերեղ քեզ կանաչ վըրամ,
Բազմի՛ր ահաւոր, ես քեզ յանդիմանմ,
Շատաշամք շաքարի երաջ աւազամ,
Ելպայ աղեղի եւ դիւրա դանդամ:

Նարիմըի ծաղիկ գիւլ իս ի տերեւ,
Դու վարսաւորեալ արմաւեմայ ձեւ,
Փայլոփայլի տաս սիրամարգի քեւ,
Ինդուքեամր տեղիք աչացըս լոյս քեւ:

Ե՛յ քայլ ոչ ունայմ քանդ Ողբամարցի,
Այս կեանքս անցաւոր է, քեզ յուշ լիցի,
Լիժմ հրաժարէ ես մեղացդ գերի,
Բայց յետոյ լիմիս ողորմ ու լալի:

Շահեկան է տաղին երկրիզուեան հան-
գամանքը: Ինծի ծանօթ չէ Աղթամարցիէ

ուրիշ տաղ մը որ քրդերէն կամ պարսկերէն
ամբողջական տաղեր ունենայ իր մէջ:

Բ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵՐՋՆԿԱՏԻ ՊԼՈՒՋ

Ստորեւ հրատարակուած տաղը ար-
տադրած եմ Ձմառուի թիւ 99 ձեռագիր տա-
ղարանէն, ըստ իմ ծանօթագրութեանս
1931-էն կտտարուած: Հաւանաբար Անտոն-
եանց հաւաքման թիւ 99-ը պէտք է եղած
ըլլայ, քանի որ թիւ 99 Ձմառուի հաւաքման
հրատարակուած ցուցակով Ձեռնադրու-
թեան զիրք մըն է:

Արտագրութիւնը կատարած եմ ձեռագր-
րին էջ 14ա-էն: Անտիպ տաղ մըն է, զոր ես
Յովհաննէս Պլուզ երգնկացւոյ գրչէն կը
նկատեմ:

Ահաւասիկ տաղը, որ անխորազիր է.—

Աստու. ա) ծածիմ կոյս երանեալ.
Բանն ի Խորէ ի քնդ իշեալ,
Դարբիէլեան ձայն աւետեալ.
Դառ Իրեշտակաց քնդ խոնարհեալ:

Եւ զարմացումն ըզքեզ առեալ
Ջահէ հարեալ եւ զարեարեալ,
Է յոյս անհաս ի քնդ եկեալ,
Ընդ սուրբ արեանդ քն միացեալ:

Թազաւորին տաճար կազմեալ.
Ժառանգ քանիմ որ ասացեալ,
Իմն աւսեալ յարգանդ կըրեալ,
Էսյս անեղմնիմ ի քնն ծընեալ:

Լօսք սուրբ յնոյնցն կատարեալ,
Իրմունքով սուրբ ի քնն ծընեալ.

Կայր ծիրանն ի խոտ հիացեալ,
Հայրն յովսէփ յոյժ շըւարեալ:

Ձայն բարբառոյն որ անուանեալ,
Վաճար լուսոյն որ էր լուցեալ,
Ճրրագ մարմնոյն որ էր վառեալ,
Մերկտեղոյն ոչ այլայեալ:

Վայնծաւ Յիսուս ի գետն եկեալ,
Նոր յարութեան առ մեզ իշեալ,
Շնորհ սուրբ աջոյն որ երեւեալ,
Յր զազաւմեալ քնօք շարժեալ:

Հիշիւր հըպիլ եւ մերձանալ,
Կատեր վերսուտ զոր ընկայեալ,
Ջուր ս(ուր)բ գետոյն անշքն գարձեալ,
Ոսկի զալուստ ալ եւ օրհնեալ:

Սուրբ երթովքէք սառառնացեալ,
Վերա քեւոց գնիսուս բարձեալ,
Տ.է)ր զօրութեանց ազաղակեալ.
Ստի՛ ժողովս եղիւ փըրկեալ:

Մոզ տեառն ս(ուր)բ ի մեզ ցօշեալ,
Հիւանդ հոգիս մեր ողբացեալ,
Գ.առք փըրկօղիք վեր առաւեալ,
Բեզ գոհութիւն պարտ է մեզ տալ:

Հիս Յովհ. ՀԱՆՆԷՍ մեղօք մեռեալ,
Հոգ եւ մոլիթ փռչի դարձեալ,
Խա՛մ աւմեռոյ առ ոսոս անկեալ,
Ողորդածաց մերոյ մերեալ:

Գ

ՏԱՂԻ ՄԸ ՄԻ ՔԱՆԻ ՏԱՐԲԵՐԱԿՆԵՐԸ

1

1956-ին Երեւան հրատարակուեցաւ Աս-
մնացականեանի «Հայկական Միջնադար-
եան Ժողովրդական Շրջեր» ստաւար հա-
տորը, որուն մէջ իրր տաղ 96, 97 եւ ծանօ-
թութեանց մէջ հրատարակուեցան տաղեր,
իբարտաւարութեան, որոնց ծագումը ըստ
Հին կ'երեւի ինծի եւ որոնք երգուած տաղեր

ըլլալուն՝ ունեցած են բազմաթիւ տարբե-
րակներ:

Այժմ Ձմառն պահուած Անտոնեանց թիւ
125 տաղարանին մէջ (1622-էն) կալ նորոյն
այդ տաղին մէկ տարբերակը, զոր կը հրա-
տարակեմ հոս, եւ որուն խոցաղերն է

ԶՏԱՂԻԿՍ ԱՍԱ ՃԱՆՈՒՄ

Դադարեցաւ ծառն կենաց, ք' ինչ ամնմամ է.
 Լուսատու պտուղ իբր, ք' ինչ գեղեցիկ է.
 Դառն շուք առնէ տակին, ք' ինչ ամնմամ է.
 Աղանին ի յել ւ ի յէջ, ք' ինչ գեղեցիկ է.
 Իւր տերեւն լայն ու մեծ, ք' ինչ ամնմամ է.
 Ճղերք ամեն հօր միտում, ք' ինչ գեղեցիկ է.
 Իռվն մեծ ձվկիւմնոս, ք' ինչ ամնմամ է.
 Լուսատու ակն ի միշին, ք' ինչ գեղեցիկ է.
 Այն ծաղկեալ ծառն կենաց աստուածածինն է.
 Լուսատու պրտուղ բերեալ այն մեր փրկիչն է:

Աղանին ի յել ու ի յէջ այն սուրբ հոգին էր.
 Իւր տերեւն լայն ու մեծ այն առաքեալն էր.
 Ճղերքն ամեն ձվկիւմնոս հրաւիրէր,
 Իռվն մեծ ձվկիւմնոս հրաւիրէր,
 Լուսատու ակն ի միշին սուրբ գերեզմանն է:

*Նոյն այդ տաղին երկու տարբերակներն
 ալ կը գտնուին իմ ձեռագրաց հաւաքածո-
 յիս թիւ 85 տաղարանին մէջ, գրուած 1678-
 1681-ի միջոցին: Այս տաղարանին էջ
 33բ-էն կ'արտայայտուի:*

ՏԱՂ ԾՆՆՆԻՆ

Անճառելի բանն ի հօրէ ք' ինչ ամնմամն է:
 Լոյսն ծագեցաւ մեզի համար, խիստ գեղեցիկ է:
 Գառն արծիւն ճղեւն երես, ք' ինչ ամնմամն է:
 Սուրբ կուսին յակամբն ի վայր, խիստ գեղեցիկ է:
 Գետնն մեծ էր գովելի, ք' ինչ ամնմամն է:
 Մարգարէն որ վրկայեաց, խիստ գեղեցիկ է:
 Դադարեցաւ ծառն կենաց ք' ինչ ամնմամն է.
 Լուսեղէն պրտուղ երեք խիստ գեղեցիկ է:
 Դառն շուք առնէ տակին, ք' ինչ ամնմամն է.
 Լայն ու մեծ տերեւ ունէր, խիստ գեղեցիկ է:
 Իւր ճղերքն սիւսքան, ք' ինչ ամնմամն է.
 Աղանին ի յել ւ ի յէջ, խիստ գեղեցիկ է:
 Դառն մեծ ձվկիւմնոս, ք' ինչ ամնմամն է:
 Իռվն մեծ ձվկիւմնոս, խիստ գեղեցիկ է:

*Վերի տաղին անմիջապէս կը յաջորդէ
 Երկրորդ տարբերակ մը, անխորհրդ,
 միայն առաջին տողը պարտաւ է կարծաւ:*

Անճառելի բանն ի հօրէ, այն հայր ա(ստուա)ծն է.
 Լոյսը Աստուծոյ մեզի համար, հայր եւ որդին է:

Փայ արծիւն ուշայն երես, այն Գաբրիէլն է:
 Ս(ուր)բ կուսին յակամբն ի վայր, այն ս(ուր)բ
 հոգին է:
 Գետնն մեծ էր գովելի, գետ յորդանանն է:
 Մարգարէն որ վրկայեաց, ս(ուր)բ յովանէնն է:
 Դադարեցաւ ծառն կենաց, ա(ստուա)ծածինն է:
 Լուսեղէն պրտուղ երեք, իւր միածինն է:
 Դառն շուք առնէ տակին, յ(իստ)ա Ք(րիստոս)ն է:
 Լայն ու մեծ տերեւ ունէր, ս(ուր)բ առաքեալն է.
 Իւր ճղերքն սիւսքան, ս(ուր)բ մարգարէն է:
 Աղանին ի յել ւ ի յէջ, արդար հոգին է:
 Դառն մեծ ձվկիւմնոս, Երուսաղէմն է:
 Իռվն մեծ ձվկիւմնոս, սուրբ գերեզմանն է(1):

*Այսօր տարբերակներ ունենալը որով
 նշան է այս տաղին խիստ ժողովրդական
 եղած ըլլալուն: Առնել եւ ուրիշ տարբե-
 րակներ յաճախ տողերու հետեւադնութիւն
 ցոյց կու տան:*

Դ

ՍԽԱԿՄԱՄԻ ԶՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹԼԿՈՒԲԱՆՑԻՒ ՎԵՐԱԳՐՈՒԱԾ ՏԱՂ ՄԸ

*Տաղարաններուն մէջ կը հանդիպինք
 տաղի մը որ կը սկսի «Աւրհնեալ Անուն Ան-
 մահ Բանին», ու կ'աւարտի «Տէր Յովանէս
 ի կնկանէ», սկզբնաւորով քառասկզով: Այս
 տաղին մերջին հրատարակիչը, քանի որ
 բազմիցս հրատարակուած է, եղաւ Նոր-*

*Ջուղայէն Պր. Լ. Գ. Մինասեան, որ
 «ՍԻՈՆ»-ի մէջ (1967, թիւ 9-10) ստորագ-*

(1) Այս երկու տաղերը իրարու ետեւէ օրինակ-
 ւած կը գտնուին մանկ իմ քիւ 83 տաղարանին մէջ,
 գրուած 1682-ին, չնչին տարբերութեամբ:

րած էր քանի մը տաղարաններու մէջ զըտ-
նըւած Թլկուրանցիի տաղերուն մասին տե-
ղեկատու յօդուած մը եւ հրատարակած էր
Թլկուրանցիի արդէն ծանօթ տաղերը:
Պր. Մինասեան հրատարակելով վերոյիշ-
եալ տաղը, վերջին տունին սկիզբի տողը
փակադժով կը սրբագրէ «(Ո՛հ) Յովանէս ի
կնկանէ,» Դժբախտաբար ոչ մէկ տեղ այդ
տաղը «Ո՛հե՛ն»-ով գտնուած է: Անոր կը հան-
դիպինք Տէ՛ր կամ լո՛կ ՅՈՎԱՆԷՍ, ՅՈՎԱՆԷՍ-
ՆԷՍՆ ձեւերով եւ այդ վերջին ձեւով հրա-
տարակած է նաեւ մեղուաջան էմ. Պիլագ-
եան՝ Թլկուրանցիի տաղերուն 1969-ին Ե-
րեւանեան իր հրատարակութեան մէջ: Թըլ-
կուրանցի իր տաղերը ստորագրած է Ո՛հԷ
Յովհաննէս կամ ուղղակի Թլկուրանցի ալ
եւ պատճառ մը չկայ որ անիկա «Արհնեալ
անուն անմահ բանին» սկզբնաւորութեամբ
տաղին վերջն ալ իր սովորական Ո՛հԷ Յով-
հաննէս կամ Թլկուրանցի ստորագրու-
թիւնը չ'ունէր՝ եթէ իրն էր այդ տաղը:
«Օրհնեալ անուն» սկզբնաւորութեամբ
տաղը գրուած է ո՛չ թէ Յով. Թլկուրանցի
տաղասացէն, այլ Տէր Յովհաննէս քահա-
նայ Երզնկացի տաղասացէ՝ որուն սրգին
Յովասափն ալ իրեն նման տաղասաց էր,
որոնց մասին կարելի եղածին չափ կը ծա-
նօթագրեմ եւ իրենց տաղերէն կը հրատա-
րակեմ իմ «Երիզա եւ Եկեղեցաց Գաւառ»
գործիս Բ. Հատորին մէջ, որ յուսած չու-

տով կը հրատարակուի: Եթէ երբեմն տա-
ղարաններու մէջ այդ տաղին խորագիրը
Թլկուրանցիին կը նուիրէ տաղը, ատիկա
յուճախ կը պատահի մեր ձեռագիրներուն
մէջ, երբ գանազան երկասիրութիւններ սը-
խալ հեղինակներու կը վերագրուին:

Էմ. Պիլագեան ի ծանօթութեանց չար-
քին, այս տաղին մէկ հրատարակութեան
մասին կը խօսի (էջ 261), յիշելով որ ան
հրատարակուած էր 1954-ի «Բաղմալէպ»
թիւ 1-2-ի մէջ մէկու մը կողմէ՝ որ իբր թէ
1470-էն ձեռագրի մը մէջ գտեր է տաղը:
Պիլագեան սրամտօրէն արդէն կասկածի
տակ կ'առնէ այդ մէկուն հրատարակածը,
որ իրապէս կեղծիք մըն է:

«Օրհնեալ անուն» սկզբնաւորութեամբ
տաղը Ժէ Դարէն առաջ տաղարան-
ներու եւ ձեռագիրներու մէջ գոյութիւն
չունի: Սխալ է նաեւ ատիկա չիտթել Թըլ-
կուրանցիի տաղ նկատելով:

Պր. Լ. Գ. Մինասեան շնորհակալ աշ-
խատանք կը կատարէ մոռցուած անկիւն-
ներէ հայերէն ձեռագիրներ մէջտեղ հանե-
լով, յիշատակարաններ եւ պարունակու-
թիւններ ներկայացնելով: Այս առթիւ յի-
շեմ որ Սպահան Բժշկ. Մինասեանի մօտ
պէտք է ըլլայ չին դանձարան-տաղարան մը
Թլկուրանցիի տաղերով՝ զոր կ'արժէ ներ-
կայացնել:

Յ. ՔԻՐՈՍԵԱՆ

ՆՈՐԱՅԱՅՏ ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳԻՐ ՄԱՏԵԱՆ ՄԸ ՅԱՄԵՐԻԿԱ

ԺՈՂՈՎԱԾՈՅ ԳՐՈՑՆ ՍՈՂՈՄՈՎՆԻ ԵՒ ԳՐԻԳՈՐԻ

ՆԻՒՍԱՑԻՈՅ ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ ԵՐԳ ԵՐԳՈՑԻ

Արծկէ

ԶԿ—1311

ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Թերթ՝ 214: Ծաւալ՝ 16.1×11.9×4: Նիւթ՝ Թուղթ: Կազմ՝ կաշեպատ տախտակ: Պաշպամակ՝ ձեռագրի վերջաւորութեան երկու թերթ, մետրական երկաթազրոյզ դրուած: Պարունակութիւնը Աւետարանէն է (Յովհ. Ժր, 35): Վիճակ՝ բաւարար. նորոգուած է Ժէ Դարուն, իսկ վերակաշմբած՝ աւելի ուշ: Գրութիւն՝ երկսիւն. իսկ Գրիգոր Նիւսացւոյ Երգ Երգոցի Մեկ-նութիւնը՝ միասիւն: Տաղ՝ 17: իսկ Նիւսացւոյ Մեկնութիւնը՝ 18: Գծում՝ ճշնշմամբ: Գիր՝ բոլորգիր. խորագրերը եւ պարբերութեանց սկիզբը գտնուող գրութեան վերջը կարմիր թանաքով գրուած են: Զարդադրութիւն՝ թռչնադիր մը, էջ 1ա. էջին վերեւ զարդ, էջ 84ա, 183ա: Գրիչ՝ Յովհաննէս արեւոյ. իսկ Նիւսացւոյ Մեկ-նութեան գրիչին ինքնութիւնը անյայտ է: Պատուիրատու՝ չիք: Նորագոյ եւ կազմող՝ Տէր Պետրոս քահանայ՝ Եղեւթոյ Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ, նորոգած է ձեռագիրս Հայոց ՈՂ (1641) թուականին: Ժամանակ՝ ԶԿ (1311): Տեղի՝ Արծկէ: Սեպիւականատէր՝ Արշակ Տայեան ի Դիտրոյիտ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ

Էջ 69ր-70ա. — [Ո]վ ընթերցողք, յորժամ ի ձեռս ա[ռ]նուք յաղապար աւագութեան, յիշեալիք յաղաւթս:

Էջ 83ր. — Ով եղբարք, աղաչեմ զձեզ, որ

զ[ի]ծ, ողորմին ասէք զծողի սուտունուն արեւոյ(յ)ի Յոհաննէսի:

Էջ 111ր-112ա. — Ժողովող ով որ ընթերցողք զտառս Ած աշուհչս, եւ ճաշակիք յայտմ յողնահամեան սեղանոյս, եւ զսոյն ընդանիք, եւ զք եղբարքն իմ, զՍուգիտսն եւ զԱնդրէասն, յիշեալիք յաղաւթս ձեր, եւ զանպիտան եւ զսուտանուն զծողս Յոհաննէս արեւոյ, եւ Ած. զձեզ յիշէ. ամէն:

Էջ 126ր-127ա. — Ով եղբարք ընթերցողք Ած աշուհչս զրոցս, աղաչեմ, յիշեալիք յաղաւթս ձեր զսուտանուն արեւոյ զՅոհաննէս:

Էջ 143ր-144ա. — Վա՛յ ինձ, վա՛յ, եւ եղուկ յիմարութեանս, որ չեմ ի հասկանալ զպատուամս իմաստնոյն, որք ընդ մեզ խաւի զմասս իմաստնոց:

Էջ 179ա. — զՄեղապարտ զՅոհաննէս, որ տկար անձամբ զրեցի, յիշեալիք յաղաւթս ձեր:

Գլխաւոր Յիշատակարան

Էջ 179ր-181ր. — Ուղղեալ է զարիւնակս յայտ յիշեալանի(ր)ացւոց եւ յերուսաղէմացւոց արիւնէ:

Փառք համապատիւ եւ միասնական սրբորդութեանն, Հաւր Այ., ծնաղի Միածնի Որդւոյ, եւ արտաքս առաքողի Հոգւոյն Սրբոյ. Որդւոյ Այ., ծնեալ է Հաւրէ անհառելի էութեամբ, ի վեր քան զբան, նոյն՝ պատճառ գոյ Հոգւոյն բառ

Հարկն բնութիւնն, Հողագոյն Այ. րըզխումն անհատաբար գոյ ի Հաւրէ, եւ փութակից Որդւոյն Միաձնի, ինքեան միայն դիտելի: Որոշեալ ի միմեանց մերոց իմաստից՝ բնութիւնամբ յաւէտ գոն, անըրկտ գոյ ի միմեանց, յորում բաժանումն որոշման ոչ է դտանել. իսկ ըստ անձնաւորութեան նոցին եւ ըստ դիմաց տարբոյզ դոյով յերեւոյց, որ եւ Հասարակութիւնն դիմացն ոչ է իմանալ: Զի մի բնութիւն ասել՝ դերիսն դաւանեմք ըստ անձնաւորութեանն դիմաց, եւ դերիսն խոստովանել՝ դիմութիւնն բնութեանն ճոցուն ճանաչեմք: Յամենայն գոյից արարածոց իւրոց յերկնաւորաց անմահական դասուց եւ ի ստոր, եւ կա[մ մեր]ոցս մարդկան՝ բանական մահականացումս, նոսե յայնց յոմանց, որ տարբոյզ գոյ ի սոցոյնց յաւիտեանս. ամ: Գրեցի եւ Հասարակութեան կառուցի աւժանդակութիւն առեալ ի վերին դաւորութենէն ի դէմս քարտենի ըստ իմումս կարութեան զբանս Աստուածայնոյն Սողոմոնի, Ած. ային Հողգոյ մուլցեալ, ի թուականութեան Հայկազեան տոգմէս տուածաբն Զվ: Եւ Յոհաննէս առնուն, ի մանկունս եկեղեցւոյ, գրեցի ըստ իմում կարողութեան, եւ կարգեցի ի դէմս քարտենի, ի դաւառիս Բիւնունաց կոչեցեալ՝ յանունեալ անապատիս Արծկէռ, սխրալի եւ պայծառ անուամբ չքեղացեալ, ընդ Հովանեալ սբ. եկեղեցւոյս, որ անուամբ յորջորջի սբ. Սիովն, եւ այլ սրբոց եւ սբ. Սքանչելագործի, եւ պայծառանուամբ կենսաբեր սբ. Նշանի. եւ ես՝ Մէլիք Ծահ անուն ըստ աւագանի կոչելոյ, եւ ապա ի ձեռնադրութեան փոխելոյ անուն Յոհաննէս, որ չեմ իսկ արժանի անուան քահանութեան. այլ յուսամ յորդորութիւն Այ. մի թէ Համարի թիւ վարձկանաց իւրոց: Ով որ Հանդիպիք ընթեռնուլ եւ մտաւք ճաշակեալ յայսմ յոյնահամեան սեղանիս, որք է ի կրթութիւն մանկանց Նոր Սիովնի, եւ զսոյն ընդունիք եւ յիշատակի արժանի առնէք աղաւթիւք առ Քս., յոյսն անձին իմոյ. դտաժանելիս զանազան կրիւք ներհակաց Ած. ային կոմաց:

Արդ՝ աղաչեմ, յորժամ ի ձեռս առնուք դտառս Ած. աշունչս, յիշեալիք զերիս եղբարսն իմ, զՍուգիսան, եւ զԱնդրէասն, եւ զԾահ Մէլէքն, եւ զՋորյն իմ զԹանդիսաթուն, եւ զԾնաղքն իմ զլուսիկ զփոխեցեալքն ի Քս., յոյսն ամենեցուն, որ պարգեւատու է: Վարձս բարեաց եւ բազմապատիկս երկնային պարգեւաւք առեցեալս Հատուցէ նոցին՝ ըստ տրոց փոխարինին, արդար դտառութիւն Քս., յորժամ դայցէ փոսաւք Հաւր եւ Հողգոյն Հանգերձ Հրեւտակաւք:

Էջ 182բ.— Սիւնակ ա, առաջին շորս տողերը Լեզանած են:

... Եւ յին[չաւր]ինակէք վաղուց Հետէ [ստ]ուգեալ եւ ճշմարտեալ ի նոյն պայմանի՝ բանիւք եւ բառիւք եւ տառիւ անթիւրի եւ անսղալ դոյով. դի թէպէտ եւ յաղաս մերոցս կարեաց ի սոյնս ձեռնարկեցաք, սակայն եւ առաւել եւս վասն աւրինակի, եւ գաղափար ալոց լինելով սա ըստ յարմարութեան բանիցն:

Զի ամ., որ համարձակ զայս առցէ առ ի յայլ առանց երկբայութեան եւ կասկածանաց, եւ զմեզ եւ զԾնողն մեր ի խորոց սրտէ յիշեացէ առ բեր բարեաց տուողն Քս. Յս., որում յաւէտ փափագիմք Հողգոյն ի տեսութեան, ի Հայր եւ ի սբ. Հոգի նոցին, որ է աւրհնեալ եւ փառաւորեալ ընդ Հաւր եւ սբ. Հողգոյն յերիս յ...

Յետմագոյն Յիշատակարան

Էջ 182բ.— Վերստին նորոգեցաւ Ած. աշունչ գիրքս ձեռամբն Տէր Պետրոս Քահանային, ի վայելումն Աւետիք զպրին, եւ սա յիշատակ է Տր. Պաղտատար ցանկալի եւ պաղճալի քահանային: Ով որ կարդոյ կամ աւրինակէ, Ած. ողորմի ասէ իւրն եւ իւր նախնեաց, եւ ձեզ ողորմի Տր. մեր Յս. Քս. ի միւս անդամ զալտեանն, ամէն: Հայր մեր, որ յեր:

Կարմեցաւ գիրքս ի թվականին Հայոց Ռ. Ղ. (1641) ի դուռն բարձրահայեաց սբ. Ած. ամենին, ի մայրաքաղաքն Եդեսիս:

/ . / / / : : / : / / / : / / . / / / : : :
 / : / . / / / / . / : / . / : / : / : / :

Ծածկագրութեան վերծանութիւնն է.

Աւետիք Ծառայ Այ. :

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

էջ 1ա. — Առակ Սողոմոնի. ծանալ՝
զիմաստութիւն եւ զխրատ :

էջ 24ա. — Առակք Սողոմոնի. Որդի է—
մաստուն ուրախ առնէ զհայր :

էջ 69բ. — Առակք Սողոմոնիան քնինք,
զոր զրեցին բարեկամք եղեկիա արքա Հրէ—
աստանի :

Նիւ Եոթ

էջ 83բ. — Ժողովող. Բան ժողովողի,
որդոց Դաւթի Թագաւորի. Ունայնութիւն
ունայնութեանց ասաց ժողովողն...

էջ 112ա. — Երգ Երգոց Սողոմոնի.
Հարսն ասէ զայս ինչ. Համբուրեացէ զիս է
Համբուրից բերանոյ իւրոյ ... Վերջ՝ էջ
127ա, եւ կամ որթուց եղանց է վերա լի—
րանց խնդարեաց :

էջ 127ա. — Իմաստութիւն Սողոմոնի.
Սիրեցէ՛ք զարդարութիւն ոյք դատիք զեր—
կիր...

էջ 183. — Գրիգորի Նիսացոյ Մեկնու—
թիւն Երգ Երգոցի. Բոն առ. Հարսն ասէ
Համբուրեացէ զիս է Համբուրից բերանոյ
իւրոյ ... Վերջ՝ էջ 214բ. Նոյնպ.
եւ զլսելի վայրապար դարձուցին եւ զայլ :

ԳՐԻԴՈՐ ՄԱԳՍՈՒՏԵԱՆ

ՄԱԴՐԱՍԻ ԵՐԿՐՈՐԴ «ԱԶԴԱՐԱՐ»Ը

Հայ առաջին լրագիր «Ազգաբար»-ը, ինչպես յայտնի է, լոյս է տեսել 1794 թուին, Հնդկաստանի Մադրաս քաղաքում, Շերադեյի Յարութիւն քահանայ Շմաւոնեանի կողմից:

Առաջին այդ պարբերականից յետոյ, Հնդկաստանի դանադան քաղաքներում, ուր շատ թէ քիչ Հայեր են ապրել, լոյս են տեսել տառնակից աւելի յրապրել՝ որոնց թւում եւ երկու «Ազգաբար»-ներ: Դրանցից մէկը վերջին տարիներում, սկսեալ 1950 թուից մի քանի տարի Կալկաթայում, Զ. Մ. Հանանեանի խմբագրութեամբ, իսկ միւսը՝ որ հանդիսանում է Մադրասում հրատարակուած երկրորդ «Ազգաբար»-ը, 1846 թուին:

Հայ պարբերական մամուլի առթիւ հրատարակուած գրքերում ու ժողովածու — ցանկերում, մինչ այժմ, բացի Շմաւոնեանի «Ազգաբար»-ից՝ յիշատակուած են նոյն անունով հինգ այլ պարբերականներ, որոնք են.

1. «Ազգաբար Բիւզանդեան», Կ. Պոլիս, 1840 թ.:
2. «Ազգաբար Առաջնորդարանի», Թաւրիզ, 1904 թ.:
3. «Ազգաբար», Կ. Պոլիս, 1927 թ.:
4. «Ազգաբար» (Շարաթաթերթ), Բէյրութ, 1942 թ.:
5. «Նոր Ազգաբար», Կալկաթա, 1950 թ. (*):

Վերոյիշեալ «Ազգաբար»-ներից բացի, մի վեցերորդ «Ազգաբար» եւս լոյս է տեսել Մադրասում, 1846 թուին, որի մասին մինչ այժմ մեր պարբերական մամուլի հրատարակուած ցանկերում ու ժողովածուներում յիշատակուած չէ:

(*) Թիւ 1, 2, 3 եւ 5 «Ազգաբար»-ների տեղեկութիւնները Բազիլ Էմմ Ե. Պետրոսեանի «Հայ պարբերական մամուլի բիրիդգրաֆիա» աշխատութիւնից, իսկ 4-րդը, Ա. Խաչատրեանի յոգուածից («Հասկ», 1906 թ.՝ Յուդիս-Օգոստոս, էջ 285):

Սրա յիշատակութիւնը կայ միայն «Նոր Ազգաբար»-ի մէջ (1951 թիւ, համար 3, էջ 9 եւ 22), շատ հաւանաբար նաեւ Հնդկահայ միւս պարբերականներում եւ եթէ յիշողութիւնս ինձ չի դաւաճանում, նոյնպէս Հ. Գ. Գալմաթարեանի «Պատմութիւն Հայ լրագրութեան» գործի մէջ (Վիեննա, 1893 թ.) (*):

Մադրասի այս երկրորդ «Ազգաբար»-ը, հրատարակուել է սկսել 1846 թուի Օգոստոս 15-ից, վիճաբար սուղագրութեամբ, եղել է երկշարաթաթերթ եւ լոյս է տեսել ամսի սկզբին եւ 15-ին:

Նոր-Ջուղայի Ս. Ամենափրկեան Վանքի թանգարանում պահուում է սոյն լրագրից ինը համար, պահուած 379 համարի ներքոյ, որ այժմ հանուած է ձեռագրերի բաժնից եւ դրուած գրադարանի մամուլի բաժնի մէջ:

Հաւաքածոն սկսուում է համար 9-ից, 15 Դեկտեմբերի 1846 թիւ եւ յաջորդաբար շարունակուում մինչեւ համար 17-ը՝ 15 Ապրիլի 1847 թիւ:

Համար 9-ի ճակատին դրուած է «ԱԶ-ԴԱՐԱՐ», իսկ երկրորդ տողի վրայ «Օրագիր քաղաքական եւ բանասիրական գիտելիքաց»: Թիւ 11-ից սկսեալ «Օրագիր»-ը գրբար է երկրորդ տողում, իսկ մնացեալը երրորդ տողի վրայ:

Դատելով թիւ 9-ից, որի վրայ դրուած է «Հաւոք Ա», առաջին համարը սուղաբար է պէտք է լինի 1846 թուի Օգոստոս 15-ին: Իւրաքանչիւր թիւը բաղկացած է չորս էջից, ծաւալը թիւ 9 եւ 10-ը՝ 27×21, իսկ միւսները՝ 32×20 ս. մ.: Խփակուած են հերթական թուերով: Սոյն 9 համարներն սկսուում են էջ 33-ից եւ վերջանում էջ

(*) Սոյն գրքոյի տարիներ առաջ անցել են ձեռքի տակ եւ յիշատակել էլը, քայց դժբախտաբար յաշարգրութիւնս պակասում է, իսկ գիրքն էլ այժմ հնարաւոր չէ գտնել:

68-ով: Բոլոր էջահամարների ներքեւում
գրուած է «Ազդարար»:

Լեւոն Ղրտարն է, թէեւ երբեմն կան
աշխարհարարին մօտիկ նախադասութիւն-
ներ եւ պարբերութիւններ: Առաջին էջի ա-
ռաջին սխեմակում, խմբագրականի տեղ եւ
երբեմն էլ որպէս խմբագրական, դրուած
են տեղական լուրերը, որից որպէս մի նը-
մոյշ, ստորեւ առաջ ենք բերում 1847
թուի Յունուարի առթիւ (թիւ 10), գրած
խմբագրականը՝ «Տեղային Լուրք» եւ «Նար
Տարի» խորագրերի տակ:

«ՏԵՂԱՅԻՆ ԼՈՒՐԻՔ

ՆՈՐ ՏԱՐԻ

Օրն ուրբաթ յարում Ազդարար օրագիրն
հրատարակի, է սկիզբն նոր տարւոյն — այն
է 1847: Յայտպիսի ժամանակի մարդոյ
միտքն բնականաբար ածի ի գանազան
մտածութիւնս — եթէ տխրական և եթէ աւ-
րայտական ըստ պատահման բախտի յիրա-
քանչեւր ամսին:

Յիբաւի հաաարակօրէն խորհուրդ ածե-
լով քա՛նի դժբաղդ պատահումն յանցեալ
ամի պատահեցան ազգի մարդկայանց —
քանի խանդալատ ծնաղ գրկեցան ի մեծ
յուսոյն զոր ակն ունէին ի գաւակացն —
քա՛նի տունի միանգամայն անհետացան,
ցրանցան եւ այլատարաղ եղան — քա՛նի
անձինք որք սակա ժամանակաւ յառաջ ի
գազաք երջանկութեան էին յընթացս մի
տարւոյ ի վայր ձախորդութեան անկան —
քայց կամք չունիւք ընդարձակել: Յայլ
կեղմն պատկերի հայեյով քանի ուրախայի
պատահումնք ի մերս յսրի պատահեցան,
քանի Ռոր մարդիկ յաշխարհի երեսեցան եւ
քանի ջանք Հիմնիստի լուցան:—

Այսպիսի ուրախութիւնք ամենին ի մօ-
հացօն արկանեն գլխոյ տացեալ արկածս
— եւ մեք ի սրտէ ցանկամք ամենայն քարե-
կամաց մերոց եւ ընթերցողաց երկայն վա-
յելումն՝ առաքինութեամբ՝ ամենայն տե-
սակ քարեաց իմա՛ր արտաքին, մարմնաւոր
և հոգեկան — շնորհաւորեմք քոց — քար-
եա՛ւ եկիր նոր տարի:»:

Թէեւ մեր ձեռքի տակ եղած համարնե-
րում առանձնապէս նշուած չէ, բայց ըստ
երեւոյթին, թերթը խմբագրուել է Ստե-

փանոս Յովհաննէս(եան)ի եւ Փիլիպոս
Մկրտում(եան)ի կողմից, իսկ տպա-
րակելու վայրն ու խմբագրատունն եղել է
Վաղարաճի Հայոց Դպրատունը—ը:

Հայ պարբերական մամուլի առթիւ մին-
չև այժմ հրատարակուած զրգերում, որոնց
թուով եւ միւսներից աւելի գերազանց ու
ամբողջական՝ Յովհաննէս Պետրոսեանի
«Հայ Կարգաբանական Մամուլի Իրիւնդրա-
ք» խիստ կարեւոր աշխատութեան մէջ,
յիշուած չէ Մաղբասի այս երկրորդ «Ազ-
դարար»-ը: Այս մասին յիշուած չէ նաեւ
բանասէր Արտուշէ Տէր Պաշտօնեանի վե-
րոյնիշեալ իր քի մասին գրած «Գիտական —
քննական գրախօսութիւն»-ի մէջ, որը
տպարդուեց «Հասկ» տպագրում, սկսեալ
1965 թուի համար 8-9-ից (էջ 406)՝ եւ շա-
րունակուեց յաջորդական մի քանի համար-
ներում: Սոյն գրախօսականն եւս խիստ կա-
րեւոր է, ուր կատարուել են մի շարք ուղ-
ղումներ եւ լրացումներ:

Մենք լրիւ համաձայն ենք Ա. Պաշտ-
օնեանի այն տեսակէտին, որ Հայ մա-
մուլի անթերի ցանկ ունենալու համար,
անհրաժեշտ է որ նախ իւրաքանչիւր դա-
ղութիւն, մի որեւէ լաւատեղեակ անձի
կողմից, կազմուի այդ շրջանի հայկական
մամուլի ցանկը, ապա նման ցանկեր միաց-
ւելով՝ կազմուի մի ամբողջական ու լրիւ
պատկեր:

*

Վերի մեր յօդուածը «ՍԻՈՆ»-ի խմբա-
րութեան ուղարկելուց յետոյ, յարգոյ
խմբագրի միջոցով տեղեկացանք, որ նա
վերջին ժամանակներում Պատրիարքարանի
արխիւից երեւան է բերել Մաղբասի 1846
թուի «Ազդարար»-ի սկզբի յաջորդական մի
քանի համարները, թիւ 1-ից մինչեւ թիւ
12-ը:

Օգտուելով յարգոյ խմբագրի բարեա-
ցակամութիւնից, ստորեւ նոյնութեամբ ա-
ռաջ ենք բերում առաջին համարի ծանու-
ցում — խմբագրականը.

Ե Ա Ն Ո Ի Յ Ո Ի Մ Ն

Շատ յարմար եւ գեղեցիկ ասութիւն է
այն՝ թէ «Ուսումն անէն՝ ցմարդ կատար-

դանք. «Մատրաս (ի Հնդկաստան) Աղդա-
րար անուամբ նոր լրաքուղթ մը հաստառ-
ւեր է, որ ամիսը երկու անգամ պիտի հը-
րատարակուի, եւ տնտեսական ու բանասի-
րական գիտելիաց վրայօք պիտի խօսի:
Յիշեալ քաղաքը դեռ հայերէն տպագրա-
տուն չըլլալուն համար, առ այժմ ձեռագիր
պիտի ըլլայ այս օրագիրը»:

Ազգաբարձրն՝ առաջին հայ լրագրոյն վը-
րայ խօսելով Պտմ. Հայ Դպրութեան՝ կը-

Նար-Ջուղա

15 Ապրիլի 1968 թ.

ԵԱՆՕԹ.

Հակառակ որ «Ազգաբար» անունապէս
աշակերտական հրատարակութիւն մըն է,
սակայն եւ այնպէս կը պարունակէ Մատ-
րասի հայ գաղութի կեանքին եւ մարդոց
մտայնութեան մասին հետաքրքրական տե-
ղեկութիւններ եւ լուրեր: Հրատարակիչ-
խմբագիրներու («Վերատեսուիչ — ստա-
ցող») ուսուցիչը եղած է Մատրասի Դըպ-
րատան դաստիարակը՝ Սամուէլ Մարգար,
որ, ինչպէս յայտնի կ'ըլլայ խմբագիրներու
մէկ յայտարարութենէն, «... յառաջադըր-
եալ է յօրինել զգործ մի յորում բովանդա-
կեացի համատարած ծանօթութիւն յազազս
գրականութեան Մարգարսիս Հայաց. յորում
եւ կայ ինչ ինչ ի վերայ Հիմնադրի Ազգա-
բարին հնոյ. այս գրութիւն յայս մեծ ու-
նիւմք փութով տեսանել ի լոյս ընծայեալ»
(թիւ 7, 16 Նոյեմբեր 1846, էջ 28):

Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան
մօտ պահուող թիւերուն (1-12) մէջ ամե-
նէն հետաքրքրական յօդուածն է «Ճառ ի
վերայ ազատութեան Հայաստան Աշխա-
րին մերոյ ի ձեռացն Պաբսից հրամանա-
բարեպաշտ Կայսեր Ռուսաց Նիկողայոսի:
Յամի Տեառն 1828: Յօրինեալ ի Տէր Գրի-
գոր Տէր Աստուածատուր»:

Յարմար կը դատենք հոս արտատպել
«Առօտ» վերնագրուած փոքր քերթուած մը
(թիւ 11, 15 Յունուար 1847, էջ 44), որ իր

նէ. «Այս վերջինն ի 1846 նորէն սկսաւ հրա-
տարակուիլ, առ կրկին խափանուեցաւ»:

Մենք Արշալուծայ յաջորդ Թուերուն մէջ
հետաքրքրութեամբ փնտռեցինք Ազգաբարձի
հրատարակումը կամ դէ՞ փոքր ինչ յիշա-
տակութիւն մը, եւ չգտանք: Ուրիշ կող-
մանէ ծանօթութիւնք կը պակսէին: («Պատ-
մութիւն Հայ Լրագրութեան», Գ. Վըդ.
Գալէմարեան, Վիեննա, 1893, էջ 98):

Լ. Գ. ՄԻՆԱՅԱՆ

կարգին խմբագիրներուն կողմէ արտա-
տրուելու է Կալկաթայի Արարատեան Ըն-
կերութեան Օրացոյցէն: Ստորագրութիւնը՝
Մ. Գ. Թ., կ'ենթադրենք որ կը պատկանի
Մեսրոպ Դաւթի Թաղիադեանին:

ԱՐԱՅ ԳԱԼԱՅՃԵԱՆ

Ա Ռ Օ Տ

Յետեմբ հոսի ժամանակ,
Յաւօք ցնդին կեանք արա՛ղ.
Բայց մահացո՛ւղ, արի՛, տե՛ս,
Թէ զի՞նչ բարի թողին քեզ:
Մի՛ դու կամ ես, մոռացուք,
Թէ յո՞ր իցե՞մք ընդ պարտեօք,
Որ ընդ բարեաց Արարին՝
Վշտացուցաք ըզճողին:
Եւ զի՞նչ ոցին արիտուք
Հանցուք ի նոր այս աւուր,
Բայց թէ զոգիս մեր՝ Տէրամբ
Նուիրեսցուք կամայ Հօր:
Հայ Բրիտանեա՛յդ, երանի՛,
Բրիտան քեզ փոխ Վճարի.
Թէ պարտիք քոյ մեծ իցեն,
Մեծ եւ նորա փրկանքն են:

Մ. Գ. Թ.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

1.— ԲՈԼՈՐԱՋՈՐԻ ԱՆԱՊԱՏ ԿԱՄ ՍՊԻՏԱԿԱՒՈՐ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ ՎԱՆՔ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ.— Բոլորաճորի Անապատը կամ Սպիտակաւոր Աստուածածնի վանքը կը գտնուէր Սրկղունք աւանին մօտ, վայոց Ձոր գաւառին մէջ, Եկեղեցին, շինուած 1321 թուին, նուիրուած էր Սուրբ Աստուածածնին: Միասին կը յիշուի նաեւ Ս. Կարապետ:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ.— Բոլորաճորի վանահայրերէն ծանօթ են հետեւեալները.

1.— Գրիգոր վանահայր. 1322.— Պաղ. Գ. էջ 22: Ըստ Գ. Արք. Յովսէփեանի Վանքի առաջին վանահայրն էր Գրիգոր, որ իւր ճգնաւորական կեանքով մեծ հեղինակութիւն էր ստացել եւ մահուանից յետոյ էլ նորա գերեզմանը սրբաւայր հռչակուելը.— Պաղ. Ա. էջ 208:

2.— Մկրտիչ վանահայր, 1340—1346.— Պաղ. Գ. էջ 23, 25: Սա իր ուսումը ստացած է Գլաճորի մէջ, Դաւիթ վարդապետի մօտ, որ իրեն կը նուիրէ Աւետարան մը հետեւալ յիշատակագրութեամբ. «Նուսաստ ի շարս ուսուցչապետաց Դաւիթ, շնորհեցի զսուրբ Աւետարանս Աստուածածնին, եւ առաջնորդի սուրբ Անապատին՝ Մկրտչին, հոգեւոր որդեկին իմոյ, ի յիշատակ հոգւոյ իմոյ».— Պաղ. Գ. էջ 103: Էջմիածին, 1966, Յունիս, էջ 39:

3.— Աւագտէր վարդապետ, 1476—1478, որ նորոգութիւններ կատարած է եւ եկեղեցին պայծառացուցած.— Յիշատակարանք ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, էջ 378: Պաղ. Ա. էջ 236. Գ. էջ 96:

Իր առաջնորդութեան շրջանին, 1482 թուին, Սպիտակաւոր Աստուածածնի միա-

րաններն էին, Ստեփանոս արեղայ՝ դասաւար, Զաքարիա՝ Հէրպետ, Դաւիթ աւագ-երէց, Նահապետ Կուսակրօն քահանայ, տէր Կոստանդ, տէր Ալէքսանդոս՝ փակալիւ, տէր Աթանաս, Աղաջան դպիր, Բուրթլի դպիր եւ Ոհան.— Պաղ. Գ. էջ 118:

4.— Զաքարիա վանահայր, որդի Տէր-տէրի եւ Գոնցայի, 1498.— Պաղ. Ա. էջ 237:

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ.— Համեստ չափով որշապրական աշխատանքներ կատարուած են Բոլորաճորի Անապատին մէջ: Կրնանք յիշել հետեւեալ գրիչները եւ իրենց Լրկերը:

Ա.— Աւագտէր Բամասէր, Գրիչ, 1444—1475, որդի Յովանէսի եւ Մարթայի, աշակերտ անյաղթ Կիլիսոփայ Սարգսի, եղբայր՝ Տէրտէր միակեցի, Հայրապետ դրոյրի, Մուրատի եւ Պաշտուրի, ուսուցիչ՝ Ստեփանոս արեղայի, Աբրահամ արեղայի, Դաւիթ քահանայի, եւ Հայրապետ դպրի:

Օրինակած է,

1.— Մաշտոց, 1444—66 թուականներուն միջեւ, բոլորգիր. Գուլիկի Համար.— Յովսէփեան, Պաղ. Գ. 112—2:

2.— Յայսմաւուրժ, բոլորգիր, օրինակուած 1458ին, որուն մէկ մասը գրած է Աւագտէր կրանաւոր: Ստացողներն են Յովհաննէս եպիսկոպոս եւ եղբայրը Ալէքսան քահանայ.— Պաղ. Գ. 112—4: Պայիկեան, Յիշատակարանք ԺԵ. դարի, էջ 114:

3.— Աւետարան, 1475ին, Սատաղայի եւ կենակցին Դիւշատի խնդրանքով.—

Սաղր. Գ. էջ 93: Յիշտ. Ժե. դարի, էջ 375-7:

Բ.— Դաւիթ Երեց, Գրիչ, 1459-1487, որդի Տէրտէրի և Գոնցայի աշակերտ իր հօրեղբոր՝ Աւաղաւէր Վարդապետի: Օրինակած է Սրկղուհի դիւղին մէջ:

1.— Աւետարան, 1459ին, ճառ ոտաւ Լրանիկ և սրբասէր տէր Երեմիա՝ արեղայի.— Նոստարք, էջ 192: Յիշտ. Ժե. դարի, թիւ 158:

2.— Աւետարան, 1461ին, Մկրտիչ քահանայի համար.— Յիշտ. Ժե. դարի, էջ 157:

3.— Աւետարան, 1473ին, տանուէր Սիրականի պատուէրով.— Յիշտ. Ժե. դարի, էջ 346:

4.— Աւետարան, 1475ին, Բարկուշատեցի Շահրամիւրի խնդրանքով.— Յիշտ. Ժե. դարի, էջ 377-8:

5.— Ճառնտիր, 1478ին, տէր Սարգիս արեղայի համար.— Յիշտ. Ժե. դարի, էջ 427-8:

6.— Շարական, 1487ին, «ի յրնտիր օրինակէ».— Սաղր. Գ. էջ 96:

Գ.— Արրահամ արեղայ. Գրիչ. Խաղիղդ և Կազմող, 1475-1496, որդի Տէրտէրի և Գոնցայի, աշակերտ իր հօրեղբոր՝ Աւաղաւէր Վարդապետի, եղբայր տէր Զաքարի,

Մարդարէի, Յակոբի և տէր Դաւիթ փիլիսոփային: Ուսուցիչ Նահապետ արեղայի: Իր գործերէն ծանօթ են,

1.— Աւետարան, զրուած Աւաղաւէրի ձեռքով, 1475ին, Արրահամ ծաղկած և կաղմած է.— Սաղր. Գ. էջ 93:

2.— Աւետարան, զրուած է Դաւիթ երէցի ձեռքով, 1475ին, Արրահամ նկարազարդած է.— Սաղր. Գ. 95:

3.— Ճաշոց, նորոգած է 1476ին, իր եղբոր Զաքարիա արեղայի հետ.— Յիշտ. Ժե. դարի, թիւ 501:

4.— Աւետարան, օրինակած է 1482ին, բոլորըրով: Թուղթը կոկած է Նահապետ արեղայ.— Սաղր. Գ. 117-8:

5.— Մանրութեամբ, բոլորըրով օրինակած է, նկարազարդած և կաղմած 1484ին.— Տաշեան, Յուսէպ, թիւ 403:

6.— Աւետարան, զրուած Գրիգոր Արեղայի ձեռքով, 1496ին, իսկ Արրահամ ծաղկած է Ստաթէի Վանքին մէջ.— Սաղր. Գ. էջ 120:

Դ.— Զաքարիա արեղայ. Գրիչ, Խաղիղդ և Կազմող, որդի Տէրտէրի և Գոնցայի, եղբայր Արրահամ արեղայի, որուն հետ միասին՝ հիշած և փոած Ճաշոց մը նորոգած է 1476ին, ճառ աշխատանքով.— Սաղր. Գ. 116-7: Յիշտ. Ժե. դարի, թիւ 501:

2.— Խ Ո Ր Վ Ի Ր Ա Պ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ.— Սաղր. Վերապի Վանքի կը գտնուի Հայաստանի երբեմնի մայրաքաղաքին Արտաշատի մօտ, Երասխ գետի ձախ ափին: Արտաշատի այդ Վերապին մէջ Գրիգոր Պարթև, Հայաստանի ապագայ լուսաւորիչը, բանտարկուած է երկար ժամանակ, «չիրեն ամբ երեքտասան» (Աղա-

թանդեղոս, Վենետիկ, 1930, էջ 99, 101, 106.— Արարատ, 1913, էջ 155:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ.— Սաղր. Վերապի Վանքին վերաբերեալ պատմական և մշակութային անդեկութիւնները կրնանք ամփոփել հետևեալ ձևով:

1.— Ներսէս Շինգ, 641-661.— Յովհան Կաթողիկոս կր գրէ թէ Ներսէս «չինէ տաճար սրբութեան եւ ի վերայ Վերապի Սրբոյն Գրիգորի, ուր ի մէջ թունաւորացն թաղեալ առաքելանուէր այրն Աստուծոյ, զկամակոր վիշապին ջախջախեաց զգլուխ, ի մեռելութենէ խորոց կոապալտութեան վերածելով զՀայաստանեայս ի լոյս փառաց Որդւոյն Աստուծոյ».— Գատմութիւն, Երուսաղէմ, 1867, էջ 106:

2.— Վարդան Վրդ. Արեւելցի, իր կեանքին վերջալոյսին, իւր Վերապի Վանքին մէջ ուսուցչութեամբ պարապած է տաճնակ մը տարիներ. ունեցած է 40 աշակերտներ (Հայոց Նոր Վկաները, էջ 105), եւ հոն ալ վախճանելով թաղուած է անդ (1271): Այլառեղ զանուած շրջանին դրած է իր մէկ գործը, «Յաղագս Քահանայութեան».— Տպ. Մեծ Մաշտոց, Կ. պոլիս, 1807, էջ 342:— Նոյնպէս հոգ սկսած է գերելու Դանիէլի Մեկնութիւնը, 1267ին, զոր աւարտած է յաջորդ տարին Աղլոյ Վանքին մէջ:

Ս. Յ. Զեռագրատան թ. 1456 նոտրագիր ժողովածոյին մէջ հանդիպեցանք հետեւեալ հատուածին,

«Այս է պատմութիւն զոր աշօք մերովք տեսաք զպատմն նշխարաց Բ վարդապետացն, Վարդանայ եւ Ներսէսի Շինգի ի իւր Վերապի բերանն, եւ գրեալ էր յիւրեանց կոնտակն, թէ ես Վարդան վարդապետս եւ Ներսէս հայրապետս ի փոքունց ի վեր ուխտագիր եղաք միմեանց հետ թէ զկուսութիւնն սբ. պահմք որչափ որ ի մարմնի եմք եւ երթամք յերուսաղէմ լուսաբողոքի դերեղմանին սպասաւորութիւն առնեմք մինչեւ ի մահ: Եւ զնացեալ մեր սպասաւորութիւն արաք սբ. լուսաբոլոս դերեղմանին ժԴ: Յետոյ տեսաք ի գիր ծաղկոցին Գ բան գրած. մին թէ դատաստանի աւրն Գաբրիէլ զփողն նախ ի իւր Վերապին հնչեցուցանէ, որ ելանէ Սբ. Լուսաւորիչն Եւ առնէ զՀայոց ազգին եւ երթայ ի դատաստան: Բ բան գրած էր թէ Լուսաւորիչն ժԳ տարի ի իւր Վերապին որչափ որ եկաց, ամէն շաբաթ երկկուսն ի յընթրեաց

ժամն, դասուք հրեշտակօք իջանէր Գ, առ Լուսաւորիչն Գրիգոր ի մէջ Վերապին ասել եւ լսել առնէր հետ Գրիգորի Լուսաւորիչն, միտթարէր զնա մինչեւ յԲշի առուստուն, որ կայնէ ԼԶ սահաթ, եւ ապա կու համաբառնայր յերկինս Եւ Գ բան գրած էր թէ ի յորորդ դասէ հրեշտակացն Գ հրեշտակ պահապան էր գրեւ Լուսաւորիչն, որ կու սպասաւորէին նմայ, Տեսաք որ այդ խոր սնդունդն երկինք էր դարձեր, վստն որոյ ելաք թողաք զԵրուսաղէմ եւ հեկեալ բնակեցաք աստ ի իւր Վերապս մինչեւ կատարեցաք մահուամբ: Ահա զայս գրեցաք, ի թըվին Զ եւ ժԼին, մեղ կտակ եւ ձեզ յիշատակ» (թղ. 26ր):

3.— Ստեփանոս Վարդապետ, 1271ին, «առ դրան Սրբոյ Վերապին», Գրիգոր Դիւսացիի գիրքը կը նուիրէ ԲՆեցի Գրիգոր Վարդապետին.— Ողորակեանք, Գ.— էջ 154 (60):

4.— իւր Վերապի Վանքին մէջ երկար տարիներ (1409-?) ճգնած է Վիրակոս Վրդ. Ուսաբաստեցի, եւ այդ պատճառով կոչուած է Վիրապեցի: Սա կաթողիկոսութեան կոչուեցաւ 1441ին, բայց հազիւ երկու տարի նստած էր երբ դահէն վար առին զինքը.— Աղգապատում, էջ 2111-2130:

5.— Անտոն Եպս. Խոր Վիրապայ, 1441 թուին մասնակցած է Վաղարշապատի Աղգային ժողովին.— Աղգապատում, էջ 2106:

6.— Մանուէլ Եպս. Խոր Վիրապայ, 1603-1628, կը յիշուի իրրեւ բարեկամ Սահակ Եպս. Գառնեցիի, որ Մեղիւնեղէն կաթողիկոս օրհնուեցաւ 1623ին.— Ա. Դիւրեթեցի, էջ 12, 17, 235: Աղգապատում, յօդ. 1633:

7.— Մարգարէ Դպիր, 1662ին օրինակած է մէկ Աւետարան, Ջամալի յիշատակին.— Մ. Արք. Սմբատեանց, Գեղարքունի, 1895, էջ 52:

8.— Ոսկան Աքեղայ, 1671ին օրինակած

է մէկ Աղաթանկեղոս, նոտրդիր. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 3825:

9. — Դաւիթ Արքեպիսկոպոս, 1661–1681, նորոգած եւ պայծառացուցած է Խոր Վերապը եւ իր թեմը, ինչպէս կը վկայեն հետեւեալ յիշատակարանները:

Ա. — Ձեռ. Աւետարան: Գրիչ Պետրոս երէց, տեղի Արկուռի գիւղ, թուական ՌՃԻ = 1671:

«Ի Հայրապետութեան սուրբ էջմիածնայ Յակոբ Ջուղայեցուն, ի նորոգումն եւ ի շինութիւն Սուրբ Վերապին, առաջնորդ եւ վերակացու Դաւիթ Վարդապետ բարունակեալ» (Ցուցակ Ձեռագրաց Մշոյ, Երուսաղէմ, 1967, էջ 175):

Բ. — Ձեռ. Ս. Գ. Թ. 1797 Աւետարանի յիշատակարանէն (էջ 412): Գրիչ Պետրոս երէց, տեղի Արկուռի գիւղ, թուական ՌՃԻԴ = 1675:

«Ի յառաջնորդութեան վանորէքոյ Դաւիթ բաբունապետի արհեսկոպոսի, որ նորոգէ զամենայն եւ լուսաւորէ եւ պայծառացուցանէ եւ մեծամեծ կացուցանէ զԽոր Վերապն եւ զայլն ամենայն, որ ոչ կարեմբ լեզուաւ համարուել զնա»:

Գ. — Աւետարան «... Գրեցաւ ի թեմն Վերապայ, ի ձորն յԱրծայ, ի դիւղն որ կոչի Ճառմառիս, ընդ հովանեաւ սուրբ Ստեփանոսիս, ի թուականին Հայոց ՌՃԻԵ [= 1676], ... յեպիսկոպոսութեան թեմի եւ

վիճակիս Վերապա Դաւիթ սրբադան վարդապետի, որ նորոգեաց եւ լուսաւորեաց զԽոր Վերապն եւ դիւր թեմն...»: Գրիչն է Յովհ. Երէց. — Գօսեան, Ցուցակ Ձեռագրաց, 1964, Վիեննա, էջ 66:

Իր ստորագրութիւնն ալ կ'երեւի — Իրբիս՝ Դաւիթ վրդպ. Վերապցի — ներքեւրայն աղերսանաց գիրին, զոր էջմիածնի միաբանութիւնը ուղղեց եղիազար Այնթապցի կաթողիկոսին, 1681 թուին, հրաւիրելով զինքը Ս. էջմիածնի Մայր Աթոռի Հայրապետութեան. — Աղլապատում, յօդ. 1808: Ցուցակ Ձեռագրաց Երուսաղէմի, Բ. Հատոր, 1953, էջ 84:

10. — Սիմէոն Կրդ. Երեւանցի, ցաւով կը տեսնէ թէ Վանքը ժամանակի ընթացքին ամայացած, տաճիկներու ձեռքը ինկած եւ դոմի վերածուած է: Ուստի ջանադիր կ'ըլլայ զայն ազատելու այդ անարդ վիճակէն: Իր ջանքերը յաջողութեամբ կը պսակուին. Վանքը կը մաքրուի եւ կը վերաշինուի: Կաթողիկոսը, 1765 թուին, առաջնորդ կրկարդէ եւ միաբանութիւն կը հաստատէ ըստ առաջնոյն. — Ջամբա, էջ 280–281:

11. — Ժամանակի ընթացքին Վանքը դարձեալ կ'ենթարկուի բնական եւ մարդկային աւերումներու: Կարեւոր նորոգութիւններ կը կատարուին ՎԼՀ. Տ. Վաղգէն Կաթողիկոսի նախաձեռնութեամբ եւ Գալիֆոսեայի Հայոց դրամական օժանդակութեամբ. — էջմիածին, 1966, Ապրիլ, էջ 30–34:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ՀԱՅՈՑ, Կ. Պոլս, ապ. Սարգիս Դպիր, 1714, ԹՃՀԴ (1174) էջ,

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

իմկած է:

ՅԻՇԱՍԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան ձառնցիս:

Փառք եւ զոհութիւն եւ երկրպագութիւն համայնից էից ստեղծողին. համագոյի տէրութեան, եւ միաբուն զորութեան. երից անձանց, միայն Աստուածութեան, եւ անբաժանելի սրբոյ երբորգութեան Հօր եւ Որդւոյ. եւ Ոգւոյն սրբոյ, միշտ եւ յարածամ անսպասելի փառաստութեամբ ամէն:

Որ իւրով անհաւանի կարողութեամբն ետ օրնութիւն նուաստացելոյ անձին իմոյ հասուցանել յաւարա զայս աստուածային մատենոս, առ ի զուարեութեան արամեան ազգիս, եւ լուսաբարձութիւն երաժոցոս. առ որս ժամանելի իմ ի վեար գործոյս, անկեալ առաջի ամենամեծի տէրութեան. շնորհակալութիւնս մ'չ շափաւորս մատուցանեմ. Քսեղի երկարածիզ աւաղարկութիւն գործոյ մատենիս նեղէր եւ տաղնապէր զիս առ ի աւարտումս սորին: Մնայի եւ սպասէի առ նախախնամական զութ՝ եւ օգնութիւն Ոգւոյն սրբոյ. ինչդի՛ի եւ հայցէի ի նմանէ, որ եհաս օգնականութեամբն իւրով, եւ ետ զնպատուութիւն ի ձեռն շնորհաց իւրոց ի լոյս անել զառ ի լուս եւ յընտիր օրինակէ. ամենայնի կատարեալ. եւ համաձայնեցեալ զլիսհամարից՝ թուոց՝ եւ շարադրութեանց՝ աստուածաշնչից զրոց. ի սփոխման քնաւից հշմարտութեանց մեղադեանց. ի թվականութեան կենարարին մերոյ. ոչո՞ղ: եւ հայոցս ռնկզ. ամենանն յունիթի. ի՛ ի հայրապետութեան տեսն Արքեպիսկոպիտ Վրդայեցոյ. եւ Պատրիարքութեան երկուց սրբոց աթոռոց այսինքն սրբոյ երեսագիծի եւ կոտանդիմնս պօլոյոյ. Յոհաննիսի վարդապետի եւ Արհի եպիսկոպոսի:

Արգ՝ ի սմա, մ'չ միայն ընթերցումսք եւ ունեարանք հարկաւորք գոն, այլեւ քնաւ աղօթք, տոնից տէրեանկանաց. հարցք, Սաղմոսք, եւ աշխուհ եւ արարողութիւնք ըստ կառնեաղբութեանց հայաստանեայց ամացուցիւք արարեալ կան, ի լրումն ամբողջի ժամակարգութեան. վասնորոյս աղերսեմ ամենեցունդ, ի քնաւից ուխտից սրբոյ եկեղեցոյս յԱստուծոյ, բնկալարուք զառ ի վայելումն անձանց մերոց, ի փառս Աստուծոյ՝ ներելով նուաստութեան մերոյ. զի մեր եմ ծառայ յաւիտեան. թէպէտ անարժան:

Եւս՝ մտղթեմ ի պատուականութեանց մերոց ներել տկարութեան իմում՝ իբր քնաւութեանից գոլով. քանզի կար իմ այշափ բուռաց. զի քնաւ գործս սորին բազմապ, աշխատութեամբ հազիւ առաւ անեալ այս քան. աւարտ հասուցեալ վճարեցի:

Եւ թէ զանանցի ինչ ի սմա ըստ հանոյից մերոց, այն՝ տեսն շնորհ. եւ թէ պահաս՝ ներեցէք նուաստութեան իմում. քանզի մեծաւ ջանի եւ յոյժ աշխատութեամբ զամենայն քանդուածս ծաղկանց՝ եւ ծաղկազարց՝ եւ պատկերաբն՝ անպակաս օրինուածովք յօրինեցի. եւս՝ զմեւ սորին վասն այն միջակ արարի, զի լիցի դիւարարանալի եւ դիւրաստանալի ամենեցուն, եւ ամենեցունց. մանաւանդ Դպրաց եղբարց ուսումնասիր տնձանց, որք աստնին լիցին վարժեցեալք. սովաւ եւ յընտելացեալք՝ եւ վարժեցեալ բարբառիցն ներ յեկեղեցւոյ ի հանդիսի մեծի տանի. եւ անխալ ընթերցմամբ հետեւեցին ի պաշտօնաստութիւնս իւրեանց. ի փառս ամենամեծին Աստուծոյ:

Արգ՝ ինչեցէք ի մաքրափայլ աղօթս մեր զնուստ Սարգիս՝ զհոգարարմաւ եւ զաշխատոյս սորին. հոգեւոր եւ մարմնաւոր ննդիւք եւ ննչեցելովք իմովք. ընդ յիս՝ եւ զորդահազն իմ. զմարտիրոսեմ. եւ անձանձիք ծառայօղ զործարանին զգէորքն. որք բազում աշխատութեամբ ջանացին ի լրումն գործոյ ապարանիս:

Այլ եւ զաշխատաւորս մեր զպետրոս յիւնաշիք հանգերմ ննդիւք իւրովք. ընդ որս եւ զուր յիշեալ յիշիք ի տեսնէ մերմէ յիսուսէ քրիստոսէ. Այժմ եւ ի միւսանգամ զայստեան նորին Ամէն.

Կիւլպիճեկան Մատենադարան

264-8

1714

118

ԳԵՏՐՈՂ ՎՐԴ. ԹԻՓԱԿ Դ. ՀԱՄԱՌՈՏ ԻՄՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՑ ԱՌԵՏԱՐԱՆԻ, Հա. Ա. 1714. 392 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՀԱՄԱՌՈՏ ԻՄՆ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՑ ԱՌԵՏԱՐԱՆԻ ՏԵԱԹՆ ՄԵՐՈՑ ԾԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ, ի վերայ բազմաց եւ զանազանից բանից հաւաքեցելոց ի շորից Անհաւարանայ: Որպէս ընդ մեռանդ հոգոյ սնուցիչ: Ողևոր իմն Մանանայ. մտածելոյ ազգի:

Հատոր Առաջին: Սակա զայտեան. Մանկութեան. եւ Վարդապետութեան Տեսնի միայն Երեսնի Քրիստոսի: Շարագրեցեալ ի Պատրի Պետրոսէ Ռիքարտ ի կարգէ յիսուսի բրիտանի. ի փառ մեծազոյն Աստուծոյ: Ի Հայրապետութեան Տեսնի Աղեկաւորի հայոց կաթողիկոսի: Թամի Տեսնի, 1714. Մարտի ամսոյ. Ժր: Մեծաւորի հրամանաւ:

ԵՒՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ջունի:

Կիւլպէնկեան Մտանկարարան

221-7 Թիք.

ԻԱՆՈԹ-

Գրքին տպագրութեան վայրը եւ տպագրողը չեն յիշուած:

119

ԻԱՂՄԱՍ: Աժապերտամ, ապ. Ղուկաս Վանանկեցի, 1714 (աւարտ. 1715), 838 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

Ինկում է: Կը սկսի 35րդ էջէն:

ԵՒՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան:

Անուշիկ ձայնի փառաբանութիւն, սեղեղի սրտի զոհութիւն, եւ անպատ յաւիտեանի երկբազանութիւն ամենազօր Աստուածութեան, եւ նոյնաբուն երբորդութեան. հոգեթանն անսահմանելոյ, եւ Գոյութեան անփոփոխելոյ. անհատիկ իմաստութեանն, եւ անբաւելի Բարութեանն. որ ամենայն կը թա՛ եւ տկար անմահն է՝ միշտ թիկեաւան. յորմէ եւ մեր օթանդակութիւն, եւ նպատաւորութիւն ընկալեալ՝ յաւարտ հասուցաք զայն Աստուածաշունչ նուազորանս եւ Հոգեխաղի Շտեմարանս յԱմի Տեսնի 1715. եւ ի Թուին Հայոց 1164. ի Հայրապետութեան Սրբոյ Էջմիածնի Տեսնի Աղեկաւորի ամենայն Հայոց կաթողիկոսի: Ի Երեսնայի Ջուղայեցի մեծահռչակ, եւ պայծառաստամ Պաղարէնից ի Տէր Հանգուցեալ Մարգարի որդի Խօջայ Ոհաննի. իւր կողակէց Մէրտաւորիկին, եւ իւր որդւոցն՝ Մարգարին, Մուրադին, Մատուրին, եւ Աւագին. նաեւ Աստուծով զօրացեալ կենդանի որդւոյ նորին Պարս Եակոբեանին, որ որդո՞վք՝ եւ ընչիւք բարգաւաճին. եւս եւ պատուելի զստեք նորին Զարիֆիանին, եւ չեղազարդեալ Թոռանց Պարսն Ոհաննիսն՝ եւ սորին մօր Տառիկին. Պարսն Մարտիրոս ազայն, եւ սորին մօր Մարիամ Տառիկին. Եւս եւ Պարսն Եակոբեան ի Տէր Հանգուցեալ Դիւխոյ կողակցին. եւ կենդանի որդւոց սորին՝ Պալէիկ աշառին, Կրիզորին, Ետրիթիւնին, Միսաին. Ոհաննի, եւ այլ ամենայն նորին արեւանադու մեքմաւորացի:

Դարձեալ յիշեց՛ւք ի Տէր Զարդաւանկէն Հանգուցեալ Զարդաւանն, զսորա կենդանի

որդին, եւ վերոյ Խաղարկնց ընկեր զՊարոն Ստեփաննոսն. զիւր հանդուցեալ մայրն Սարալու, եւ զկողակիցն Շախտարաթ. զկենդանի եղբայրն Աղամխան, զբոյրն Թանկխաթուն, եւ զայլ արեան մերձաւորսն. զի վերոյ Պարոն Ստեփաննոսն՝ գոյով ինքն անգաւակ, կամեցաւ յառնիլ իշխատակ անմին իւրոյ ի լոյս անել ծախիւքն իւրովք զայս Հորեշահ երգարանս Գաւթի:

Ընդ նոսին յիշեցէ՛ք ի Տէր զընկերսն վերոյ Պարոն Ստեփաննոսին. Զուղայեցի Հօթնց Թորոսի որդի Պարոն Յարութիւնն. Շղալէնց Վարդանիսի որդի Մսնուկն. Ուլուսէնց Ունաի որդի Մնացական, եւ զայլ արեանսուս մերձաւորս նոցա: Տակաւին յիշեցէ՛ք յաղօթս Վեր զՅոնեցի Թեւանի որդի զնորահասակ Մարկոսն. զիւր ծնօղսն՝ եւ զայլ ամենայն ազգայինսն: Զի սա ըստ վերոյ Պարոն Ստեփաննոսին համակամ ընկերացեալ ի միտսին՝ ծախիւքն իւրեանց ետուն տպել 1500 Սաղմոսարանս. հազարն ի սակի Պարոն Ստեփաննոսին, իսկ հինգ հարիւրն՝ ի սակի Մարկոսին:

Հուսի յետոյ յիշման արժանի արասլի՛ք՝ հայեմ, զմտերիմ եւ զհարազատ մատակարար Գործարանիս, զԼուկասո Նուրիշանեան, Մընուշոս Վանանդեան, Սերունդոս Գողթնեան, եւ մենացեալս յանմիթար վայրի. զի որբացեալ ի լուսահողի Հաւուն իմոյ՝ Թոմայ Ուսափալ Սպիւնդուպէն ի Տէր հանգուցելոյ. որոյ յոգնազաւ ջրտաճրկ կանգնեցաւ այս զեւղեցկատիպ, եւ հիբոյս կտակաւ նորին ի ժառանգութիւն ժամանեալ Տպարանս: Տէրն Տեւրանց հատուսեցէ՛ նմա բոտ բազմադէմի ջրտանցն՝ եւ երախտեացն. Ամէն:

Ընդ որս՝ յիշեալի՛ք եւս զճեռնասուն՝ եւ զարեանսուս պատանեակն իմ զՅօհաննէսն. զի սա զայս բոլոր Սաղմոսարանս մեղուալմն ջրտամբ շարարարդեաց, եւ զայլ բազում գէտարակիր աշխատանս Տպագրութեանն ժառմարար յանձն էաւ:

Վասն սխալանացն բոսոց՝ եւ տառից, հաւատամ զլս առանց կարծեաց. զի անսխալ ժխան Աստուած է՝ Բայջ՝ լուիցեն Քերթոզ. եւ ոչ անկիրթք արհեստիս: Կամեցաք հետեւ իլ ըստ օրինակին, զոր վերոյ Պարոն Ստեփաննոսն հա մեղ. որպէս եւ ըստ սորին կամեցն եւս բաց Թողաք՝ Բանք Սաղմոսիս է՝ պատուական:

Նաեւ՝ զի ի ժամանակի տպագրութեանս՝ Տարերք փոփոխեալ ունէին զընութիւնս իւրեանց բոտ Քերթոզահօրն. զարունն երաշտացեալ. Ամառն անձրեւայոյց. աշունն ձմեռահացեալ. եւ ձմեռն մթերկալից յերկարացեալ: Ներեցէ՛ք սխալանացս, եւ ողջ լերս՝ք ի Տէր:

Կիւպէնկեան Մատենադարան

223.2

1715

120

ԱՂՊԵՏԻ ՄԵՄ. ՀԱՄԱՌՈՏՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԱՆԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ: Վնենտիկ, հրա. Միխիթար Սեւրաստացի, տպ. Անտոն Գոթթոլի, 1715 (ուսարտ. 1716), 680 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՀԱՄԱՌՈՏՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԱՆԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ, ԵՐԱՆԵՒՈՅՆ ՄԵԽԻՆ ԱՂՊԵՏԻ: Թարգմանեցեալ ի վաղնիւնց ժամանակաց, ի մեծամեծաց վարդապետաց մերոց, ի չաթին լեզուէ ի հայ բարբառ: Եւ նարդենիս՝ ի լոյս անցեալ եւ սրբադրեցեալ, բոտ հնոց օրինակաց. եւ բոտ նախապալին իւրոյ, հազարաբաժութեամբ եւ աշխատութեամբ՝ Միխիթարայ վարդապետի Սեւրաստացոյ: Եւ տպագրեցեալ՝ արդեամբք եւ զոյնիւք, Պարոն Սարգսի, որդւոյ տերացու Դէորդի կոստանդինուպոլսեցւոյ: Ի փառս մեծազոյնս Աստուծոյ, եւ ի պատիւ ամենեանեացելոյ կուսի Մարիամու: Ի հայրապետութեան Տեան Աղէջանդրու, ամենից Հայոց Կաթողիկոսի: Յամի Տեառն 1715. իսկ ի Թուին Հայոց. ռնկի. Յուլիոս 22. Ի Վնենտիկ: Ի տպարանի Անդօնի Գոթթոլի: Հրամանս մեծաւորաց:

ԲԵՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Շեւրհօք ամենաղօր սուրբ հոգւոյն, եւ միջնորդութեամբ ամենեանեացելոյ կուսին մարիամու, յանկ երեւալ աւարտեցաւ, աստուածաբանական մատենան երանելոյն ապերտտութի, հանդերձ լուծամբք՝ ի վերայ սմանց բանից տարակուսանաց: Թուին Քրիստոսի 1716. իսկ ըստ հայոց, ռնկե, ապրիլի 20:

... Արդ՝ որք զմայլիւր աշտիսես առաւածայնով զանձարանաւ, յիշեօրն տո Տէր, ցախասօց առ բոյս անուամբ սորին, զհուսառ ծառայ ձեր, զմիթար վարդապետ ան-
րառական. և ցախիկոս իմա, որք և և նորին աշխատեցան ի զանազան պիտանաս որոթիւնս
սորին: Քանզի աղտարկային մատենիս՝ վասն ոչ դոտոյն յազգէն մերմէ, ինչ ոչ զոյով հմուտք
մեղոյս յեղօի, կարէ յաւելու աշխատութիւն մեր՝ բուն զոր կործիւր նախապէս: Դարձուի՝
յիշեալիք առ Տէր, զտուօպ ծախից՝ առ աղտարկումն մատենիս զկոստանդնուպօլսեցի պարոն
սորդիան, և զհայր նորին՝ զտիրացաւ զէնրզն, և զմայր նորին՝ որ է հանգուցեալ առ Քրիս-
տոս. նաև զկողակիցն նորին, և զկորարսն՝ և զբորոն, և զգետարողորդ որդիան՝ և զայլ
ամենայն արևան առ ու մերձուսիս նորին: Վասնզի առ հասարակման սորին զգրկնապատիկ
ծախս որորն՝ բուն զոր կարծէր նախապէս. և զայն՝ ամենալոթար մասօր, առ ի յիշատակ ինք-
նան, և ի բարոյնս. առ ի լուսաւորութիւն մանկանց եկեղեցւոյ, և առ ի պապի և ի փառս
Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, փրկին համայնից, որ է օրհնեցեալ ի համայնս յախա-
նանս. ամէն. Հայր մեր որ յերկինս ևս՝ սուրբ Եղիշի անուն բոյ:

Կիւլպէկեան Մատենադարան

ՃԽ-2 Աղպ.

121

ՂՈՒԿԱՍ ՎԱՆԱՆԵՐՏԻ: ՊԱՏԿԵՐԱՒԵՐ ՊԱՏԿԵՐԱՏԵԱՅ: Ամսգրտամ, տպ. Ղուկաս Վա-
նանգեցի, 1716, 448 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՊԱՏԿԵՐԱՒԵՐ ՊԱՏԿԵՐԱՏԵԱՅ. Սէր է՝ համաձայնութիւն պատկերաց: Նուիրեալ՝ և Տեառ-
նադրեալ Ջուղայեցի Գիւղանէց ի Տէր հանգուցեալ Սարգսի որդւոյ Պետրոսին: Ի Հայրոս-
պետութեան Լուսահեղոյս Դանային Սրբոյ էջմիածնի Տեառն Աստուածաբան ամենայն Հա-
յոց Ինչնաղլոյի Կաթողիկոսի: Թորինեալ երկասէր՝ և տպագիր աշխատանք Ղուկասեւ
Դպրի Վանանգեցւոյ, յԱմի Տեառն 1716: և ի Թուին Հայոց 1165: ՅԱմսարդամ:

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձուեր:

Կիւլպէկեան Մատենադարան

ՃՅՈ-156 Ղու.

122

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՈՍԿԵՐԵՐԱՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏ. ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԹՈՎՀԱՆՆՈՒ: Կ. Պոլիս, տպ. Գրի-
գոր Մարգարանցի, 1717. ԹՃՀԹ (979) + 3 չւ. = 982 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՅ ԱՐԵՏԱՐԱՆԻՆ՝ ՈՐ ԸՍՏ ԹՈՂԱՆՆՈՒ: Տպագրեցեալ ի Հովնապետու-
թեան Տեառն Աստուածաբան Սրբազան Կաթողիկոսին ամենայն Հայոց, և և Պատրիարքու-
թեան Սրբոյ Երեսնաղլոյի և Կոստանդնուպօլսոյ՝ Յօհաննիսի Արհի Եպիսկոպոսին: Ընդ հո-
մանեալ Սուրբ Աստուածածնի բազմահաւք Եկեղեցւոյն: Ի Կոստանդնուպօլսի քաղաքի, ի
Տպարանի զրիգոր զպրի մարտրանեցւոյ:

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Ա

Յիշատակարան տպեցման աստուածայնու մատենիս:

Յանուի ամենատուրը երբորդու թիւն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ եւ դերա-
կարօց զորութեամբ նշնոյն ամենախնամ տարբին աստուծոյ: Էնա եւ կտտար տպեցման հո-
ղենորոգ գերբս մեկնութեան սրբոյ Աւետարանին որ բոտ Յօաննոս: Ի հաղորդորդին հա-
րիբորդին եւ զեղեգիական տուժարի: Ի Հովակայեանութեան տիբակտոյց ար-
փաղեցուց եւ երկնահանգոյն Աթոռոյ Սրբոյ էջմիածնի, Արշիական զլիտնի եւ Սրբազան
Հայրապետին Յրիցս երանելոյ Տեսուն Աստուածատուոյ Գերբիւնիկ Կաթողիկոսին ամենայն
Հայոց: Եւ ի Պատրիարքական տեսութեան Քրիստոսաւորչիկ եւ լուստաւածած թաղաքին Ե-
րուսաղէմի, եւ Քրիստոսահիմն Աթոռոյ Սրբոյն Յակոբայ Տեսուն Եղբորն, վսեմական գե-
տապետի տեսուն Գրիգորին սրբազան եւ բանիբուն վարդապետի: Թաղիչեցւոյ:

Իսկ եւ յԱստուրգական գիտողութեան Կոստանդինուպոլսոյ մեծ տնուն թաղաքի, եւ
Աթոռոյ սրբոյն Ոսկիաբանի, տեսուն Յօաննիսի Քաջիմաստ եւ լիաշնորհ վարդապետի Թա-
ղիչեցւոյ: Ի տպարանի միւրոյն որդի մահտնի գրիգոր զպրի մարտաւանեցւոյ: Ի կոստան-
դինուպոլիս թաղաքի: Արգեմոր եւ Ծախիւք համազումար եղբայր Լուսաւորածին երամօց
ի Քրիստոս:

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Բ

Յիշատակարան ի տղողէ սրբոյ մատենիս:

Այլ արդ՝ երես ի հոգ մածնալ եւ առթուր անկեալ տաղի համայնիցդ եղբայրս-
թիւն թախանադին ձախիւ աղայիմ, որք վաշէլէք ի հոգեւոր եւ ըղձիկ թուրաւանէն՝
յիշեցւոյ ի Քրիստոս Յիսուս ի մաքրական աղօթս ձեր, զտպարոջ սորին զվերոյիշեցեալ
դանպիտան եւ ամենեցուն ծառայ զբազմամեղ զրիգոր զպիթս: Եւ իշեցէք ի Քրիստոս եւ
զմեծայն իմ զվերաիշն եւ զԹուրվանտէն՝ եւ զհանգուցեալ երբարսն իմ: Նսեա զորդեակն
իմ զնեւսէն: որ բազում աշխատանս կրեաց ընդ իս ի տպարատանս ի շարին եւ ի ջրելն
յղբուն: Այլ եւ զգեաւորոյս գիտորիկ եղբայր սորին հիւղամեալ զԹաղվորն: Իսկ եւ զաշխա-
տակիւր մշական տպարատանս զկիսարացի յակոր զպիրն. եւ զմրադարի ետային, եւ զիշնացի
զրիգորսն: Ընդ որս եւ զուսուցիչն իմ թաղմերախախտ, եւ զհամայն ննջեցեալսն ի Քրիստոս
նիտուս: Եւ իմ եւ զուգ յիշիլիբ աւուր զաշխատանս նորին: Ամէն:

Հուսկ յետոյ թան զամենեկն զբազմաշխատ սրբազրօց սրբոյ մատենիս՝ զյոյնամեղ
պաղատասար ճնշին զպիրս Ժիով եւ իթ հայր մերի: Եւ յատակել առ Քրիստոս մի զանդաղիք:

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Գ

Աստուծոյ արժան է մեզ եւ ո՛չ վերմաղեմ հոգաբարձութիւն վերոյ յիշեցեալ կոս-
տանդինուպոլսոյ վերադատողի՝ առանց յիշատակի բանից Թողուր: այն զի ամենայնիւ յօ-
մարեացաւ տղաւմն սորին: որոյ միայն եւ ո՛չ ընդիմանին՝ բազում ոյժ երախտաւորութիւն
է դրելն: Թի՛գ Թէ յետ կամեալոյն բանիւ եւս եղեւ աշխատ յորդորելով զեղեցեալ յընձնուսմն
ողորմութեան վասն սորին տպեցմանն: Որոյ կեանս երկաբս առցէ տէր աստուած մեր: Եւ
յետ ի վաշէլս ելանելոյ՝ ընդ երկոտասանիցն քարոզչաց պատկակեալս արառցէ. ամէն:

Յիշեալիք զարձակ միով եւ իթ նրաաղիք ի քրիստոս յիսուս զիստեմաւիտ եւ զգե-
տապետի, լղեկեալսն Եղիսկոպոսն Եփեսոսի: որ ըստ բաղեւաճ կամաց իւրոց եւս մեղ ա-
րիտակ մի ընտիր վասն տպեցմանս սոյն սրբոյ մեկնութեանս: որ էր զբեցեալ ի վաղուց հետեւ
ի լաւ եւ թիւրի օրինակէ: Ի մեռն արհեստագէտ եւ ուղղապիւր նստարի ուրուսն երեմիա վար-
դապետի ի Տէր հանգուցեալ: Որ եւ մեք ի նոյն ուղիղ եւ զեղեցիկ օրինակէն, եւ յայլ եւս
րիտիր եւ զարբեցեալ համանման եւ միատիպ օրինակէ՝ որոց ո՛չ աւելի եւ ո՛չ յոկոսն էր
սեւտութիւն: Եւ էր զբեցեալ յերկրին կիլիկիոյ ի սահմանս տանն սրտայ ձեւամար տէր զպարս
ժահանայի արհեստատուր զընի՝ որդւոյ տէր կիլիկիոս քահանայի: տպեցաւ զսա բազում ըզ-
ղուշական ճննութեամբ եւ սրբադարեան աշխատութեամբ ի փառս մեծին աստուծոյ: ուստի
պարտեք յիշել զարդիւնական երախտիս սոյն վերոյիշեցեալ զաշխատ վարդապետին Ներ-
սէնի, եւ վարձս բարեաց հայցել նմա ի տեսունէ: Իսկ եւ պարտեք յիշել եւ զեղբայր սորին
զհեղաւորս յօաննէսն: որոյ միջնորդութեամբն եւ ջանիւն տրւաւ մեզ օրինակն այն զոր յի-
շեցաւ ի վերոյ:

Յիշեալիք միանգամայն եւ զամօրէն երախտաւորս սոյն սրբոյ տառիս տպեցման եւ
ի լոյս տեման, ի քրիստոս յիսուս՝ յարմէ եւ զուգ յիշիլիք յաւուր արդար զաստուծոյ
թեան նորին: Ամէն:

Կրկնական Մատենադարան

226-5 Ոս.

123

ԿԻՒՐԵՂ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐՈՍԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏ՝ ԳԻՐՔ ՊԱՐԱՊՄԱՆՑԻ, Կ. Պոլիս, սուր. Աստուածա-
տուր Կոստանդնուպոլսեցի, 1717, Հմ (800) հշ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

Յուշի: Փոխարէն՝ կայ հետեւեալ ոտանաւորը, որուն սկզբնատառերը կը կազմեն.
Ի Պաղատարէ:—

ՁԱՅՆ ԱՌ ԲԱՂՁԱԽՆ

Իմանալի՝ նըշոյլ
Պայծառափայլ արփին:
Անհամեմատ ծագումն:
Ղեկամերկից ուղղիշ:
Տատանելոց հանդիստ:
Ամէնառատ աղբիւր:
Սքանչելազործ փըրկիշ:
Ահեղահալ տեօիլ:
Բախճանական շաւիղ:
Էացուցիշ Աստուած:
օգնեալ՝ մեղ:

ՅԵՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Ա

Յիշատակարան տղայեցման Սրբոյ Մատենիս:

Յանսի Ամենասուրբ Երբորդութեանն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ, Կ. կաբո-
ղութեամբ զօրութեան նորին յաւարտ հասեալ կատարեցաւ ծանր եւ զբժաւբ զործ տղայեց-
ման Գրքոյ Պարապմանց սրբոյն Կիւրդի եւ լուծմանց նորին. Սըրբազրեցեալ յուով եւ առ-
հանգիստ մտառական ուխտատնօք բաղում անգամ ընթերցման: Եւ ըստուգեցեալ ի քանի մի
ինչ փորձ եւ ընտիր օրինակաց: Ի Հայրապետութեան քրիստոսանըկար լուսակառոյց եւ երկ-
նահանգէս Աթոռոյն էլմիածնի, Արշի եւ պահծալի Վհնապետին, եւ Սըրբազան Քահանա-
յապետին աստուծոյ Տեսնե Աստուածատրոյ ընդհանուր Հայոց մեծաց Կաթողիկոսի: Եւ ի
Պատրիարքութեան Քրիստոսահիմն տիեզերահռչակ եւ ամենաբաղձիկ Աթոռոյ սրբոյ Առա-
քելոյն Յակոբայ եղբօր Տեսնե, Արժանապատիւ առն սրբապանի եւ քաջիմաստ Վարդա-
պետի, Տեսնե Քրիզոստի արք եպիսկոպոսի բաղիշեցւոյ: Եւ յառաջնորդութեան մեծ անուն
քաղաքիս Կոստանդնուպոլսոյ մեծական Հեղինակի եւ բանիրուն քաղաքի Տեսնե Յօհան-
նիսի Աստուածարան Վարդապետի բաղիշեցւոյ: Որոց կենսա երկարս տացէ աէր աստուած
միւր: Ամէն:

Արդ՝ ամենախ զոմութեանց արժանի համարեօլիք եղբարք զվերոյ յիշեցեալ
արեւական Դիտապետն Հանուրց Հայաստանեայց: Որ յօժարապէս կամեցաւ զտղայեցումն սորա:
Եւ առաքեալ մեղ ի բիւզանդիա օրինակ մի առ ի Տիրաշէն Աթոռոյն էլմիածնայ: Որ ունէր
յինքն ի միում տրփի երկս գրեաւս: զԳանձուցն, զՊարապմանցն, եւ զլուծմունեան նորին: Եւ
էր գրեցեալ ի բաղլըքան նորին աշտպէս:

Եւ նրաւստ ծառայ ի քրիստոս, Տէր Աստուածատուր Հայոց մեծաց Կաթողիկոս:
Ի տիեզերահռչակ Աթոռս սուրբ էլմիածնի: Դաւանակից գալով վասն ամենայնի առ Կիւրդոս
Աստուածարան Հայրն մեր երանելի, եւ առ սուրբ Վարդապետն Քրիզոս Տաքիւնացի, Կնքեալ
Իրաման արարի ըստմանի զսուրբ գիրքս Գանձուց, եւ Պարապմանց ընդ լուծմանցն: Որք
առ ամենասուրբ Երրորդութեանն եւ ի տըմօրէմութիւնմ Քրիստոսի Աստուածաբանմ, աստ-
ուանածոյ եւ ուղղափառ դաւանութեամբ: Որոյ յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի:

Ընդ նմին մի մոռացուց եւ զբաղմալան եւ զարդիւնական երախտին նախա յի-
շեցեալ Կոստանդնուսի պօլսոյս վերադիտողի: Որ մեծաւ սիրով ման եղեալ յօժարեցաւ ի
սպումն սորա՝ Որ եւ ս'չ եթէ կամելովն միայն եղև. սմա երախտաւոր, այլ եւ բանիւ վար-

դատաւորութեան: Եւ այնքան յարգելով զեղբարս յողորմութիւն: Վասն որոյ կրկին պատուոյ տրժանի դուռ բացաւ ինքն: Որ թէ ոչ էր օժանդակ կամեղովն եւ այլովն՝ յերաւի սչ որ կարելի թէ մէջը ձեռնամուխ լինել ի գործս այս: Վստանայ եւ սորին եւս յիշատակն օրհնութեամբ կոչել: Ամէն:

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Բ

... Արդ՝ որք վայելէ ի գեղեցկածողի բուրստանէն յայտնանէ՝ պարտիք յիշել յազօթս ձեր զայնորի որք պատեալք եղին լուսաւոր մատենիս այսորիկ տրպիշման: Եւ յինքն զրկչանեալ եւ առնաստրակ ըղյուսաւորչածին եղբարսն: Զի ո՛չ միայն եւեթ մարդոյ է յիշատակս, այլ ոմնեայն եղբարց մերոց ի Գրիստոս: Զի թէ եւ յիսին աղքատն փոյ իմն տրեւալ է ամա ողորմութիւն՝ ժամ ունի ի յիշատակէս յայտնանէ: Որոց հասուսցէ Գրիստոս Աստուած մեր յառաջ գթութենէ իւր՝ Ամէն:

Զկի Գրոյոյ այսորիկ կտենելոց է ասուածով Մեկնութիւն Սրբոյ Աւետարանին որ ըստ Յօաննան: Որոյ տրպիշման ըզկէսն անցեալ է եւ յաւարտ մօտեցեալ: Եւ թէ տէր կասեցի եւ տալէ կարողութիւն ծառայել իւրոց՝ եւ զայլս եւս զրբեանս տրպիշ կամ ք հոմապարտ կըղբարցս:

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Գ

Յիշատակարան Տրպիշ Սրբոյ Մատենիս:

Բարեբօսութեամբ Սրբուհայ ոմնեղեցեցելոյ Մարիամն Աստուածածինն, եւ ուրբոյն Միկայայ արագահաւ վայելն, եւ կարողութեամբ ամենակալ արարչին, տղեցեալ տարտեցաւ. աւարք Գիրքս Գարապիւնի որոյն կիւրղի եւ լուծմանց նորին. ք հաղարեորդի հարկերորդի վաթսուներորդի եւ վեցերորդի կալածի արամպեանս տոմարի. Համաւարս եւ Համակարար ընդ աւուրցն փեսարմարայ: Ի Յարանի կարապետի որդի բազմամեղ եւ անմենեցուն ծառայ արրուպ Աստուածատրոյ: Ի կոտանդնուպոյիս քաղաքի: Հրամանս նորին Առաքելորդի Յօաննէն Վարդապետի:

Այլ՝ արդ՝ երես ի հոգմ անկալ եւ առաքել անկեալ առաջի Համայնիցը եղբայրութեան՝ Բարեբօսութիւն յանիւ աղաւթ. զի որք հաշակէր յԱստուածային սեղանոյս՝ միայն եւեթ արժանի անիւցէք յիշման՝ զանարժան զանպիտան եւ զհոգ յայնք մերոց զաստուածատուրս զտպղ ըրբին: Եւ զմեղսն իմ հանդուցեալ զկարապետն եւ զմարիամն: Եւ զհոգեւոր եղբայրն իմ զաշխարհն: Եւ եւ զհոգեւորս որդեակն իմ զմիտան. որ յոյժ աշխատեցաւ ընդ իս ի լարելն զաստան եւ ի ցլրելն:

Այլ եւ զաշխատասէր մշակն յազգրատանս զերտեմիսցի իմիւրէն եւ զվանեցի յահօթն: Եւ զայլս ամենեանս, որք ունին աշխատանս ի վերայ սորա՝ եւ զործարանիս: Եւ արք յիշեալ՝ յիշեցեալ լինէք ի քրիստոսէ՝ յիտանէ՝ յոտոսի մերմէ: Ամէն:

Ի սոյն Բրաւակին հայոց բաժանեցաւ Գաղարարութիւնն Երուսաղէմի ի Կառաւանդանուպոյոյն ձեռամբ վերայիցեալ Յօաննէն վարդապետ եւ տանեւ վեց բարկաշտոն եղբարցն: Զորս հանձնեալ ամենեցուն՝ ընտրեցին եւ եղին լինել վերակացոյ ի վերայ ամենայն եկալ եւ պնացի մեծ ամեն որոյն Յակոբայ: Զի յառաջ բան զայս ի բազում ժամանակ ի միտան լինէր Երուսաղէմայն եւ Բիւզանդիոյն: Եւ բազում վրտա լինէր եւ պարտոյս առաւելութիւն ի պատեալս յայտնանէ վանից որոյն Յակոբայ: Վստանայ այսոցիկ վերայիցեալս մեծաւ փանի եւ աշխատութեամբ հրաման առեալ յարքուհուս՝ բաժանեցին զնստս թ միմեանց: Եւ Հառանութեամբ ամենեցուն արարին ըզպատրիարկութիւնն Երուսաղէմի Թարց Դիոսկորան նորին ի վերայ առն սրբապետն եւ Հաւատարմի Գրիգոր վարդապետի Առաքելորդի Համայնածան Աթոռոյ վանից որոյն Յօաննէն Կարապետն ի տարուն: Որում հանդերձեալ են անա՝ զրեւ բանս աղաշնաց, եւ կոչել յօղնութիւն սրբոյն Տանն Երուսաղէմի:

Եւ արտ զործոյս կրկիւր պաղարք միայն մեծին աստուծոյ. Եւ զհոսոցոյք ըզգթուք ինանց նոյն կարողին միայնայ:

Կիւլպլեկեան Մատենադարան

ՅՅ-14 ԿԵԱ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՎՐԴ. ԱՐՃԻՇԵՑԻ. ՄԵԿԵՈՒԹԻՒՆ ՊԱՏԱՐԱԳԻ. Կ. Պոլիս, տպ. Սարգիս Դպիր, 1717, 280 էջ.

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

Զուեթ:

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան եւ Եզերառութիւն կարճատառ մեկնութեան,
Աստուածագն առիք Մատենիս, ի շարաքարդագէ առ Հասարակ Սարին:

Շնորհիւ եւ Ողորմութեամբ ամենաուրբ Երրորդութեան եւ Միոյ աստուծութեան Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյ սրբոյ: Եւ Աստուածընկալ ազօթիւք սրբոցն ամենեցուն, Եղեց որաւ Մատենիս տրդեցման, այսինքն, մեկնութեանս, Այսմ համառոտի. Ձեռնան կրտաչի, Աստուծոք փրկչի. եւ Կենարարի: Թորում արդարեւ. Մասայց ըստորեւ Եղաք ո՛չ Թե-
թեւ. Աշխատ մինչ յայս ձեւ:

Քանզի միշտ ի բարեւոյն նկատեալ սորին կատարելութիւն աստուծով, այսպէս Հայ գիր կարողացաք տեսակաւորել: Եւ այս՝ վասն ո՛չ ուրիշ գասնելոյ մեր միւս այլ կատարեալագոյն օրինակ, Բայց իբրեւ լրւաք եթէ ի Սուրբ գէորգայ եկեղեցւոյ լեալ առ Հեղահոյի ահր Մովսէս քահանայի գտնոյն մեկնութիւն իմն յաճախ Սրբոյ Խորհրդոյս, ինդրեցաք ապա զերսնոց առ մէկ առ ի զպակասութեան որո՞ւմ լընուլ զՔրիստոսիւն: Իսկ նորա ոչ ինչ զըն-
արեալ ի խնդրեմ, այլ եւ սրբով առ այն յո՛ւժ քախացեալ, շնորհաց մեղ: Չորոք երախ-
տեացն զփոխարէն ըստ արժանոյն Հասուցանել՝ միայն առ Աստուած թապալեցալ լուծալ: Եւ մեր պահալ զայն եւ օրոնեալ, զտաք ի տեղիս տեղիս մեկնութիւն ինչ ջարդից. եւ ըս-
տանայական աղօթից Սրբոյն Խորհրդոյ՝ որք ո՛չ զային ի մերս օրինակ: Ձի է՛ր որ ի Ներ-
սիւն լամբոնացւոյ էր արարեալ: Եւ է՛ր որ ի Խորհրդով անձեւանձու Եպիսկոպոսէ. զորս
Հանեալ եղաք ի մէջ որոք ի պատշաճաւոր ետեղ: Բայց զմեկնութիւն զայս ինչ աղօթից. այ-
սինքն, Ըզնայք սրբոյն: Եւ Չօկիրարանի ասացեալ զդո՛ւնամին: Եւ Չայլ երից Համառոտ
զո՛ւնամիցն որք առ զէսմ երից անձանց սուրբ Երրորդութեան, ո՛չ գտաք: Ո՛ր զիտեղով
եթէ որք ի ընէ՝ ո՛չ է արարեալ մեկնութիւն իբր սակն պարզելոյ բանին, Թէ ի գտեցեալ
օրինակն եւս ո՛չ զային զրեցեալք: Արդ՝ վաճառոյ՝ աղաչեմ աղբարեալք զմերզ միահա-
մուռ եղբայրատիրութիւն, առ ի ներել մերս տկարութեան. եւ սրբով ըստառալ գտնի Մատ-
ենիս՝ զառիթս Համայնիցն փրկութեան: Ձի Սա՛ ի մեղ դուռն երկնից. եւ ճանապարհ ան-
կէտըն երանութեան: Սա՛ գտնձ անգին. Սա՛ իմաստ Հոգեւոր. Սա՛ բերկրութիւն անքաղաւ:
Եւ որք անհնդկաբէզ սոյն քրիստոսաստեման ծաղկոցն ըստառալով եւ օրինակե-

լով, զՍորա քաղցրաշուն ծաղիկս իմանալի զիմս մեր Հոգեցուցեալ, յիշեցէ՛ք նախ զվերոյ
յիշեցեալ զպատաւար քահանայի գտնի Մովսէսն. որ եղև արդարեւ մեռնաւ մեղ. եւ առիթ
լրբելոյ Սորան թերութեան, Ընդ նմին յիշեցէ՛ք եւ զանհոռո՞ն՝ զիշխն՝ եւ զբազմաեղ
Սարգիս զուպօղ Մատենիս, եւ զտո՛ւնաստեալ զանաւորացւոյս ի բրիտանոս յոր
բազմամբ եւ յո՛ւզն նանի կամեցայ գտա՞ տպել եւ ի յայտ անել: Այլ եւ յիշեցէ՛ք զմբատ
զարի եւ զցրւող զորոյս եւ զբազմաշխատ մշակն իմ զՏէ՛լլէթն: Ընդ նմա՛ եւ զկեսարացի
Տիբրացու զՊարտոսն՝ զԵրաթաւարի ճորձարանես:

Նաեւ յայպս վերջապէս յիշեցէ՛ք եւ զարարաբարձ զորոյս եւ ըզբարբարձ ժա-
անիս անհնդկաւ աշխատաւոր զորդեկն իմ զՄարտիրոսն՝ զանպիտան ծառայն քրիստոսի.
Եւ զհոգն ներ ներբանում րոտից Համայնից: Եւ զնորին աշխատակիցն՝ զՀայրի իմ ըստ Հոգ-
ւոյ զհոգնեացի տիրացու զՅակոբն: Եւ զուր՝ որք Յիշե՛ք զմեղ միով Հայր մերեւ. Եր-
եալք լիլիէ Յաստուծոյ Բարձրելոյն Ամէն:

Արդ՝ եզերեալ տպումն զրբոյս. ի Թլւականի. Հապարհորդի. Հարիւրերորդի.
վէշտաներորդի. կոյս Թլւերորդի. Իսկ եթէ ծածկի. ա՛յսպէս ծանիցի. եւ դիւր իմացի.
այսինքն, որ յայտնի. եթէնեակ առ ձախի. Իսկ Թէ որ խընդրի. ամսոյն Թէ քանի՞. ըստ
Հայոց յա՛նկի. ի տանն եւ Հրնդի. Եւ ըստ տու՛մարի. Հոսմեանքն սեւի. յամսոյն յունիսի.
յոր քառերորդի: Այլ եւ ի տրէի. յոր վեցերորդի. այս ըստ տու՛մարի. բառեփանոսի:

ՆԱՆՈԹ.

Առանձին անունաբերք չունի: Կը սկսի Քիթրուածով մը՝ «Մաղբամն Զե-

որնստույթեամ Ան Կոյսմ Երանուհի», որում տողերու սկզբնատառերը կը կազմեն «Ի Մարտիոսէ»։ Նոյն Մարտիոսը (տպագրի) Մարգիսի որդին եւ գրաշար։ ունի քանի մը այլ անամաւորներ գրքին մէջ։ Տպագրութեամ քաւկածը (ռնկ) տրուած է էջ 14-ի վերջաւորութեամբ։

Կիւլպինկեան Մատենադարան
248 Մա.

125

ՀԱՄԱԹՈՏ ՀԱՌԱՔՈՒՄՆ ԻՐԱՑ ՄԱՆԱԻԱՆԴԱԳՈՒՆԻՑԻՑ։ Կ. Պոլիս, 1717, 98 էջ։

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՀԱՄԱԹՈՏ ՀԱՌԱՔՈՒՄՆ ԻՐԱՑ ՄԱՆԱԻԱՆԴԱԳՈՒՆԻՑԻՑ զորս պարսիս գիտել քրիստոնեայք աւանդեան թէ։ Յաղաքս հաւատոյ եւ թէ յաղաքս զորոնց։ Եւրազրեցեալ ըստ կերպի իստակցութեան յորում մինն չարցանէ եւ միւսն տայ զպատասխանի։ Ի Հայրապետութեան Տեառն Աստուածաբար Հայոց Կաթողիկոսի։ Ի Թվին քրիստոսի. ոչմէ։ Եւ Հայոց. ռնկ. Նոյեմբերի. Ի։ Ի Մայրաքաղաքիս Կոստանդնուպոլսի։ Հրամանաւ մեծաւորաց։

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձուեթ։

Կիւլպինկեան Մատենադարան
248 Հա.

126

ՄԽԻԹԱՐ ՎՐԴ. ՍԵՐԱՍԱՍԻ. ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ ԱՂՕԹԻՑ։ Վենետիկ, տպ. Անտոն Պոսթոլի, 1718, 268 էջ։

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ ԱՂՕԹԻՑ։ Ընդ որում եւ շարակցի Ոստանուր ալքրեմական աւ Ամենօրնեցեալ Կոյսն։ Եւրազրեցեալ Ի Միթարայ Վարդապետն սերտաւարցոյ։ Ի խնդրոյ Պարոն Մէլիքի որդւոյ Սալտարենց Պարոն Մարգարի ճուղայեցոյ։ Տպագրեցեալ արդեամբք եւ գոյնք Նոյն Պարոն Մէլիքի, առ ի լուսաւորութիւն աղօթաբարաց մանկեց եկեղեցոյ։ Ի փոստ մեծաւորն Աստուծոյ։ Ի Հայրապետութեան Տեառն Աստուածաբար Հայոց Կաթողիկոսի։ Թամի Տեսնո 1718։ Ապրիլի 28. Իսկ Ի Թուին Հայոց ռնկէ։ Ի Վենետիկ. Ի Տպարանի Անդօնի Պոսթոլի։ Հրամանաւ Մեծաւորաց։

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Շնորհիւ ամենազորի սրբոյ Հոգւոյն յանկելեալ աւարեցաւ զրզուկս այս, որ կոչի կրթութիւն աղօթից։ Յորում պարունակին բազմատեսակք բանք օգտակարք։

Արդ՝ որք վայելէք զայս մեղրամարան, եւ Հոգեզուարճ մատենիկս, եւ դմայլէք ի մատածութեան, եւ կամ երգարանութեան ամենօրնեցեալ կուսին Մարիամու, յիշեալէք առ Տէր սրբոյ մտօք զհեղինակն այսորիկ զրզկան զմիթար վարդապետն սերաստան։ Նաեւ զպապարդ սրբին զկոստանդնուպոլսեցի պարոն սարգիսն, եւ զձեռք Նոյն՝ հանգերճ ամենաւորն արեւնստու ազգականօք։ Եւ եւս յիշեալէք առ Տէր եւ զայնոսիկ, որք մասնակիցք եղան առ տղամեծ մատենին. եւ որք աշխատեցան ի սրբագրութեան տպագրեցման. եւ զուր յիշեալէք ի Քրիստոսէ, որ է օրհնեցեալ ի Համայնս յաւիտեանս. ամէն։

Հայր մեր, որ յերկինս ես, սուրբ եղիցի անուն քո։

Կիւլպինկեան Մատենադարան
248 Մի.

127

ՃԵՆՈՒ ԳՒՂԷ. ԳԻՐՔ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՆԵ՛ Կ. Պոլիս, Հրա. Յովհաննէս Կորոտ և. Գրիգոր Շղթաա
յոսկիւր Պատրիարքիւր, տպ. Գրիգոր Մարգարեանցի, 1719, ՃԶԸ (188) + 1 չհ. + 2Ը (78)
+ 1 չհ. = ՃՅՏ էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Ա

ԳԻՐՔ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՆԵ՛ Երկրին Տարածոյ, Որ Կոչի Զենոր:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Բ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՆ ԵՐԿՐԻՆ ՏԱՐՈՆՈՅ. Զոր գրեաց Զենոր ասորոց Եղիսկոպոսն. Հրամանաւ
Լուսաւորչին Մեհոյ Սրբոյ Գրիգորի:

Պատմողական այսմէկ տառիս.
Ազանկարուկ թէ Լեդիս.
Ղօղեալ դարձոց մերոյ տոհմիս.
Տեղեակ ամանցն առ լինիցիս:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Ա

Իսկ և. գործողութիւն սորին բազմաշխատ՝ պատգոստար գպիւրն հանդերձ ծնապալին
միով հայր մերի, յիշեալիք ի Տէր:

էջ 667

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Բ

Յիշատակարան տպագիր:

Օգնութեամբ և. կարողութեամբ ամենագոր սրբոյն, և. մաղթանօք ամենեղանիկ
և. միշտ կուտին Մարիամու աստուածածնին, իսկ և. հայցմամբ սրբոյն Յօհաննէս կարապե-
տին, և. սրբոյն Գրիգորի մերոյ լուսաւորին, էհաս ի կատար տպումն պատմադրքիս զենորայ
ի զարճուիլին բանասէր անձանց: Ըն թվականոջ 2819:

Ի Հովսեփակութեան Գերագահ աթոռոյ սրբոյն էլմիածնի, տեսնել Աստուածատու
երջանիկ Աստուածարան և. սրբազան Կաթողիկոսին ամենայն Հայոց: Եւ ի Պատրիարքու-
մեան սրբոյ մեծի աթոռոյն Երուսաղէմի, տեսնել Գրիգորի սրբազան և. աստուածարան
տրքեպիսկոպոսի: Իսկ ի վերադիտողութեան բազմամարդ քաղաքիս Կոստանդնուպոլսոյ,
վսեմական ճարտչի տեսնել Յօհաննէսի աստուածարան վարդապետի:

Ի տպարանի ամենամեղ դպրիս գրիգոր մարտրտեանցոյ. ի կոստանդնուպոլսի քա-
ղաքի. ընդ Հովհաննէս սուրբ Աստուածածնի բազմահաւաք եկեղեցւոյն: Արդեամբք և. ծա-
խիւք նորին հեղինակի տեսնել Յօհաննէս վերոյիշեալ բարունակետի:

Արդ՝ որք հանդիպիք ամ յիշեցէք ի տէր զորդեանի իմ զլարող զբոց զբոցս զեն-
սէն, որդեանի իմ զՊապոլորն. Համայն ննջեցելովք իմովք յիշել աղբրեմ. և. դուք որ միով
հայր մերի, յիշեալ՝ յիշեալիք ի նմանէ յաւուր արդար դատաւորութեան նորին: Ամէն:

էջ 667-668

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Գ

Յիշատակարան պատմագրաբար:

... Որ և. ի սոյն վերոյիշեալ թվին որ է 2819, անորինմամբ Հոգւոյն աստուծոյ
մէջ ընտաւ ծառայք տեսնել վերադրեցեալ գրիգոր և. յօհաննէս օպատուորք բաժնի, կարի եւ
յոյժ տնչանօք Հրամանաւ մեծի և. տիեզերահռչակ ծայրագոյն Քանանայական մերում,
զահակալի սրբոյ ընդհանրածաւալ Առաքելական Աստուածաշէ՛ր՝ և. լուսահեղոյս Գահին Սրբոյ
էլմիածնի Տեսնել Աստուածատուոյ՝ Սրբազան Պատրիարքին և. Կաթողիկոսին Հօրն Հասա-
րակաց. Լառուք տպել և. ի լոյս տեւել զգրգուկս զայս որ կոչի Զենոր պատմագիր: ... Արդ

որք ընթերցեալ զսա օգտիջիք ինչ ի սմանէ՝ յիշեալիք ի Տէր զվեհափառ զսրբառէր եւ զբազմաբազին առաքելաշնորհ քարոզի վերոյիշեցեալ զվարժապետն մեր եւ զուսուցիչ եւ զհայրն իսկ մերս տնուցման ըստ հոգւոյ՝ զտէր վարդան տիեզերալուր եւ զաստուածաբանութեան վարդապետն եւ զմեզ զնորին ձեռնաստան որդիքս հանդիւր ձերովք։

Հուսկ յետոյ քան զսմեհայն՝ զերկոսին որդեակսն մեր զտէր Թովմասն եւ զտէր Երեմիայն։ որք գեղեցիկ միշտ ի դրսնս ընթերցմանց աստուածաշունչ տալից։ Եւ որք յիշեալ ինչիք յիշեցեալք ի քրիստոսէ Յիսուսէ յուսոյն մերմէ յաւորն այցելութեան հանդերձ նշնեցելովք ձերովք։ Ամէն։

Էջ խզ-հ

ԵԱՆՕԹ.

1. «Յիշատակարան Տպագի» կրկնուած է նոյնութեամբ գիրքի աւարտին (էջ 45-46)։
2. Ձեռնք Գլխի «Պատմութիւնէն զսա, հատարը կը պարունակէ նաեւ երեք էմբր-ւածներ» Պաղտասար դպիրէն։ Առաջինն վերագիրն է։ «Աս աւարքն Յօհաննէս մեծն ի սա-րգարէս։ Պաղտասար պարտաւոր դպրի տացեալ» (Ք. մաս, էջ 4-5)։ Երկրորդը՝ «Երեմիայն դարձեալ առ սուրբն Յօհաննէս», որուն տունքն սկզբնատառերը կը կազմեն ի Պաղտասարէ (էջ 4-5)։ Երրորդ էմբր-ւածը կը կրէ «Երեմիայն յետնեցելոյ տացեալ առ սուրբն Գրիգորիոս Լուսաւորիչն ձայնատանայց» վերագիրը, եւ տունքն սկզբնատառերը կը կազմեն ի Պաղտասարէ ուսմանէ քան զովեւորական շինեցեալ ոտամբ չափելով առ սուրբն Գրիգորիոս (էջ 4-5)։

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

956-026 Զե.

128

ՊԵՏՐՈՍ ՎՐԴ. ԱՐԱՅՈՒՆԱՅԻ. ԳԻՐԳ ՄՈՒՆԻԹԵՐԱՆԸ. ՀՐԱՄ. ՄԻԹԲԱՐ ՍԵՐԱՍԱՆԳԻ. ՎԵՆԵՐԻԿ, տպ. Անտոն Պոթուր, 1720, 8 չ. + 485 + 2 չ. = 495 էջ։

ԱՆՈՒՄԵՆՏԵՐԹ

ԳԻՐԳ ՄՈՒՆԻԹԵՐԱՆԸ Այսինքն Համառոտ Համահաւաքումն վարդապետութեանց՝ զի բազանչիւրոց տեսական ժողովեանց, եւ ժանտանդ զնոթանց գլխաւորաց մեղաց՝ Թէ զինչ իցեն, եւ որքան խորշիւք։ Ընդ որում եւ առակին ոմանք վարդապետութիւնք զպահպանման հնդից արտաքնոց զգալութեանց, եւ պարզարանութիւնք զտասանց պատգամաց։

Անդրանիկեալ ի լաթիւնականէն ի հայ բարբառ, ի զաւանն նախնականու, ի վաղըն-ջուց ժամանակաց։ Իսկ այժմ ի լոյս ածեցեալ՝ աշխատասիրութեամբ եւ սրբադրութեամբ Տեսան Միթբարայ վարդապետի Սերասանացոյ, Արալ Հայր Կոչեցիլոյ, Եւ ապաղընեցեալ սրբաւարք Պարոն Սարգսի, որդւոյ Տիւրացու Գէորգի Կոստանդնուպոլսեցու։ Ի փառս մեծազոյն աստուծոյ. եւ ի պատիւ Ամէնօրհնեցելոյ Կոստին Մարիամու։ Ի հայրապետութեան Տեսան Աստուածատրոյ Ամենից Հայոց Կաթողիկոսի։

Յամի Տեսան 1720. Իսկ ի Թուին հայոց ռնկք. Օգոստոսի 20.

Ի Վենէտիկ. Ի Տպարանի Անդոնի Պոթուրի։ Հրամանաւ մեծաւորաց. և Փոքիլիէնիով Կերպանցապոլսեցի Մերակուսի։

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձուսի։

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

132 Մխ.

ՀԱՐԱՆՑ ՎԱՐՔ: Կ. Պոլիս, Նրա. Յովհաննէս Կոյոտ եւ Գրիգոր Շղթայակիբ Պատրիարքեր, ապ. Աստուածատուր Գոստանդեուպոլսեցի, 1720 (աւարտ 1723), 568 էջ:

ՈՒՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

ԴԻՐՔ ՈՐ ԿՈՉԻ ՀԱՐԱՆՑ ՎԱՐՔ: Եղև տպեցեալ եւ ի լոյս անեալ ի Հայրապետութեան մեծի լուսաորդազան աթոռոյն էջմանի՝ տեառն աստուածաբան սրբազուն եւ աստուածաբան Հովհաննէս եւ Հանուրց Հայոց դիտողի, ջանի եւ Հոգունակ աշխատութեամբ երկուց սրբազանից՝ տեառն գրիգորի աստուածաբան վարդապետի եւ պատրիարքի լուսաճաճանշ սրբոյ քաղաքին երեսողէմի: Եւ իորին Հարազատի եւ սրբոց տեղեացն անօրինակահայ տեսուն մերոյ մշտաջօրս սպասուորի՝ տեառն յօճաննիսի աստուածաբան վարդապետի եւ վերադիտողի մեծի մայրաքաղաքին կոստանդնուպոլսի Արզնամբը եւ Ծախիւք ամենաբարեկալտ իշխանացն: Ի մեռն յորդորման վերմ յիշեցեալ երկուց Հարազատից սրբոց տեղեացն Յիսուսի՝ եւ սրբոց յակոբեանց առաքելական աթոռոյն, եւ շիրմի սրբոյն յօճաննու մկրտչին՝ Համակամ Ծառայից: Ինչ Հովհաննէս քաղմամարզ եւ Նորակերտ եկեղեցոյ սրբուհոյ Աստուածածնին: Ի տպարանի կարապետի որդի աստուածատուր անաբան զպրի, եւ Հանուրց եղբարց Ծառայի: Թի. զկաման Մատենիս: ՌԱՅՐ: Յունիսի: 1:

ԱՆՈՒՆԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան քրքայ մատենիս:

Սրնոթինն Հօր Անկղբնականի, եւ անպատճառի. զովութիւն որդւոյն միածնի՝ անժամանակ եւ անկղբնարար Զնիւթն ի Հօրէ՝ բարեբանութիւն Հոգւոյն ճշմարտի եղողին ի Հօրէ եւ փառակցի որդւոյն. փառք՝ պատիւ՝ երկրպագութիւն՝ գոհութիւն շնորհակալութիւն՝ եւ երեքորեան փառատորութիւն ինքնալոյսի, մշտալայնի, եւ յարէի. երբեք զիմաց՝ եւ եղակի բնութեան եւ կուրբան, յամենայն արարածոցս անցնլով ամանակաւ, եւ ներկայի ինքնալոյսի եւ ապառնեալ յաւիտենիւ ամէն: Որ եւ կարողութիւն՝ շնորհ եւ օգնութիւն՝ կրկնամեա եւ թարմատոր ոչնչիցս. եւ Հնացեալ մեղօք, զօսացեալ եւ շորացեալ, եւ ի մերձ Հասունն Հասեալ, փանաքի տրպիցս՝ Գրիգոր՝ եւ Յովհաննէս՝ անաբան եւեթ պաշտօնէիցս: Եւ Սրբոյ Անտառնին Քրիստոսի, պղնդ Ծառայիցս. եւ սուրբ անգեղացն յիսուսի, եւ Առաքելական՝ եւ Քրիստոսանիստ զա՛նն մեծի, ամենապայծառ եւ ամենապատական անան՝ արժիսաբարս զխաղրին, եւ երկնաշատակ զամբարանին՝ սրբոց Յակոբեանց, ալիսին զԼուսնալի՝ եւ տիեզերածաւալ Աթոռն մեծի. եւ շնորհարալի շիրմին՝ Սրբոյ Կարապետին, ալիսին ընդ Հանրակալութեան զա՛նն տարօնոյ՝ եւ եւս սրբոյ եկեղեցւոյն լուսաորդածնի, Ժողովրդոցն որ ի Կոստանդնուպոլսի, մեղսաներկ եւ շարաւանդ շարեօք լցեալ սպասուորացս. Հասանիլ աւարտ տպեցման՝ այսմ աշինասարս, եւ բազմաբնդուն, եւ երկնազարդ, ինչաներաբար զբերիս. որ կուի Հարանց վարք. որ թարգմանեալ՝ եւ Հաւաքեալ է սա՛ ի մի, սուրբ Հայրն մեր՝ եւ Հայրապետն Գրիգորիս, որ եւ վկայաւորն կոչեցաւ, եւ եղեալ ի զանաբան՝ սրբուհի եւ կոյս ծօրս մերոյ, եկեղեցւոյն Հայրապետեաց, որոյ յիշատակն օրհնութեամբ եղիցին: Եղև՝ աւարտուն տպեցման սորին, ի Թուոմ փրկչին, ՌԱՅՐԻՆ. Եւ արարչութեան՝ Համարողութեան, ԷՊԻՍ եւ զին. եւ ի Թուոմ մերոյ լուսաւորին, ՌԱՅՐԻՆ. Իսկ բոս Թուոյն՝ որով վարմք, ՌԱՅԻՆ. որոյ էր տառուտէրն խոյն. եւ զէրն ՌԱՅ. եւ ի յաճմար աստոյ ծնին. որ էր օրն չարաթ. յորում էր ան՝ սրբոյ Մկրտչին Քրիստոսի: Եւ եւս ի Հայրապետութեան եւ ի Ծառայիցս Քաճանապատկութեան, անտառն Աստուածատուր՝ սրբաշնամաքուր Կաթողիկոսին, եւ Պատրիարքին, սրբոյ եւ մեծի՝ զհրազան, եւ զքրիստոսէ՛՛ Տիւրակալ՝ եւ լուսանկոյս՝ կաթողիկէի, սրբոյ Աթոռոյն էջմանի. ընդհանուր Հայաստանեայց՝ քաղաքական իշխողի. եւ սրբոց առաքելոցն, Թաթուռի՝ եւ Բարդուղիմէոսի՝ աթոռակալի. եւ լուսաւորչին մերոյ փոխաւորչին, անտառն Աստուածատուր՝ սրբաշնամաքուր Կաթողիկոսին, եւ Պատրիարքին, սրբոյ զա՛նն մերոյ՝ Ծառայիցն Ներբակի՝ յարդարմար: Արդ՝ դիտով երես մեր՝ առաթուր վարչապարաց՝ մերոց, ո՞վ մանկունք Ուրբ ինքեղեցւոյ, աղաչեմք եւ արտասուելի զիմօք զլուսաւորչական Հօտը՝ եւ զարեամբ միածնին Քրիստոսի, զփրկեալ վառիմաք, որք ճաշակէք իմացական մտօք յայսմ երկնային՝ եւ Աստ-

ուսանողապղև հեղանդի. եւ ԽՍՀՄ-ի ինչ էր Ժամանակ, ազգային իր տեղանք հայեցեցէ, զի համայն սրբոց մարմնաւոր, որոց տնտեսական վարչական ղեկավարներն էին. զհոգի, զմիտս, եւ զարմիս մեր, յամենայն մեղաց մարեացեց, ցողով արեան՝ սրբոյ կողմն իւրոյ. եւ յոր մասնուն մերոյ, հրեշտակի բարեւոյ յանձնեցէ. եւ իմաստուն կուսակցոց՝ եւ ազնիւ ծառայիցն իւրիւ Ժողով տնտեսական, եւ համայն սրբոց պարուն՝ որք աստ յիշատակին, ու իւր զասակցութեան՝ եւ երկնից արարչութեան՝ արժանիս արացէ, հաղորդ զհոգեւոր՝ եւ մարմնաւոր ծնողիք մերովք, ամեն:

Այլ արդ՝ զվանակ վեմազարդ վարդապետն, յիշեցէ Տէր, ոչ կարի սիրով ընկալաւ զմեզ ի գալն մեր յատուածակեցոյց զազաւս բիւզանդիոյ: Եւ զհամալուծէ՝ եւ զսիրով օրերէլսն մեր, եւ զմիտսն եղբարան՝ աշխնէն զերկոսին զարբանաւ, զիտնական եւ զհանձարաւատ՝ վարդապետս. որ զ՝ մինն, աթոռակալ սրբոյ Կարապետին. եւ վերաւսուշ տաւ թանգի իսկ միւսն զ՝ Կեղեմակ Թաւրիտ. որք եւ ընդ մեզ՝ յամենայն դրծոյ, վասն տեսնումսն ընդ որս՝ եւ զտէր մարտիրոսն, զցաւակիցն մեր: Եւ եւս՝ աղանձ կրկնէ եւ երեքիմն, զԱստուածասէր տնայնից, զի յիշեալիք ի Տէր, զարեւոյաւս՝ եւ զգրիտոսասէր՝ զպայաւազատ՝ եւ զփառասուր իշխանսն մեր, որք վասն Աստուծոյ, լազուս երախտի՝ ունին ի վերայ մեր. Թէ ի լինութեան՝ Սուրբ Յարութեան Տաւարին. եւ Թէ՝ Սուրբ Աստուածածնի եկեղեցոյս. որ եւ հոսան զողորմութիւնս՝ լիայիրս ի առատս. եւ տակաւին՝ շարժարին վասն սրբոցն, եւ իստայն իւրեանց՝ Եւ իստայն կցորդ՝ Թիւրք զանդերմ աշտօրիկ տպեցման, աշխնէն յորատունկ՝ եւ երկնային բուրբոսանիս. որք եւ յոնտանէն աշտօրիկ. մահտեսի մուրատի որդի՝ մահտեսի Յարութեան, հանդերձ որդաւիք, եւ ազգայնովք, իւրեանց՝ ճաւ եւ մահտեսի Աստուածատուր, մահտեսի Մատթէոս, մահտեսի Մարտիրոս. մահտեսի Աւարան. հանդերձ զարմօք, եւ զաւաւիք, իւրեանց: Այլ եւ՝ երկու մահտեսի Հաղաբէր եւ եղբարք սոցա, իստայ Փրիլայից եւ իստայ իւրեանց, եւ Յակոբ. եւ Թաւր. եւ հանդերձ ծնողիք, եւ համայն Բարձր իւրեանց: Եւ եւս երկու եղբարք, մահտեսի Մարիոս՝ եւ մահտեսի Աստու. հանդերձ ծնողիք եւ զաւաւիք իւրեանց: Այլ եւ իստայ Սեղեմատուն. եւ մահտեսի Աւաքիւն. Մարտիրոսիւ, եւ Յարութեան, հանդերձ զաւաւիք եւ զարմօք իւրեանց: ալ եւս՝ միւս մահտեսի Յարութեան. եւ ստեփանոս, եւ հայոց սոցին, մահտեսի Մարտիրոս. հանդերձ կենդանեօք եւ ներկեցովք իւրեանց: Այլ եւ՝ իստայ Յակոբն, որ հանգեաւ. եւ իստայ Արարան. որք եւ ի սոցանէ՝ ոմանք յակեայ. եւ ոմանք յապուշիտու. եւ ոմանք ի կարուշտու: Եւ եւս սերաստացի՝ իստայ Յարութեան. եւ իստայ Յակոբն. որք լւան մեզ՝ սոցա՝ ամենեքեան, եւ հոսան ողորմութիւն՝ սակ տպեցման սուրբ դրծոյ. որոց տէր լինցէ: Արդ՝ ո՞վ ընթերցող եղբարք, յիշեցէ առ Տէրն ամենայնի, զի յիշատակս սոցին ընկալցի. ընդ որս, եւ զծնողաց՝ եւ զկուսակցաց սոցին. զարմիս եւ զաւաւից, ամեն: Դարձեալ աղանձք զմեզ յիշէ ի տէր, զորսն՝ զհոգեւոր որդեանք մեր, զԳալանէս վարդապետս՝ սոցիմացի, որ է փոխանորդ աթո՛մ ի օաղիմ, եւ կոյն Հենէ. եւ զԱստուած վարդապետս՝ տիւրանիւրեցի. եւ զտէր Յովսէփ. եւ զտէր Երեմիան, որք աստուծով հանդերձեալ են առնուլ՝ զաստեման վարդապետութեան, սրբոց ազգայն. զորս տէր պահեցէ հաստատուն, ի ծոց սուրբ եկեղեցոյս. եւ զօրացուցէ ի դորս բարութեան: Եւ զամենայն միարան աշխատաւորս, եւ զարեմիտ սպասաւորս, սուրբ տեղեացն աշխնէն զՍարգիս վարդապետն բիւզանդիցի. զԱստուած վարդապետն՝ Լուդակացի. զՍահակ վարդապետն՝ Երզնկացի. զՍտեփանոս վարդապետն՝ զԵրմեցի. զՄիքայէլ վարդապետն՝ Հերմեցի. եւ զՄիքիմի վարդապետն՝ կրկնեցի. որք լըլին ի դրուն ողորմածաց՝ առ ի հաւաքել զսուրբ, սակ սուրբ տեղեացն, եւ սուրբ Յակոբայ Կաշիւն. ընդ որս՝ եւ զՊողոս վարդապետն. զՅակոբ վարդապետն. զԿիրեղ վարդապետն. զԹորոս պարոնտերն. զԳրիգոր, եւ զՍտեփանոս վարդապետն. զտէր Դաւիթ. զտէր Կիւրակոս. զտէր Աթանաս. եւ զհամայն զբաղեցեաց միարանս, եւ զաշխատաւորս, սրբոյ տանն մերոյ զաստատուն. որք վասն բաւոր ազնիւ մերոյ, եւ վասն աշխարհի՝ աղօթին ի սուրբ տեղեան. զորս տէր զօրացուցէ: Եւ զԵրեմիէ Ներսէս վարդապետն. եւ զայլ կարգաւորս՝ սրբոյ Կարապետի դրան. եւ Ջորիտակէս լուսաբարն. եւ զմահտեսի Բարեպետ. եւ զարեւոյաւ Գեորգի. եւ զամենայն աշխատաւոր միարանս. աղանձք յիշէ ի Տէր. իսկ եւ զպայաւաքին մեր՝ աշխնէն զտիւրացու Դասպարն, զԿարանդիշն մանկաւոր մերոց. եւ զհանտեղ Յակոբն. եւ զազգայնաւ յատուն մեր, զմահտեսի Պետրոսն. եւ եւս զՊաշաւ-խատ ծառայի սրբոյն Յակոբայ՝ Սուքեան՝ որ Թէ իրն ի կու քաշէ յոտից վերայ. զի Տէր տացէ կարողութիւն: Ընդ որս՝ եւ զԿորնաղոս վատանական մեր՝ զաստուածատուրն, զԿարութեան, զԵրեմիէն զյակոբեանսն, եւ զԳրիգորի աւետիսն, եւ զԳեորգի. որք կան ի վարմունս՝ արտաքին դրոց. զի բացցէ Տէր զգուռն իմաստութեան, եւ հեցցէ զՆորսէս ի վերայ

ոտցին, և, պահեցէ ի խաղաղութեան, որոց յիշողացդ՝ և, մեզ յիշեցելոցս. Տէր ողորմեսցի, ամէն:

Այս ևս առաւել, յիշեցէ առ տէր՝ զշնորհալի և զհանճարամիտ Տիրացու Պաղտատարն, որ է որդազրիչ ապաղարատանն աթորիկ յորում գիրքս տպեցաւ, և զսոյն գիրքս ևս՝ նա՛ սրբազրեաց բազում աշխատութեամբ. զի տացէ նմա տէր՝ կարողութիւն և զօրութիւն. և, զշնորհատունի որդեակն՝ նորին, զարտնն՝ պահեցէ ներ նախախնամութեան իւրում ամէն:

Ընդ որս՝ յիշել արժան է զտիրացու Մնացականն, որ բունի աշխատութիւն՝ ո՛չ պաշտօն, ի տպումն գրքոյս:

Այս զապագոց սուրբ գրքիս այսորիկ զտիրացու Աստուածատուրն, և, զերկու որդիսն նորին զմիւսն և, զուննէսն. և, զեղբայրակիցն զպարծն ալիքսանն. և, զհանգուցեալ ձեռքսն իւր զկարապետն և, Ձմարեամ. և, զաշխատաւոր ապաւանին, զվանեցի վարդանն. և, զտիրացու Թուման որ և, օրհնեցէ զսոսա՝ Տէր, և, զօրացուցէ. որ թէպէտ առին զվորձս՝ որպէս թէ շառին, այլ միայն որ առ առաւած յուսովն աշխատեցան. զոր Տէր մեր՝ տացէ՛ զվորձս բարեաց՝ աստ և, ի հանդերձելումն, ամէն:

Դարձեալ, ի խորոց սրտէ՛ արտասուած արտահղում աշաց մերոց, ազաշեմբ զամենական՝ զարեհմիտ վերծանողաց՝ զի մաղթիցէք առ խաչելեան քրիստոս, զի սուրբ Աստուածածնին և, համայն սրբոցն աղօթիւք, դիցէ՛ նշան ի ճակատ արանց ամենից, թէ կարգաւոր եղբայր՝ և, թէ ժողովրդոց, որք ճշմարտապէս հեծնն և, ցաւին ի վերայ ընկման՝ սրբոյն երուսաղեմի, և, մեծի Աթոռոյն՝ սրբոյն Յակոբայ. և, թէ ո՛չ հոգան, զայնպիսին զստեհցէ: Եւ, իսկ որք կարգաւորք՝ և, հաւատացեալք առին, որք ո՛չ միայն ո՛չ ցաւին, նաև՛՝ սակա ախար նախանձու՝ և, փառաց, և, արծաթի ազահութեան, զինքեանս պաշտեն, և, ո՛չ սուրբ տեղիսն. որոց դա՛րձ տացէ Տէր, և, թէ ո՛չ, բարձցէ՛ զանպարիտան զայնպիսին ի կենաց. և, մի՛ տեսնեն երբէք զփառս Տեառն. բայց՝ ճշմարիտ աշխատաւոր ծառայք. սրբոյն Յակոբայ մեծի Աթոռոյն, և, կամեցողքն զբարութիւնս նմա՛, ընկալցին ի Տեսնոնէ զվորձս. ամէն:

Կիւլպինկան Մատենադարան

922 Գր. ՅԵ.

Պագմեց՝ Ա. Գ.

(Շար. 9)

Տ Ա Ր Ե Կ Ա Ն Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Ր

ԺԱՌԱՆԳԱԻՈՐԱՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ԵՒ ԸՆԾԱՑԱՐԱՆԻ

Ամենապատիւ

Տ. Եղիշէ Մ. Արքեպոս. Տէրտէրեան
Բարեխնամ Պատրիարք Ս. Աթոռոյ

Երուսաղէմ

Ամենապատիւ Սրբազան Հայր,

Ձերդ Ամենապատուութեան հայրական հովանիին տակ, Ժառանկաւորաց Վարժա-
րանք և Ընծայարանը ահաւասիկ կը բո-
լորէ տարի մը ևս, տարի մը՝ որ իրաւամբ
կրնանք ըսել թէ արդիւնաւոր եղաւ:

Տեսչութիւնս և ուսուցչական կազմը
տարեկիզրի իրենց առաջադրութեան հա-
մաձայն, կտրելին շինականներն՝ որպէսզի և
շակերտները աճին մարմնով, մտքով և հո-
ղիով, և ջանան այժմէն իսկ իրենք զիրենք
կառավարել, վարժուելով կարգապահու-
թեան և կանոններու պահպանման:

ՈՒՍՈՒՑԱԿԱՆ ԿԱԶՄ

Ներկայ տարելիջնի մեր ուսուցչական
կազմը կը բաղկանար 18 անձերէ, 7 եկեղե-
ցական և 11 աշխարհական:

Ձերդ Ամենապատուութիւնը
Գերշ. Տ. Նորայր Եպոս.
Գերշ. Տ. Շահէ Եպոս. (Վերատեսուչ)
Հոգշ. Տ. Ներսէս Վրդ.
Հոգշ. Տ. Դանիէլ Վրդ.
Հոգշ. Տ. Սամուէլ Արդ.
Հոգշ. Տ. Արշէն Արդ. (Փոխ-Տեսուչ)
Տիար Պետրոս Լէփէճեան
Տիար Սահակ Գալայճեան
Տիար Վահէ Գալայճեան

Տիար Արայ Գալայճեան
Տիար Հրանդ Նազդաշեան
Տիար Սուլէյման Մասսիս
Տիար Յակոբ Տէմիրճեան
Տիար Յակոբ Մնացականեան
Տիար Պերճ Ձէքիճեան
Տիար Յակոբ Մէնէշեան
Տիար Տիգրան Սթամպուլեան

ՈՒՍԱՆՈՂՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՆԵՐՔԻՆ ԿԵԱՆՔ

1967-68 դպրոցական տարեմուտին,
Վարժարանս վերաբացուեցաւ 16 աշա-
կերտներով, որոնց շուշացան միանալ 22
նորեկ աշակերտներ: Կատարուած քննու-
թիւններու իբր արդիւնք, կազմուեցան կա-
նոնաւոր 5 և մասնաւոր 1 դասարաններ՝
հետեւեալ բաժանումներով և դասանիւթե-
րով:—

Ընծայարան Գ — 4 աշակերտ

Ընծայարան Ա — 6 աշակերտ

Ներածութիւն Հին Կտակարանի
Ներածութիւն Նոր Կտակարանի
Աստուածաբանութիւն
Ընդհ. Եկեղեցւոյ Պատմութիւն
Հայ Եկեղեցւոյ Պատմութիւն
Քարոզախօսութիւն
Գրաբար
Հայ Մատենադրութիւն
Հայ Գրականութիւն
Պատմ. Իմաստասիրութեան
Անլիլիւն
Անգլիական Գրականութիւն
Եկեղեց. և Եւրոպ. Երաժշտութիւն

ժառանգաւորաց Գ — 7 աշակերտ

Կրօն

Թուարանութիւն

Գրահաշիւ

Երկրաչափութիւն

Գիտութիւն

Աշխարհագրութիւն

Պատմութիւն Հայոց

Գրաբար

Հայերէն Աշխարհաբար

Արարեբէն

Անգլերէն

Եկեղեց. եւ Եւրոպ. Երաժշտութիւն

Մարզանք

ժառանգաւորաց Ա — 11 աշակերտ

Նախապատրաստական — 6 աշակերտ

Նոյն դասանիւթերը ինչպէս ժառանգաւորաց Գ-ը, բացի Գրահաշիւէն եւ Երկրաչափութենէն :

Մասնաւոր Դասարան — 4 աշակերտ

Հայերէն Աշխարհաբար

Հայոց Պատմութիւն

Թուարանութիւն

Գիտութիւն

Աշխարհագրութիւն

Եկեղեց. եւ Եւրոպ. Երաժշտութիւն

Մարզանք

ԱՐՏԱՌԱՍԱՐԱՆԱՅԻՆ

Յիշեալ դասանիւթերուն կանոնաւորաբար հետեւելէ զատ, մեր աշակերտները կամաւորապէս մասնակցած են նաեւ զընթացիկութեան դասերուն : Պարտք կը զգամ հոս գոհունակութեամբ յիշել որ մեր աշակերտները, անկախ դասանիւթերէն, անձնը իրարաբար կատարած են նաեւ իրենց եկեղեցական պարտականութիւնները՝ կանոնաւոր կերպով մասնակցելով ամենօրեայ պաշտամունքներուն եւ Ս. Տեղեաց մէջ կատարուած արարողութեանց :

Ժառնգ. Վարժարանի եւ Ընծայարանի 1967-68 տարեշրջանի ուսուցչական կազմը եւ ուսանողութիւնը :

Մեր պայմաններուն ներած չափով կը ջանանք բարելաւ վիճակի մէջ պահել նաեւ աշակերտներու ֆիզիքական եւ առողջական վիճակը: Գոհունակութեամբ կրնանք յիշել դարձեալ թէ ամբողջ տարեջրմանի ընթացքին չինք ունեցած հիւանդութեան որեւէ ծանր պարագայ: Այս ուղղութեամբ կարեւոր դեր կատարած են ամենօրեայ մարզանքները, որոնց հետեւած են մեր աշակերտները պատրաստակամութեամբ եւ սիրելով: Մարզական կեանքը առաջ գացած է առաջնորդութեամբ մարզիչ ուսուցչին. ունեցանք ֆուտպոլի մի քանի մրցումներ քաղաքիս այլ վարժարաններուն հետ, որոնց մէջ մեր աշակերտները փայլուն արդիւնք ձեռք բերելէ դատ՝ ցոյց տուին նաեւ մարզական բարձր ոգի:

ՁեռնԱՐԿՆԵՐ

Դասաւանդութիւններէն անկախ, աշակերտներու բարոյական եւ իմացական կրթութեան համար կատարուած են հետեւեալ ձեռնարկները.—

1. Ուսուցիչները շարաթը անգամ մը հերթով, բարոյաստութիւն կատարած են, իւրաքանչիւրը ինք ընտրելով իր նիւթը:

2. Երաժշտութեան ունկնդրութեան համար օգտադորձեցինք մեր ունեցած ռաւտիֆօնօկրաֆը, որուն միջոցաւ աշակերտներ իրենց ազատ ժամերուն առիթը ունեցան ունկնդրելու հայկական եւ դասական երաժշտութեան լաւագոյն եւ ընտրովի նմուշներ:

3. Պարբերաբար ցուցադրուեցան կրթական եւ պատմական ֆիլմեր: Ամառուան արձակուրդի ընթացքին կը ծրագրենք շարաթական ֆիլմի ցուցադրութիւն:

4. Կատարած ենք երեք պտոյտներ դէպի Տիբերիոյ Լիճը եւ չրջակայի պատմական

վայրերը, դէպի Երեւոյի աւաղանը եւ դէպի Մեռեալ Ծով: Ձերդ Ամենապատուութեան քարեհաճ կարգադրութեամբ յառաջիկայ արձակուրդին կ'ունենանք նաեւ շարաթական մեր պտոյտները:

5. Ուսումնական տարեջրմանին ընթացքին, վարժարանիս ուսանողութիւնը մաս առած է Կաղանդի Հանդիսութեան յայտադրին: Յաջող կերպով ներկայացուցինք Ձերդ Ամենապատուութեան հեղինակած «Վարդանանք» հնգարար թատերախաղը Հայ Երիտասարդաց Միութեան արահին մէջ, հոժ բազմութեան մը ներկայութեան: Նախաձեռնողը եղանք նաեւ Ապրիլ 24-ի Յուշատօնի հանդիսութեան: Այս առթիւ պարտք կը դգամ շնորհակալութիւն յայտնի գաղութիս երկու Միութիւններուն, որոնք սիրայօժար կերպով ընթացք տուած են մեր զանազան դիմումներուն:

6. Կանոնաւոր կապ պահած ենք աշակերտներու ծնողներուն հետ, տեղեակ պահելու համար զիրենք իրենց զաւակաց կրթական եւ բարոյական վիճակին:

Ամփոփ այս տեղեկագիրը փակելէ առաջ, եւ օգուտ քաղելով այս հանդիսաւոր առիթէն, հրապարակաւ շնորհակալութիւնս կը յայտնեմ մեր ուսուցչական կազմին, որ նուիրումով եւ գիտակցութեամբ իր կարելին չինսայեց առաւելագոյն չափով օգնելու կրթական մեր այս նուիրական գործին:

Մեծագոյն պարտք ունիմ սակայն աղօթելու Աստուծոյ, որ անպակաս ընէ Ձերդ Ամենապատուութեան հովանին մեր վրայէն, պարգեւելով Ձեզի երկար եւ քաջառողջ կեանք, որպէսդ Ձեր Հայրական խընամբին եւ հողածութեան տակ կարենանք բոլորել աւելի՛ յաջող եւ արդիւնաւէտ տարիներ, ի փառս Աստուծոյ եւ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ եւ ի պայծառութիւն Ս. Աթոռին:

ԱՐԴԵՆ ԱՐԳ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ
Փոխ-Տեսուչ

15 Յունիս 1968

Ս. ԱՌՈՌ

Տ Ա Ր Ե Կ Ա Ն Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Ր

ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՁԱՑ ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՎԱՐՓԱՐԱՆԻ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄ

(1967 — 1968)

Ամենապատիւ.

Տ. Եղիշէ Ս. Արք. Տէրութեան

Բարեխնամ Պատրիարք Ս. Աթոռոյ

Երուսաղէմ.

Ամենապատիւ Ս. Հայր,

1967-68 տարեշրջանի աւարտին, այս հանդիսաւոր առիթով, Ձերդ Ամենապատուութեան եւ մեր հասարակութեան ու Վար-

Երկրորդական կարգեր

48 աղջիկ

Նախակրթարան

60 աղջիկ

Մանկապարտէզ

41 աղջիկ

Համագումար աշակերտութեան

ժարանիս յարգելի նուիրատուներուն կը ներկայացնեմ մեր դպրոցական տարուան մը աշխատանքին հետեւեալ տեղեկադիրը։

Ձեր ծանօթ Երուսաղէմ քաղաքի քաղաքական եւ տնտեսական շատ աննպաստ պայմաններուն տակ, 1967 Սեպտ. 1-ին վերսկսանք մեր դպրոցական եւ ուսումնական աշխատանքներուն, 302 աշակերտներով՝ որոնք բաժնուած էին հետեւեալ ձևով։

47 մանչ	համագումար՝	95 աշակերտ
70 մանչ	համագումար՝	130 աշակերտ
36 մանչ	համագումար՝	77 աշակերտ
		302 աշակերտ

Վարժարանիս կրթական ճիւղին եւ նուաճումներու դործին մէջ, իր շատ դեռահատելի ու դրական աշխատանքը բերու Վարժարանիս ուսուցչական կազմը, որ այս տարի կը բաղկանար 23 հոգեւորական եւ աշխարհական ուսուցիչներէ, որոնց այս հանդիսաւոր առիթով յանուն Տեսչութեան, աշակերտութեան եւ ծնողներուն կը յայտնենք շատ զգաժուած շնորհակալութիւններ։

Մեր ուսումնական ծրագիրը ըստ նախկինին շարունակուեցաւ՝ երկրորդական, նախակրթարանային եւ մանկապարտէզի երեք բաժանումներով։

Անցեալ տարւոյ մեր շրջանաւարտ սաները զժախտաբար չկցցան մասնակցել G. C. E.-ի /Լոնտոն/ քննութեանց, որովհետեւ նոյն օրերուն զուգադիպեցաւ անցեալ տարւոյ արար-հրէական պատերազմը։

Սակայն մեր 11 շրջանաւարտներէն չորսը /Պերճ Պարտադեան, Օհան Անտոնեան, Իվոն Ջաքարեան եւ Յասմիկ Ուրֆալ-

Լան/ իրենց ուսումնական ընթացքը կը շարունակեն այստեղ եւ արտասահման, օտար բարձրագոյն համալսարաններու մէջ։

Մասնաւոր հաճոյքով կը նշենք թէ նախորդ տարիներու մեր աշակերտներէն երեք շրջանաւարտներ եւ երեք թիւրաւարտներ իրենց ուսման ընթացքը կը շարունակեն Հայաստանի Պետական Համալսարանին մէջ, ու բոլորն ալ իրենց աշխատասիրութեամբ եւ յրջութեամբ արժանացած են մասնաւոր պնդատանքի։ /Երջանաւարտներ Ներսէս Ներսէսեան, Յակոբ Հալէպլեան, Կարօ Պասմաճեան. թիւրաւարտներ Եղիա Ներսէսեան, Յարութիւն Հալէպլեան, Սարգիս Բամաճեան /

Դարձեալ կ'արժէ յատկապէս յիշատակել թէ տարւոյս մեր շրջանաւարտ սաներէն Հրայր Վարժապետեան, ժամանակէն առաջ անցեալ Դեկտեմբերին մասնակցեցաւ G. C. E.-ի /Լոնտոն/ քննութեան եւ յաջողեցաւ հետեւեալ վեց նիւթերու մէջ. — Մաթեմատիկ, Բնագիտութիւն, Ընդհանուր Ազգայ

Պատմութիւն, Անգլիական Գրականութիւն, Արաբերէն Լեզու, Բնագիտութիւն, Բնալուծութիւն:

Տարւոյ մեր ուսումնական դասաշարքին մաս կազմեցին ըստ նախընթացի Հայերէն /Գրաբար եւ Աւելարհարաւ/, Անգլերէն եւ Արաբերէն լեզուներ, Կրօնի, Հայ արւեստի եւ մշակոյթի պատմութեան, Հայոց Պատմութեան, Հայ Գրականութեան Հայագիտական ճիւղերը, ինչպէս նաեւ Անգլ. գրականութեան, Ընդ. Աղգաց Պատմութեան, Ուսողութեան, Բնագիտութեան եւ Բնալուծութեան ճիւղերը:

Մայիս 21-31 տեղի ունեցան մեր ամառային քննութիւնները, եւ յայտնի եղաւ որ մեր 302 աշակերտներէն 272-ը յաջողութեամբ կը շարունակեն իրենց ուսումնական ընթացքը, իսկ 30-ը ձախողած ըլլալով կը կրկնեն իրենց դասարանները:

Մեր Մանկապարտէղէն վկայուելով Նախալրժարան կ'անցնին 18 փոքրիկներ: Իսկ Նիկորոյական Վարժարանին կը վկայուին 18 պարման-պարմանուհիներ, որոնք գալ շարաթ պիտի մասնակցին նաեւ Լոնտոնի G. C. E.-ի քննութեանց:

Մանկապարտէղը օժտուեցաւ մանկավարժական նորութիւններով: Պատրաստել տուինք մանուկներու յատուկ դժգոհութեան դրատախտակներ, ինչպէս նաեւ մանուկներու միջօրէի հանգիստին համար յատուկ մանկական մահճակալներ:

Մեր աշակերտներու ընդհանուր վարքն ու բարքը տարւոյս ընթացքին եղաւ զոհացուցիչ. որւէ կարողապահական դժուարութիւն չենք ունեցած: Հոգ տարինք անոնց հոգեւոր-բարոյական դաստիարակութեան, իրենց կրօնքի դասընթացներէն դատ ամէն Կիրակի առաջնորդեցինք զիրենք սուրբ եկեղեցի, ու տօնական առիթներով զիրենք մասնակից դարձուցինք Ս. Հաղորդութեան խորհուրդին:

Մեր դաստիարակութեան մաս կազմեց աշակերտութեան մարմնական կրթանքը, մարզանքը: Ամենօրեայ շուէտական մարզանքը իր տեղը ունեցաւ մեր դպրոցական մամանկացոյցին մէջ: Եղան պատգէթ-պօլի, Փութ-պօլի մրցումներ օտար խում-

բերու դէմ, իսկ Մայիս 12-ին ունեցանք նաեւ մեր տարեկան մարզահանդէսը, ուր մեր աշակերտներն ու աշակերտուհիները ցուցադրեցին իրենց տարուան մը մարզական աշխատանքներու ցուցահանդէսը:

Աղջիկներու համար մեր ձեռարուեստի պահիրը շարունակուեցան ըստ նախընթացի: Անոնց ձեռագործները մաս կազմեցին մեր տարեկան պաղարի առուծախի դրուած առարկաներուն:

Ունեցանք պարբերաբար դասախօսական երեկոյթներ, գոլոսէն հրաւիրելով աշխատող դասախօսներ, բժիշկներ, բժշկուհիներ, որոնք դասախօսեցին առողջապահական եւ այլ կարեւոր նիւթերու շուրջ:

Ապրիլ 26-ի Ուրբաթ երեկոյեան ունեցանք նաեւ Ապրիլ 24-ի եւ մեր նահատակաց խորհուրդին նուիրեալ երեկոյթ մը, ուր կատարուեցան խմբերգներ, արտասանութիւններ, յարգանքի խօսքեր մեր աշակերտներուն եւ ուսուցիչներուն կողմէ: Ապա աշակերտական Թափօրով մը աղօթքի եւ յարգանքի այցելութիւն տուինք Սուրբ Փրկիչ, Արարայի Հայ նահատակաց յուշարձանին:

Վարժարանն ունեցաւ նաեւ համադասութային տարողութեամբ երկու հասուցարար ձեռնարկներ. առաջինը՝ Նոր Տարիի երկօրեայ խրախմանքը, որ սկսաւ 20 Յունւար 1968, Շարաթ, եւ տեւեց մինչեւ 21 Յունւար 1968, Կիրակի ուշ գիշեր: Երկրորդը մեր տարեկան պաղարի ձեռնարկէր, որ տեղի ունեցաւ 18 եւ 19 Մայիս, Շարաթ եւ Կիրակի օրեր: Զեռագործներու առուծախին հետ պաղարը այս տարի եւս ունեցաւ Հայկական Արուեստից իր ցուցահանդէսը, եւ ցուցադրուեցան Հայ ճարտարապետական նշանաւոր կառոյցներու 10 ընտիր մօտիկներ, գոնաւոր ու սեւ ճերմակ լուսանկարներով ցուցադրուեցան նաեւ Հայկ. ճարտարապետութեան, մանրանկարչութեան եւ քանդակարծութեան վերաբար տարբերութիւններ: Ցուցահանդէսը մեծ հետաքրքրութիւն ստեղծեց քաղաքիս Հայ Թէօտար շրջանակներուն մէջ, ու քաղաքիս օլետական բառիովայսնոր այս առթիւ տը-

ևս երկար տևատրոսներովն մը Հայ ար-
ւեստի եւ Հայ մշակութի շուրջ, լայն դրո-
ւատիքի խօսքերով:

Իսկ մեր գոյր այս ձևոնարկներուն խր-
բարձանքի պահերը եղան մեր գաղութին
համար բացառիկ վայելքի եւ ուրախու-
թեան տոթիքներ, զէթ քանի մը ժամերու
համար մոռցնել տալով իրենց առօրեայ
կեանքի տաղտուկն ու մտահոգութիւնները:

Նոր Տարւոյ խրախճանքի հասոյթը ե-
ղաւ Յ. Տ. 270-535 Ֆիլիս: Իսկ Տարեկան
զօրապարձի պանծումները տակաւին ըն-
թացքի մէջ ըլլալով, թէեւ վերջնական պու-
մար մը չենք կրնար ճշդել, սակայն կրնանք
բոլոր մը պիտի հասնի 500 ամիսարի:

Այս տարւան յատուկ մասնաւոր պա-
րագայ մը եւս կ'արժէ յատկապէս յիշատա-
կել այստեղ:—

Ռամալլահ գիւղաքաղաքին մէջ ունինք
մօտ 15 Հայ ընտանիքներ, որոնց զաւակ-
ները կը յաճախեն օտար վարժարաններ,
փոխադրական միջոցներու դժուարութեան
պատճառաւ: Նախընթաց տարիներուն քու-
նիցս աշխատանք տարինք պահանջելու հա-
մար իրենց գործակցութիւնը՝ որպէսզի ի-
րենց զաւակները ուսանին Ս. Թ. Վարժա-
րանին մէջ, ու զերծ մնան օտարացումէ:
Այս տարի վերջնապէս Ռամալլահի գաղութը
մէկտեղ բերելով իր նիւթական գոհոգու-
թիւնները, որոնց հետ միացուած մերը,
զարոյցներ, կարելի եղաւ ունենալ ինքնա-
շարժ մը, որով յառաջիկայ տարի Ռա-
մալլահի 20 Հայ փոքրիկները պիտի աշա-
կերտին Ս. Թ. Վարժարանին, ու փոխան
օտարին՝ հաղորդ պիտի դառնան իրենց աղ-
ղային ողկեանութեան եւ մշակութիին:

Այժմ կ'անդարարանանք մեր Վարժա-
րանի տնտեսական կացութեան:—

Վարժարանին 1967/68 տարեշրջանի
բացման օրերուն գրեթէ նոր աւարտած էր
երուսաղէմի Արար-Հրէական պատերազմը,
ու տեղւոյն Հայ գաղութին հետ, Վարժա-
րանս եւս կը դիմադրաւք տնտեսական
մտահոգիչ տաղնապ մը: Մեր վճարովի ա-
շակերտներուն կարեւոր մէկ մասը կը զբո-
ւարէր կատարելու իր պարտականութիւնը:

Այս պայմաններուն տակ, ատեն եղաւ

որ մինչեւ 5 ամիսներ չկրցինք վճարել մեր
ուսուցիչներուն նամականները: Սակայն
այս տալանտաւոր ունիւնով միասեց մեր ու-
սումնական կիտներին ու աշխատանքին, եւ
մեր յարգելի եւ անձնազոհ ուսուցիչները
մեզի հետ ոչ միայն անարտունջ կրեցին այս
տաղնապին ծանրութիւնը, այլ եւ իրենց
բարի համադրածուկութեան մէջ ունիւնով
թերացան:

Այս կացութեան առջեւ, Զեղ Սրբադ-
նութեան արժանութեամբ, կատարեցինք
բաղձաթիւ դիմումներ Հայ մշակութի եւ
Հոյ: Կրօնքի բարեկամ աղերս Հայ Հոյի-
ներու ու կաղմակակալութիւններու, որոնք
իրենց հոյիին ամբողջ բարութեամբ ընդո-
ւաջեցին մեր կողին եւ զարման տարին մեր
տնտեսական տաղնապին:

Որոնք երախտագիտութեամբ կը յի-
շենք, թէ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայ-
րապետին՝ Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ.
Վաղդէ Առաջինի բարձր տնօրինութեամբ,
մենք առաջին առիթով իսկ ստացանք 500
Անդլիական Սթրլինգի նուիրատուութիւն
մը Լոնտոնի մէջ Նորին Սրբութեան բարձր
Հոյանիին տակ գործող Արգարեան Աւանդի
Հաստատութեան: Երախտապարտ ենք որ
Նորին Սրբութիւնը իր բաղձադիմի մտադ-
րադումներուն մէջ չվարանցաւ իր բարձր
ուշադրութիւնը ընծայել մեզի: Այս առթիւ
կը յայտնենք նաեւ զգացուած շնորհակա-
լութիւններ Արգարեանի Կտակի Յանձնա-
խումբի բոլոր անդամներուն:

Դիմեցինք Հայկ. Բարեգործական Ընդ-
հանուր Միութեան արժանընտրի Նախա-
յարին, ու Միութեան Կեդրոնին, ու ինչ-
պէս այլ առիթներով, Հ. Բ. Ը. Միութեանը
սիրով ընդառաջեց մեր կողին՝ 5000 տոլարի
նուիրատուութեամբ, Հայ Երուսաղէմի
տաղնապի այս օրերուն իր սպեղանին ըն-
րած ըլլալու աղերս մտածումով:

Մենք արդէն իսկ ստացած ենք այս պու-
մարէն 2500 տոլար, իսկ մնացեալ 2500-ը
յանձնուած է զրամատան՝ մեզ փոխա-
ցելու յանձնարարութեամբ, ինչպէս կը
տեղեկագրէ Միութեան յարգելի Ընդհ.
Տնօրէն Պր. Գ. Կիրակոսեան, իր 15 Մայիս

1968 թվականի նամակով: Հ. Բ. Ը. Միու-
թևան սոյն յատկացումը չափ բարերար դեր
կատարեց մեր տնտեսական տնօրինման
բարելավման համար եւ միանգամ ընդմիշտ
պիտի փակի տարւոյս մեր պիւտճէի բացը:
Շնորհակալութիւն թէ՛ յարգելի նախագա-
ւիճի՝ Պր. Ալեքս Մանուկեանին եւ թէ՛ Հ.
Բ. Ը. Միութեան Կեդրոնական Վարչու-
թեան:

Երախտագիտութեամբ կը յիշենք թէ
Գալուստ Կիւլպէնկեան Հաստատութիւնը
սոյս տարի եւս շարունակեց իր 1650 տղարի
տարեկան նպաստը: 300 տղարի բացառիկ
յատկացում մըն այ ըրաւ մեր զպրոցական
գրադարանին ճոխացման համար, որով
դնուեցան նոր գրադարակներ եւ գիրքեր:
2500 Սթերլինի բացառիկ յատկացում մըն
ալ ըրաւ նոր տարրալուծարանի մը շինու-
թեան համար: Սակայն ցարդ չենք կրցած
իրագործել սոյն օգտակար աստվադրու-
թիւնը: Լիայոյս ենք որ ասիկա կարելի
պիտի ըլլայ յառաջիկայ տարի: Դարձեալ
Գալուստ Կիւլպէնկեան Հաստատութեան
ստացանք մշակութային եւ դիտական բո-
ւմըդակութեամբ ճոխ շարք մը սլայտներու
որոնք պիտի ցուցադրուին մեր աշակեր-
տութեան:

Դարձեալ երախտագիտութեամբ կը յի-
շենք մեր Վարժարանի բարերարներէն ու
բարեկամներէն Տիար Հէրրի Պրըթը, որ
այս տարի եւս 1000 տղարի յատկացումով
ամբողջական դասարան մը պահեց մեր
Վարժարանէն ներս՝ իր գերդաստանին ա-
նունով: Մեզի համար ուրախութիւն պարա-
կայ մը եղաւ տարւոյս ընթացքին Պր.
Պրըթի տուած այցելութիւնը մեր Վարժա-
րանին, իր ազնիւ գտներ հետ: Ան ունեցաւ
նաեւ հանդիպում մը մեր աշակերտութեան

հետ, ի զոհունակութիւն իր կրթական ադ-
նիւ հետաքրքրութիւններուն եւ ի խանդա-
վառութիւն մեր աշակերտութեան:

Երախտագիտութեամբ կը յիշատակենք
որ Տէր եւ Տիկին Ալեքս Մանուկեան տարե-
կան 1000 տղարի նուիրատուութեամբ դա-
սարան մը կը պահեն մեր Վարժարանէն
ներս, իրենց գերդաստանի անունով:

Գոհունակութեամբ եւ շնորհակալու-
թեամբ կը յիշատակենք անունը մեր Վար-
ժարանի ազնիւ բարեկամներէն Օր. Լէյլա
Գարակէօզեանի, որ իբրեւ նախագահու-
նի Հաւաքող Գարակէօզեան Հաստատութեան,
ո՛չ միայն դասարան մը կը պահէ մեր Վար-
ժարանէն ներս տարեկան 1000 տղար նուի-
րատուութեամբ, այլեւ իր բարեկամներու
չըջանակէն ներս ստեղծած է մասնաւոր հե-
տաքրքրութիւն մը մեր զպրոցին նկատ-
մամբ, եւ իր յաճախիկ շատ ազնիւ քաջա-
լերական նամակներով կը հանդիսանայ քա-
ջակերտութեան ազնիւ ազդակ մը մեզի հա-
մար:

Շնորհակալութեամբ կը յիշատակենք
Կիւլլապի Կիւլպէնկեան Հաստատութիւնը,
որ դարձեալ օգնութեան ազնիւ ձեռք մըն է
եւ կը շարունակէ ըլլալ՝ տարեկան 1000
տղարի նուիրատուութեամբ դասարան մը
դա՛նէնով մեր Վարժարանէն ներս:

Մասնաւոր յիշատակութեան արժանի կը
նկատենք նաեւ մեր գրականութեան պան-
ծալի գէմքերէն Գրիգոր Զօհրապի դուստ-
րը՝ Տիկին Տօյօրէս Լէյլամէն, որ ամէն
տարի 300 տղարի շարունակական նուիրա-
տըւութեամբ մը կ'օժանդակէ մեր կրթա-
կան գործին:

Այս յիշատակութիւններէն յետոյ կը
ներկայացնենք մեր տնտեսական ընդհանուր
ելեւմտագրին ամբողջական պատկերը:—

ՏԱՐԵԿԱՆ ՀԱՇՈՒՆԵԿՇԻՌ Ս. ԹԱՐԳՄԱՆՁԱՏ ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՎԱՐՃԱՐԱՆԻ

1967 Յուլիս 1 — 1968 Մայիս 31

Մ Ո Ի Տ Ք

Յ. Տ. Ֆիլս

Պատրաստ է գրամտրիդ անցեալ տարիէն
Ամսալճարք աշակերտներէ վճարաւ
Վաճառուած գիրքերէ, տետրակներէ եւ վիճակացոյցներէ
Հանգաններէ
Խրախճանքի երեկոյթէն

88-113
1-351-500
337-590
6-850
270-535

ԲԱՑԱՌԻԿ ՄՈՒՏՔԵՐ

Մահճակայաններու համար եղած վճարումներ	28-000
Վաճառուան կերպահողէն	2-300
Գլխարկներէ	2-900
Վաճառուան հին փայտեր	3-750
G. C. E.-ի քննութեանց տուրքեր վերադարձուած	12-500
Վկայարկեր, քննութեանց թուղթեր, եւ վերաքննութեանց տուրքեր	35-900
Նուիրատուութիւնք արտասահմանէն	4-220-100
	<hr/> 6-353-038

Ե Լ Ք

	Թ. Տ. Ֆիլս
Թղթակցութիւնք	73-730
Ձեռագործի նիւթեղէնք	51-015
Գիրքեր եւ տետրակներ	219-450
Մանկավարժական պիտոյք եւ 40 մահճակալներ	59-945
Գրեմականք եւ արագարկանք	43-610
Հանդիսական ծախքեր	6-200
Մանր ծախքեր	38-550
Տարբալուծարանի շինութեան արտոնագրի տուրք	25-000
Նոր գույքեր /մանրագրեալ, մեքենադող մեքենայ, վառարան, դաւաթներ/	49-410
Ամսականք պաշտօնէութեան /1967 Յուլիս 1-1968 Ապրիլ 30/	5-786-500
Շինուածական նորոգութիւնք	19-530
	<hr/> 6-352-940
Պատրաստ ի դրամարկ	008
	<hr/> 6-353-038

Այս հաշուեկշիռին մէջ չեն անցած 1968 Մայիս ամսուան ուսուցչական ամսականները, Թ. Տ. 526-000 Ֆիլս, ու այս գումարը կը մնայ իրբեւ եւ-լեւճառական բացը 67/68 դպրոցական տարեշրջանին: Սակայն Հ. Բ. Ը. Միութեան 2500 տոլարի երկրորդ օժանդակութեամբ կարելի պիտի ըլլայ այս բացը եւս ամբողջանել:

Շնորհակալութեան խորին զգացումներով այստեղ կը յիշատակենք ա-նունները մեր այն բոլոր նուիրատուներուն, որոնք փոքր կամ մեծ գումար-ներով զարկ տուին մեր դպրոցական կեանքին եւ աշխատանքին: Մեր գործին յառաջդիմութիւնը մեծ չափով կը պարտինք այս ազնիւ հողիներու պատրաս-տակամ անգիտութեան: Կ'աղօթենք բոլորին արեւաշատութեան եւ իրենց հա-մար կը հայցենք Աստուծոյ օգնութիւնը:

ՅԱՆՎ ՆՈՒԻՐԱՏՈՒԱՅ Ս. ԹԱՐԳՄԱՆՁԱՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

1967 Յուլիս — 1968 Մայիս

	Թ. Տ. Ֆիլս
Ս. Թարգմ. Շրջ. Միութիւն, Աստ	6-000
Լիմոն Շմառնեան, Ամերիկա	6-000
Տէր. Գեղամ Կեօֆնեան, Ամերիկա	32-000
Արմի Աեօնեան, Ամերիկա	7-300
UNRWAL-էն, Աստ	54-600
Կիւլլայպի Կիւլլեմկեան Հաստատութիւն, Ամերիկա	330-000
Տիկ. Մաքրուի Միքայէլեան, Ամերիկա	8-300

Տիկին Էլիզապեթ Պերպերեան, Ամերիկա	8-300
Սրմէն Էմմաբեան, Ամերիկա	8-000
Հայ Օգմուքեան Միութիւն, Աստ	24-000
Հէրրի Կարապետեան, Ամերիկա	8-000
Նուպար Խաչիկեան, Ամերիկա	8-200
Տիկ. Արդունիա Սողկեան, Ամերիկա	8-200
Տիկ. Եւփիմէ Գասպեան, Ամերիկա	8-200
Տիկ. Զուարթ Մարգարեան, Ամերիկա	8-200
Տէր Եւ Տիկ. Ա. Յակոբեան, Ամերիկա	8-200
Դստերք վարդանանց Կազմակերպութիւն, Ամերիկա	32-000
Տիկ. Լիլիա Գասպարեան, Ամերիկա	8-000
Լիլիա Էմմաբեան, Ամերիկա	8-000
Լուսի Եւ Պատրիկ Այնէազեան, Գարագաւ	10-800
Այտա Եւ Հրանդ Տէօվէքեան, Գարագաւ	19-800
Վարդգէս Երէցեան, Գարագաւ	9-900
Նշան Խաչիկեան, Գարագաւ	9-900
Արեւի Գրգրեւեան, Գարագաւ	19-800
Վաղարշեան Եղբայրներ, Գարագաւ	19-800
Դէմրզ Թօփալեան, Գարագաւ	19-800
Կարօ Պօտուկեան, Գարագաւ	19-800
Դէմրզ Կիրեան, Գարագաւ	9-900
Սիմիոնեան Եղբարք, Գարագաւ	9-900
Պէֆարեան Եղբարք, Գարագաւ	9-900
Խաթիլ տը Ալէլան, Գարագաւ	9-900
Վիվիանա տը Լուրի, Գարագաւ	9-900
ձ. Մ. Գալլա, Գարագաւ	9-900
Տէք. Առան Գասպարեան, Ամերիկա	9-700
Տիկին Թագուհի Դանիէլեան, Ամերիկա	8-700
Տիրան Էմմաբեան, Ամերիկա	17-000
Տիկին Պէրթա Թրէյսի, Ամերիկա	17-000
Հայ Կինչ Այուր, Պոսթոն	17-000
Նշան Շիմշիքեան, Ամերիկա	9-000
Ստեփան Բանիկեան, Աստրալիա	3-500
Տիկ. Փլօրա Թօմպուլեան, Ամերիկա	9-000
Վահան Պէլոյեան, Ամերիկա	9-000
Տիկ. Գ. Է. Մէրէտիզ, Ամերիկա	9-000
Լուսինեան Եւ Աւետիս Սաւանեան, Ամերիկա	9-000
Տիկին Գարակէօզեան, Ամերիկա	9-000
Վառարա Ազապալեան, Ամերիկա	9-000
Շօզէֆ Եւ Էլսի Զալմըք, Ամերիկա	18-000
Էտուրըտ Փանոսեան, Ամերիկա	145-000
Համասեփաստահայ Վերշ. Միութիւն, Ամերիկա	91-700
Իւ. Արվազեան, Ամերիկա	9-000
Կաբապետ Աւագեան, Ամերիկա	9-000
Լյանքապի Հայրենակցական Միութիւն, Ամերիկա	9-250
Հէրրի Էդոյեան, Ամերիկա	17-750
Տիկին Թագուհի Գալըպեան, Ամերիկա	9-000
Լիլիա Եւ Սիմոն Թաշեան, Ամերիկա	18-000
Է. Պալեան, Ամերիկա	9-000
Ուէլլէրի Տիկնանց Միութիւն, Ամերիկա	9-000
Լէօ Եւ Պրանչ Կառնդ, Ամերիկա	9-000
Ս. Թովմաս Եկեղեցւոյ Վարչութիւն, Ամերիկա	18-000
Սաղարմանթայի Տիկնանց Միութիւն, Ամերիկա	9-000
Վօրսէսքրի Տիկնանց Միութիւն, Ամերիկա	17-000

Օր. էլիզապեթ Շամիրեան, Ամերիկա	0-000
Իհուրսո Ֆուտուգեան, Ամերիկա	17-000
Մ. Էլերյ- Բարեջանեան, Ամերիկա	0-000
Համ Բաշյեան, Ամերիկա	0-000
Տիկին Մարի Գալլի, Ամերիկա	17-400
Գաղուստ Կիւլպէնկեան Հիմնադրութիւն, Լիզպոն	108-000
Լեւոն Կիւլէրեիզեան, Ամերիկա	0-000
Տիկ. Սարգիս Զարգարեան, Ամերիկա	0-000
Տէր Է. Տիկին Մ. Գասպեան, Ամերիկա	0-000
Ա. Շ. Մ. Օ., Ռիչմոնդ, Ամերիկա	0-000
Օր. Վառնիկ Կոտեշեան, Ամերիկա	0-000
Տիկ. Լուսի Սարգիսեան, Ամերիկա	0-000
Մոնթրէալի Եկեղեց. Տիկեանց Միութիւն, Գամատա	7-500
Մտեփան Բանիկեան, Աւստրալիա	7-500
Մի. ուն, Սագրամենթո, Ամերիկա	1-000
Սագրամենթոյի Կիրակնօրեայ Գարոց. Ամերիկա	8-500
Սեդրակ Սուլթանեան, Ամերիկա	8-500
Տիկին Սիլվիա Ստեփան, Ամերիկա	8-500
Հայ Օգնութեան Միութիւն, Երուսաղէմ	18-000
Մարթին Է. Մարքա Ազմաւուր, Ամերիկա	52-500
Օր. էլիզապեթ Պերպլերեան, Ամերիկա	17-500
Ճէգ Է. Էսթեր Նաճարեան, Ամերիկա	8-650
Մարքա Է. Նուպար Խաչիկեան, Ամերիկա	8-650
Բօգ Արթեան, Ամերիկա	8-650
Հանրերս Գարակէտեան Հաստ., Ամերիկա	348-000
Հայ-Ամերիկեան Վեբերամենք, Ամերիկա	17-500
Տիկին Ս. Մ. Գուրբը, Ամերիկա	8-500
Արգարեան Աւանդի Եմամակալութիւն, Լոնտոն	435-000
Արտաշէս Պոռոյեան, Ամերիկա	17-500
Տիկին Սօփիա Պէլիկին, Մոնթրէալ, Գամատա	3-000
Օր. Թերէզ Թորաքեան, Ամերիկա	8-900
Մտեփան Բանիկեան, Աւստրալիա	7-000
Տիկին Տէրստերեան, Սան Բաւլո	20-500
Օր. Համեստուի Ամերիկեան, Ամերիկա	26-000
Անդրեաս Ճափերեան, Սան Բաւլո	10-000
Գառնիկ Պազարեան, Սան Բաւլո	20-000
Ճօզէ Տիշլէֆէնեան, Սան Բաւլո	10-000
Վարդգէս Պօզմանեան, Սան Բաւլո	20-000
Գ. Արմանեան, Սան Բաւլո	10-000
Փառէն Պազարեան, Սան Բաւլո	10-000
Ժօզէ Սէրապոսեան, Սան Բաւլո	10-000
Խարապետ Գարապաշեան, Սան Բաւլո	30-000
Ը. Բ. Ը. Միութիւն (ճպաստ), Ամերիկա	870-000
Ա. Շ. Մ. Օ., Ֆրէզնո, Ամերիկա	8-700
Օր. Խաթուն Թէլօեան, Ամերիկա	8-700
Օր. Խաթուն Թէլօեան, Ամերիկա	1-750
Ջօրճ Է. Զապէլ Պէյլերեան, Ամերիկա	8-700
Ֆրէնգ Պէյլերեան, Ամերիկա	8-700
Տէր Է. Տիկին Խանրերս Գազմանեան, Ամերիկա	8-700
Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնադրութիւն, Ամերիկա	593-300
Ազմէս Հայկ Սէլմուր, Ամերիկա	8-700

Այս ցանկէն դուրս կը մնան միայն հետեւեալներու նուիրատուութիւնները.

ա.— Տիրա Հէրբի Պրիթ՝ 1000 Տոլար 1967 տարւոյ համար:

բ.— Տիրա Զարեհ Պտուկեան՝ 250 տոլար իւր 10 սաներու տարեմեծար:

դ.— Տիկին Տօլօբէս Լէյպմէն՝ 300 տոլար 1967 տարւոյ համար:

Այս անուններէն առաջին երկուքը իրենց նուիրատուութիւնները յանձնած են Ամերիկայի Առաջնորդարան, իսկ Տիկին Տօլօբէս Հ. Բ. Ը. Միութեան գրասենեակին: Ստացած ենք յատուկ նամակներ վերոյիշեալ հաստատութիւններէն, որոնք կը յայտնեն գումարին փոխանցուած ըլլալը իրենց եւ թէ շուտով այդ գումարները պիտի փոխանցուին մեզի Երուսաղէմ:

Շնորհակալութեան խօսք ունինք նաեւ այնպիսի անհատներու, որոնք իրենւ Հայ կրթութեան ու դպրոցի բարեկամներ, իրենց տեղական եւ ընկերային շրջանակներուն մէջ ամէն ճիշդ ու աշխատանք ի գործ դրին՝ ապահովելու համար նիւթական նըպաստ մը Վարժարանին, ինչպէս նաեւ մեր նուիրատուներու խումբը ճոխացուցին նոր անուններով: Ուրեմն առ այս շնորհակալութիւններ Գերշ. Տ. Բարգէն Ս. Արք. Ապտոեանին, Տիրա Անդրէաս Ժաֆէրեանին, Տիրա Պատրիկ Այնճազեանին, Տիրա Նազարէթ Էֆրանեսեանին, Տիկին Լէյլա Գասպար-

եանին, Օր. Էլիզապէթ Շամիրեանին, Պր. Կարպիս Եսայեանին:

Եւ ի վերջոյ սրտապին շնորհակալութիւններ Ձեզի, Ամենապատիւ Ս. Պատրիարք Հայր, և Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան, որ իրենւ վերին հովանաւորը Ս. Թ. Վարժարանին ու անոր կըրթական գործին՝ Ձեր բարձր ուշադրութեան եւ խնամքին առարկան՝ ըրի՞ք ժողովուրդի զաւակներուն զատարակութեան այս սրբազան յարկը ու ամէն անգամ որ ունեցանք դժուարութիւն մը՝ չլպցցաք Ձեր հայրական քաջալերութիւնը եւ չվարանեցաք Ձեր բոլոր կարելի միջոցները ի սպաս դնել յոյսի այս սուրբ տունին պայծառութեան ի խնդիր: Ձեր հովանին եղաւ մեզի համար ոգեկան ու բարոյական հիմնական քաջալերութիւն մը:

Այժմ կը ներկայացնենք Ձեզ մեր այս տարուան աւարտական դասարանի 18 ընդլանաւորները, ինչպէս նաեւ մեր յառաջադէմ աշակերտները, որպէսզի անոնց վկայականներու եւ մրցանակներու բաշխումին հետ շնորհէք նաեւ Ձեր հայրական օրհնութիւնները:

Մատչելով ի համբոյք Ձեր Ս. Աշոյճ՝

Որդիակամ Սիրով

Կիւրեղ Ծ. ՎրԳ. ԳԱՐԻԿԵԱՆ

Տեսուչ Ս. Թ. Երկ. Վարժարանի

Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Ր

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ԿԻԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

1967 Յունուար — Դեկտեմբեր

ԾՐԱԳԻՐՆԵՐ

Նախորդ Տարեչրջանի Տեղեկագրին մէջ ակնարկուած ծրագիրները կարելի չեղաւ իրագործել քաղաքական իրադարձութիւններու հետեւանքով: Լիայոյս ենք սակայն որ 1968-ի շրջանին կարգ մը բարենորոգումներ պիտի կատարուին. այս առնչութեամբ դիմում կատարուած է արդէն Լոնտոնի Ս. Սորպիս Խնամակալ Մարմին:

ԶԱՆԱԶԱՆ ԱՅԼ ԻՐԱԿԱՆԱՅՈՒՄՆԵՐ

Շնորհիւ Մատենադարանին Տեսչին ջանքերուն, եղան հետեւեալ աշխատանքները.

1.— Մատենադարանին ետեւը գտնուող հողը մշակութեաց եւ դեղեցիկ պարտէզի մը վերածուցաւ:

2.— Կաղմուած թերթերու հաւաքածոներուն համար շինուեցան երկաթեայ խոշոր դարակներ, սակայն անկարելի եղաւ բոլոր հաւաքածոները գետնից. հետեւաբար անհրաժեշտ է նոյն ձեւով երկաթեայ յաւելուածական դարակներու շինութիւնը:

3.— Երկու նոր անդրերէն գրամեքենա-

ներ փնտեցան արտերայ զործածութեան համար:

Էլ Բեզան խլեւալ շարագութիւններ՝ պատու: հաններու, կոտրած ապակիներու, տանիքի ապակիներու, թթոռներու, եւ լեկտրական սարքաւորումի, ծեփի, ներկի եւլն:

5.— Կաղմուեցան պահպին թիւով հին եւ նոր թերթերու հաւաքածոներ:

Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Մ Հ Ո Գ Շ. Տ Ե Ս Զ Ի Ն

1967 Օգոստոս ամսուան ընթացքին Մատենադարանի Հոգւ. Տեսուչը Ամերիկա վերադարձաւ, շարունակելու իր ուսումը եւ ծառայելու Հայց. Առաք. Ս. Եկեղեցիին:

ՆՈՐ ԳԻՐՔԵՐՈՒ ՍՏԱՅՈՒՄ

Այս տարեչրջանին նուէր ստացուած, դնուած եւ փոխանակուած գիրքերու ընդհանուր գումարն է 339 հատոր: Մանօթ քաղաքական դէպքերու հետեւանքով կարելի չեղաւ մերձակայ երկիրներէն բոլոր լոյս տեսած հայկական հրատարակութիւնները ունենայ:

ԵԼՆԻՄՏԱԿԱՆ

Իսր. Ոսկի

1.— Նոր գիրքերու եւ թերթերու դնում	1091.05
2.— Գրեհական պիտոյք	568.90
3.— Մանր ծախքեր	882.05
4.— Զանադան աշխատաւարձք	1452.00
5.— Թղթատարական ծախքեր	845.95

6. — Թերթերու եւ դիրքերու կազմողէք	6003.50
7. — Ընթերցասրահին Համար 2 խոշոր թերթականներու շինութիւն	380.00
8. — Կազմուած թերթերու հաւաքածոներուն Համար երկաթեայ խոշոր դարակներու շինութիւն	740.00
9. — Ելեկտրական զանազան նորոգութիւնք	139.10
10. — Մատենադարանի պարտէզի ընդհանուր ծախք	408.00
11. — Այլ նորոգութիւնք	1296.00
12. — Երկու անդերէն նոր գրամեքենաներու փոխարժէք	1080.00
13. — ՍԻՈՆ-ի հետ փոխանակուած թերթերու փոխարէն վճարուած ՍԻՈՆ-ի վարչութեան	1000.00
14. — Ամսականք — ա) Քարտուղար	1440.00
բ) Մաքրութեան	600.00

ԳՈՒՄԱՐ — Իսր. Ոսկի 17926.95

ՍԱՀԱԿ ԳԱԼԱՅՃԵԱՆ

Քարտուղար Կիւլպէնկեան Մատենադարանի
Առաջ. Աթոռոյն Սրբոց Յակոբեանց,
Ե Ր Ո Ւ Ս Ա Ղ Է Մ

31 Դեկտեմբեր 1967

ՏԱՐԵԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆԵՐ

Ս. ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՎԱՐՓԱՐԱՆԻ

Ինչպես որիշ տարիներ, այս տարի եւս զգրուցական տարեշրջանի աւարտին տեղի ունեցան Ա. Թարգմանչաց Երկրորդական Վարժարանի երրեակ հանգիստը թիւններն ու Պաշտոնը:

ՎԱՐՏԱՀԱՆԴԵՍ

12 Մայիսի Կիրակին, կէսօրէ ետք ժամը 4-ին, ժամը. Վարժարանի մարզադահլան վրայ տեղի ունեցաւ Ս. Թարգմանչաց Երկրորդական Բաժնի Տարեկան Դասաւանդեցը, ի ներկայութեան ստուարաթիւ ժողովուրդի:

Մարդկանցիւ առջանցեալ սկսած հանդէսը ունէր ճոխ յայտագիր մը, որուն իր մասնակցութիւնը բերաւ Վարժարանի Երկրորդական Բաժնի եւ Նախակրթարանի երկուսն աշակերտութիւնը, Բաժնեւում երկու քանակ խումբերու: Զոյգ մարդկաները, մանչերու՝ Պր. Լիպարիտ Պետրոսեան եւ աղջկանց՝ Օրգ. Շուշան Յովսէփեան, ոչինչ խնայած էին աշակերտութեան ֆիզիքական իրարոյք զատարարականութեան համար: Վաղերու, պարանաձգութեան եւ ուսումի կողքին, հանդիսականներուն հրճուանք պատճառեցին մանաւանդ պարկաւրէան ու զուարճարարները:

Անակնկալ մը եղաւ երբ թուի ու ամպտած երկինքը անձրեւի կաթիլներով քանի մը վայրկեան թրջել փորձեց մարդկաններն ու հանդիսականները:

Տեսուչ Հոգւ. Տ. Կիրեղ Մ. Վարդապետ Դաւաւանդէօսի աւարտին մրցանակարարութիւն կատարեց, յաջող մարդկաները վարձատրելով ըստ արժանւոյ: Բաժակներ ստացան նաեւ տարւոյն ընթացքի զանազան խաղերու մէջ առաջին հանդիսացողները:

ԱՄԱՎԵՐՁԻ ՀԱՆԴԵՍ

ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԵՁԻ ԲԱԺՆԻՆ

2 Յունիս, Կիրակի, կէսօրէ ետք ժամը 4-ին, Հայ Երիտասարդաց Միութեան Ակումբին մէջ կատարուեցաւ Մանկապարտեղի Բաժնի Ամսվերջի Հանդէսը, Հոգւ. Հայրերու եւ խումբ թաղմութեան մը ներկայութեան:

Արտասանութիւններէ, խմբերգներէ, հայկական պարերէ եւ զուարճալի տրամախօսութիւններէ բաղկացած պէտքիսուն յայտագիր մը լիովին պահպանուեցաւ ներկաներուն եւ վկայեց Մանկապարտեղի ուսուցչական կազմին տարուան մը աջնայն, հուզածու եւ խնամաւ աշխատանքին մասին:

Տեսուչ Հոգւ. Տ. Կիրեղ Մ. Վարդապետ Հանդէսի աւարտին Մաղիքի զատարանէն լրտնաւարտ 23 երկսեռ աշակերտներուն վկայականներ բաժնեց եւ փակման խօսքէն ետք Պատգամաւոր զօհանգիստը:

ԱՄԱՎԵՐՁԻ ՀԱՆԴԵՍ

ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ԲԱԺՆԻՆ

9 Յունիս, Կիրակի, երկրորդան ժամը 6-ն-ին, Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի սրահին մէջ կատարուեցաւ Վարժարանի Երկրորդական Բաժնի Ամսվերջի Հանդէսը, նախագահութեամբ Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր, եւ ի ներկայութեան Հոգւ. Հայրերու, ծնողներու եւ հանդիսականներու ճոծ թաղմութեան:

Հանդէսին յայտագիրը կը թաղկանար երկու մասերէ: Առաջինը սկսաւ Հայրապետական Մաղթերդի եւ Թարգմանչաց շարականի (Վերջ զարդարեցին) երգեցողութեամբ, զոր կատարեց Վարժարանի երգչախումբը, զիկաւարտութեամբ Նազարէթ Հէրմանէն: Ապա ընթացաւ զատարանէն Դաւիթ Թլղերդիպեան տառնախօսութեամբ մը փորձեց սերունդը մը առաջնական եւ այսօրուան մէր աղային զօրձիչներուն թաղապատկանը ընել, վեր հանելով մասնակցակցի եւ աշխարհահայաբնի տարբերութիւններ՝ իւրեքունչի իր մօտ: Ըրմ Հայաստան խմբերդէն ետք, զարմալ լրջանաւարտ զատարանէն վերջէն Լէփէնեան ապրումով եւ հանդիսողութեամբ արտասանեց Յովհ. Երիւզի Վերջ Հայաստանին: Վերստին Մաղիքի երգեցողութեան յաջորդեց ինչպէս շրջանաւարտ զատարանի սահ Յակոբ Ստեփանեանի շարադրութիւնը, ուր կ'արժաւորէր մեր եկեղեցիի պաշտամունքի լեզուն աշխարհաբարի վերածնունդ հրատապ եւ արժանական հարցը, եւ ուր կը ներկայացուէին յատկաբերէն այդ հարցին լուրջ գոյութիւն ունեցող երկու տեսակները, իւրաքանչիւրին հիմնադրեալ պատճառաբանութիւններով: Կոմիտաս Վարդապետի հեղինակութիւններէն զոյժ խմբերդերի փակեցին Հանդէսի առաջին բաժինը:

Երկրորդ բաժնին մէջ Տեսուչ Հոգւ. Տ. Կիրեղ Մ. Վր. Գարիկեան կարգաց մանրամասն տեղեկաւորը Վարժարանի միասեայ զօրմունքութեան (որ կը հրատարակուի Սիւնի ներկայ թիւին մէջ): Ապա կատարուեցաւ մրցանակարարութիւն: Ուսումնական ճիւղերու, ինչպէս նաեւ վարքի եւ ճանապարհի մէջ բարձրագոյն ինչ հնցողութեան ստացան նուրջ զիբեր: Երկնաւարտ սանուհիներէն Անահիտ Ծարանեան ուղիքով մը կու զար իր եւ իր զարներներուն երախտագրտական զգացումներ յայտնի հանդէպ խորին Ամենապատուութեան, Միաբանութեան, Տեսութեան եւ ուսուցչական կազմին: Հանդէսը փակեց Ամենապատու. Պատրիարք Ս. Հայրապետութիւն խորտականով մը, յորդորելով ընթացաւարտները որ ամէն քանի առաջ ջանան ըլլալ լաւ Հայեր, իրենց աղային արժէքներուն պիտակցութիւնը ունեցող աղայներ անհատներ:

Խորհրդին երգուած Տէրուանական աղօթքէն ետք Ամենապատու Սրբազանը իր օրհնութեամբ փակեց ապարիւրջ այս հանդէսը:

Ս. ՅԱՎՈՒԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵՆԻՆԵՑԱԿԱՆՔ — ԲԵՄԱԿԱՆՔ

* Ռ. Ե Ապրիլ.— Ս. Գր. Լուսաւորէի Վերապաժուածի նախատեսակին Ս. Յակոբ Նախագահն է Լուսաւորապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս։

* Եր. Թ Ապրիլ.— Ս. Հօրն մերայ Գրիգորի Լաւարիչին։ Յիշատակ յարշարանաց եւ մտանք-լայն ի վերապն։ Առաւօտեան ժամերդուժենէն ետք, ըստ սովորութեան, Ս. Լուսաւորէի մատուցը իր հանգստարանէն հանուելով թափօրով փոխադրուեցաւ Աւագ Սեղան, ձեռնարկ Լուսաւորապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի Ապա Ս. Գառարազ մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւանդատն Ս. Լուսաւորէի յետանին վրայ։ Ժամարարն էր Հողշ. Տ. Հօրնէն Աւագ Թափալեան։

— Կէտօրէ ետք, Միարանութեան, Հողշ. Տ. Կիրեղ Ծ. Վարդապետի գլխաւորութեամբ, ինքնապաշտօնով բարձրացան Զիթնեաց լուս, ուր Համարձակն արտադրուին վրայ կառուցուած մեր վրանամարան մէջ պաշտուեցան երկիրեան ժամերդուժենն ու նախատեսակը։ Իրիկանդէմին կատարուեցան շնորհակցէի եւ Հսկման կարգեր, եւ ապա գիշերային եւ առաւօտեան ժամերդուժեններ։ Մատուցուեցաւ նաեւ Ս. Գառարազ՝ Համարձակն մատարան մէջ։ Ժամարարն էր, ըստ սովորութեան, սրբաւայրին Տէսուշը՝ Հողշ. Տ. Սամուէլ Արք. Աղդուէն։ Արարողութիւններ տեսեցին մինչեւ ժամը 11։

* Կիր. 7 Ապրիլ.— Գալստեան։ Առաւօտուն, Լուսաւորապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի գլխաւորութեամբ, Միարան Հայրիկ ինքնապաշտօնով բարձրացան Զիթնեաց լուս եւ շնորհակցէի մուտք գործեցին Համարձակն սրբատեղին, ուր մեր վրանամարան մէջ եպիսկոպոսական խորքի զուտ պատարագն էր Հողշ. Տ. Գեղարք Վրք. Նազարեան։

* Եր. 13 Ապրիլ.— Յիշատակ յարուխեան Ղաւգարու Ս. Գառարազ մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաւորէի։ Ժամարարն էր Հողշ. Տ. Վարդաշ. Վրք. Խուսաւորեան։ Ս. Գառարազի ընթացքին Ս. Թարգմանչաց Երկր. Վարժարանի բովանդակ աշակերտութիւնն ու ուսուցչական կազմը, ինչպէս նաեւ օտար վարժարաններու Հայ ուսանողներ Ս. Հաղորդութիւն ստացան։

— Կէտօրէ ետք ժամը 3-ին, վաղուան Ծաղկազարդի տօնին առիթով, Լուսաւորապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի գլխաւորութեամբ, Միարանութեան շնորհակցէի մուտք գործեց Ս. Թարգմանչեան Տաճար, ուր պաշտուեցան երկիրեան ժամերդուժենն ու Ծաղկազարդի շնորհակցէի նախապաշտօնով Ս. Գր. Լուսաւորէի եկեղեցիին մէջ։

* Կիր. 14 Ապրիլ.— Ծաղկազարդ։ Առաւօտուն, պաշտօնական զուգ թափօրեկով, առաջինը ժամը 6-ին, Հողշ. Տ. Կիրեղ Ծ. Վարդապետի եւ երկրորդը՝ ժամը 9-ին, Ամեն. Գառարազ Ս. Հօր ԳԵՐԽԱՆՈՐԵՒԹԻԱԿ, Միարանութեան մեկնեցաւ Ս.

Երանութեան Տաճար, ուր պաշտուեցան դիւրեային եւ առաւօտեան ժամերդուժեններ եւ մատուցուեցաւ Ս. Գառարազը՝ Ս. Լուսաւորի եկեղեցիին մէջ։ Ժամարարն էր Հողշ. Տ. Արշէ Արք. Այվազեան։ Ս. Գառարազն ետք, Ամեն. Գառարազ Ս. Հայր Նախագահն էր Գրիգորի Ս. Գերեմանին շուրջ կատարուած ժամերդուժեան թափօրին եւ Անդաւոտանին։ Թափօրեկեք ի ձեռն ունէին ձիթնեի եւ արձանների ոտներ, իսկ մեր թափօրին կը հետեւէին Ղաթնեան եւ Ասորիներու թափօրները։ Արարողութիւններ տեսեցին մինչեւ ժամը 1, որից ետք Միարանութեան թափօրին յաւաք Մայրապետն էր Հողշ. Թարգմանչեան Վրք. Գրիգորի Ս. Գառարազը։

— Կէտօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ Նախ Անդաւոտան, ապա օրուան տօնին յատուկ Հողեղմայլ շարականներով ընդմիջուած երկիրեան ժամերդուժենն եւ Գանձապէսի խորհրդաւոր արարողութիւն, բոլորն ալ նախագահութեամբ Գերշ. Տ. Նորայր Նախկոպոսի։ Հողշ. Տ. Կիրեղ Ծ. Վարդապետ Աւագ Սեղանի բնմէն կարգաց անւանականը Հողեղմայլ սիրով եւ փափաքով վարադրեցին բացման ժամանակոյ Հաւատացնալներուն եւ ուսուցչութեան, կոչ թեկով ինքնաներսն որ իրենց լուծանքով նպաստեն Արշեպիսկոպոսի ազգ. բուսարանին տարեկան հանգստակութեան։ Այդ նպատակաւ պիտիներ դրուած էին Տաճարի զուգ մուտքներուն։

* Գշ. 16 Ապրիլ.— Աւագ Երեմյաքի (Յիշատակ տաւմ կուտանց)։ Ըստ սովորութեան, Ս. Գառարազ մատուցուեցաւ Ս. Թարգմանչեան Տաճարի զաթն արեւելակողմի գոտիւղ Ս. Բովանդու Աւանդարանի Հայապատկան մատարան մէջ։ Ժամարարն էր Հողշ. Տ. Զարեհ Արք. Թափալեան։ Երթուղարձի թափօրները գլխաւորեց Աւագ Թարգման Հողշ. Տ. Գեղարք Վարդապետ։

* Եշ. 18 Ապրիլ.— Աւագ Հիմզաքի (Յիշատակ ընթրեաց Տեառն)։ Առաւօտեան ժամերդուժենն ետք, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ Գարդապաշտարողաց, նախագահութեամբ Լուսաւորապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի։

— Կէտօրէ 10-ին, Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատուցուեցաւ Հանդիսուող Ս. Գառարազ։ Ժամարարն էր Աւսարալուն Հայոց Առաջնորդ Գերշ. Տ. Գառարազ Նախ. Գառարազն, որ Հիւրաբար կը գտնուէր Ս. Աթոռ։ Գարդապաշտուեցաւ Ս. Բարսեղ Հայապատկան Հաղորդութեան ձառք եւ բազմաթիւ Հաւատացնալներ մերձեցան Հաղորդուելու մեր Տէրոջ կենարար մարմնին եւ արեան։

— Կէտօրէ ետք ժամը 2-30-ին, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ Վիտալույթի սրտաղբաւ արարողութիւնը, նախագահութեամբ Ամեն. Գառարազ Ս. Հօր։ Ներկայ էին Երուսաղէմի Վսեմ. Բաղաշապետ, Կոստին Նախարարութեան ձառք եւ բազմաթիւ Հայապատկան Հիւրապատկաններ։ Ուղերու լուսնունդն էր Անիկեան Գերշ. Արքեպիսկոպոսը, զգեստաւորուած եւ Աւագ Սեղանի բնմէն, կարգաց Աւանտա-

րունին Ոսնայուայի վերաբերեալ Համարները, տեղ-
լինէն յեզուով:

— Գիշերուան ժամը 7.30-ին, Մայր Տաճարին
մէջ սկսաւ ճիշտարման կարգը, որ տիրապէցնէ
խորհրդարանական շարունակուեցաւ մինչեւ
կէս-գիշեր: Ներկայ էր Ամեն. Գաորիարք Ս. Հայ-
րէ: Տաճարը խորհրդարան մթութիւն մը հաղնիչ
հոգ քարոզէր Գերշ. Տ. Գարեգին Նպիտկոպոս, վեր
հանելով զլացի գիշերճտան փրկարար շնանակու-
թիւնը:

* Առ. 19 Ապրիլ. — Աւագ Ուրբաթ (Յիշատակ
շարձարման, իսպիտութեան եւ քաղամա Տնանմ):
Կէսօրին, Ս. Եարութեան Տաճարի Ս. Գր. Լուսաւո-
րին եկեղեցիին մէջ կատարուեցաւ ճիշտ խաչելու-
թեան, նահապետութեան Հոգշ. Տ. Կիրեղ Ս.
Վարդապետ Գարեգինի:

— Կէսօրէ հոգ ժամը 4-ին, Մայր Տաճարին մէջ
կատարուեցաւ ճիշտ խաչելու խաչելու կարգը, նա-
խապարտութեան Ամեն. Գաորիարք Ս. Հօր:

* Եր. 20 Ապրիլ. — Աւագ Երաթ, ծրագրայն
Ս. Զատիկի եւ Անտուսմ Ս. Աստուածամայն: Առա-
ւօտեան ժամը 5-ին, Մայր Տաճարին մէջ ժամեկու-
թիւն կատարուեցաւ:

— Ժամը 8.15-ին, փոքր Թափօր մը, զխաւո-
րութեան Աւագ Թաղման Հոգշ. Տ. Գեորգ Վար-
դապետի եւ ժանակցութեան Ս. Եարութեան Տա-
ճարի խաչմ. զանապետութեան, մէկնեցաւ Ս. Եա-
րութեան Տաճար, կատարելու Համար Տաճարի զբա-
նացան աւանդական մեակերգութիւնները:

— Ժամը 10.15-ին, Ամեն. Գաորիարք Ս. Հօր
գլխավորութեամբ, Միաբանութիւնը մէկնեցաւ Ս.
Եարութեան Տաճար, որ կատարուեցաւ լուսաւո-
րային մեծ հանդիսութիւնը: Ծնորդի կառավարու-
թեան կողմէ մեծ առնուակ կարգապահական մի-
ջոյններու եւ ուխտաւորներու առկաութեան, առեւ
ոգ կըրցաւ այս տարի ազատութեան ժանկ Տաճար: Կէ-
սօրը ժողով, Թափօրի եւս Երանց Միաբանու-
թիւնը, որմէ հոգ Երանց Գաոր. Փոխանորդ Տ.
Ճերմանա Նպիտկոպոս եւ մեր Լուսաւոր Տ. Հոգշ.
Տ. Կիրեղ Ս. Վարդապետ ջակելով Ս. Գերեզմանի
զբան կերպը, մասն ներս, ուրիշ 10 վարդական հոգ
զուրս պիտի զար նուիրական լոյսը՝ որով պիտի
լուցուէին Տաճարին ներս խոնուած ժողովուրդին
մոտերը, այսպէս Զատնական ամենակատարութեան
խանդավառութիւնը հասցնելով իր զապաճանկէտին:
Ամեն. Գաորիարք Ս. Հայրը Ս. Գերեզմանի լրջա-
փակին նայող վերնատան իր պատշաճմէն կ'օրհնէ
ժողովուրդը նուիրական լոյսով: Ամենակալ ըն-
թացք կ'առնէ մեր Թափօր Ս. Գերեզմանին լուրը,
գլխավորութեամբ լուսաւոր Տ. Կիրեղ Ս. Վարդա-
պետի եւ ժանակցութեամբ Ղազարներու եւ Ասորի-
ներու Թափօրներուն: Ժամը 2.30-ին աւարտած այս
փառայնող հանդիսութեան հոգ Միաբանութիւնը
չերթնով ծամարայ եւս զէպի Մայրավանք: Ծամար
կէսին, Դուրի Բերդին ղեկավար, Գաորիարքն ու լու-
սաւորը կը զգեստաւորուին եւ նուիրական լոյսով
Թափօրը կը յառաջանայ զէպի Մայրավանք, զանգի
ուրան զօղանէին միացնելով Եարութեան շարական-
ներու սրտաբաւ մեղեդիները: Մայր Տաճարի մէջ

կատարուած Ա. Կատարին ընթերցումէն հոգ Վիտի
որդիք զարթոյն երգելով Թափօրը բարձրացաւ Գառ-
րիարքարան:

— Ժամը 3.30-ին, Մայրավանքի մեծ զանգը նա-
րին կկեղեցին իր հրաշխիւր ժողովուրդը: Եւ ժող-
կաւ, Մայր Տաճարին մէջ ընթացք կ'առնէ ծրագրա-
լոյսի արարողութիւնը, որուն աւարտին Աւագ Սե-
զանին վրայ կը մատուցուի իրենեանքէն խորհրդա-
ւոր ու յանկուցիչ Ս. Գաորիարք: Ժամարարն էր
Արթ. Տ. Կարապետ Ա. ԲՇՆ. Անդրեանեան: Եա-
րութեան աւանդական հոգ կը բացուի երկնայորն ու
նորարարական վարժարար Աւագ Սեզանին, ի յայտ
երկնով ղաղմալի շեղանակ Աւագ Կորնելիս: Ս.
Գաորիարքն հոգ Գերշ. Տ. Նորայր Նպիտկոպոս նա-
խապահէ Ս. Զատիկի նահապետական, որմէ հոգ
Այսօր յարեան շարականը երգելով Միաբանու-
թիւնը բարձրացաւ սեղանատուն՝ ընթերցի:

* Կիր. 21 Ապրիլ. — ԶԱՏԻԿ ԵԱՐՈՒԹԵԱՆ
ՏԵՆԱՆ ՄԵՐՈՅ: Կէս գիշերին հոգ ժամը 1-ին,
Մայրավանքի մեծ զանգը ոտքի է հանած արդէն
Միաբանութիւնն ու ժողովուրդը մեծ մասը, ու ժող-
կաւ, գլխավորութեամբ Գերշ. Տ. Գարեգին Նպի-
տկոպոս, Միաբան Հայրը լուցաւ լապտերներով կը
մէկնին Ս. Եարութեան Տաճար: Գիշերային եւ ա-
ռաւօտեան ժամերգութեանց մէկ մասը կը պաշտուի
Ս. Լուսաւորին եկեղեցիին մէջ, իսկ մնացեալ մասը
Ս. Գերեզմանի լրջափակը, երես Թափօր զանալով
Ս. Գերեզմանին եւ Գաորիարքին լուրը: Մեր
Թափօրին կը հետեւին Ղազարներու եւ Ասորիներու
Թափօրները: Թափօրի ընթացքին կատարուեցաւ
Վեպատման եւ Ս. Գերեզմանի զբան կարգապահ-
յա իւզարբից Աւանդական եւ երգուեցաւ ճիշտ
ըր Բրիտան: Մեծահանգէս այս Թափօրը վերել
զտաւ առաւօտեան ղեմ, Ս. Լուսաւորին եկեղեցիին
մէջ: Ժամը 7-ին, Ս. Գերեզմանին վրայ մատուց-
ւեցաւ հանդիսաւոր Ս. Գաորիարք: Ժամարարն էր
Գերշ. Տ. Գարեգին Նպ. Գազանեան, որ քարոզէր
Եարութեան խորհուրդին լուրը, ճիշտի տուաւ մեղ-
լոյսին կեղեկին, ի մեծ յարութեան Տնան մերոյ
Յիշատակ Բրիտանի ընթացքով: Ս. Գաորիարքն ու
քարոզը ժանապետական իւրայնիկ աստիճանա-
նին: Արարողութեանց ներկայ էր Ամեն. Գաորիարք
Ս. Հայրը: Ս. Գաորիարքը աւարտելով ժամը
9.30-ին, որմէ հոգ Միաբանութիւնը շարժելով վեր-
րադարձաւ Մայրավանք եւ Հայոց Թաղի մուտքին
ճիշտաւ յարեան շարականը երգելով բարձրացաւ
Գաորիարքարան:

— Կէսօրէ հոգ, Մայրավանքի Մեծ Բակին մէջ
կատարուեցաւ Զատնական մեծ Վեպատմանը, զը-
խապութեամբ Ամեն. Գաորիարք Ս. Հօր: Մեծ
Բակի լրջալը ընկէ հոգ, Թափօրը մուտք կործնէ
եկեղեցիին արարողը զաւիթը, որ Հոգեհանգիստ կա-
տարուեցաւ Հայ ազգի Հին Թէ նոր Երկնայաներու:
Աւագ Մայր Տաճարին մէջ երկնայան ժամերգութիւն
պաշտուեցաւ:

* Բշ. 22 Ապրիլ. — Բ. օր Զատիկ: Յիշատակ
մեղեց: Մայր Տաճարի Աւագ Սեզանին վրայ օր-
ան հանդիսաւոր Ս. Գաորիարքը մատուց եւ Եարութեան

թեան ստուգութեան մասին ջարդոց Ամեն. Գառաբարբ Ս. Հայր, ըստիան ունենալով ճշմանսն զնա և զղորտութիւն յարութեան Նորաշ: Ս. Գառաբարբ ըսէ՝ ևս, Ս. Գառաբարբը, ամպշտանի հերթեալ եւ Ս. Խոյստիայոյ մասունքն ի ձեռն, նախագահեց Մայր Տաճարին մէջ կատարուած երազարձ մենա-նանդէս թափօրին: Գերէ. կարեկողոսներ ի ձեռն ունէին դաւազան, իսկ վարդապետներ՝ սրբոց մասունքներ: Այսօր եւս, ինչպէս երէկ, ամբողջ Ս. Գառաբարբի արարողութիւնը, ինչպէս նաեւ թափօրը, ձայնաբերուեցան իւրաքանչիւր աստիականէն: Ապա, Գառաբարբն շարականներու երգեցողութեամբ, Միաբանութիւն և Ժողովուրդ բարձրացան Գառաբարբաբն լուսարարուած մէծ դահլիճը, ուր Ամեն. Գառաբարբ Ս. Հայրը Գառաբարբի մոլորութիւնը օրհնելէ եւ արձակելէ ետք բոլորին Ս. Գառաբարբի նշխար բաժնեց:

* Գշ. 23 Ապրիլ.— Գ. օր Ս. Զատիկ: Ս. Գառաբարբը մատուցեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Գլխադէր մարտին մէջ: Ժամարարն էր Աւագ Թարգման Հոգի. Ս. Գերբ վարդապետ նազարեան: Ապա կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պարտոն՝ նախագահութեամբ Վոզգ. Ս. Կերեզ Մ. Վարդապետի:

* Գշ. 24 Ապրիլ.— Այս տարի Աւետման տօնը Ս. Զատիկի ձրադրոյցի օրուան զուգարկեցան ըլլալուն, կարելի չէր եղած նոյն օրը զայն տօնախմբել: Ուստի յետաձգուեցաւ Հինգշաբթի օրուան: Առ այդ, այսօր կէսօրէ ետք Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Աւետման նախատօնակ, որուն նախագահեց Գերէ. Ս. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Եւ. 25 Ապրիլ.— Առաւօտեան ժամը 8-ին, Գերէ. Ս. Նորայր Եպիսկոպոսի ղեկավարութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժներով մեկնեցան Գեթեմանի ձորը ուր Հաւաքաբանով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տէրամօր Ս. Գեթեմանին վրայ Հանդիսաւորապէս պատարագեց Հոգի. Ս. Գերբ վարդ. Նազարեան, կարեկողոսական խոր ի դուրս:

* Եւ. 27 Ապրիլ.— Յիշատակ Գլխատման Սրբաջն Յովհաննու կարապետին: Ս. Գառաբարբ ժատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգի. Ս. Սամուէլ Արք. Աղոյեան:

* Կեր. 28 Ապրիլ.— Նոր կիրակի-կրկնագատիկ: (Յիշատակ իրիարար անասականց մերոց յընթաց շամշաշարիային Ա. Պատեքապետին:) Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց, ըստ սովորութեան, լուսահան Հոգի. Ս. Կերեզ Մ. Վարդապետ Գարիկեան և ջարդոց Ս. Գառաբարբն ետք Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան Հանդիսաւոր պաշտամունք և ապա դահլիճը Երանանդիւր Ս. Կերեզ Գարբ. Հօր շինին վրայ, նախադաւանութեամբ Լուսարարապետ Գերէ. Ս. Հայրիկ Ս. Արքեպիսկոպոսի: Ապա, զան տարիներէ ի վեր ստանջին անպա ըլլալով, թափօրը ճամբարայն նահատակաց Յուշարձանին շուրջ, ուր եւս Հանգստեան կարգերու կատարման ետք, Գերէ. Լուսարարապետ Սրբապետը զգաժուած սրտով ողբ-

կոչումը բրաւ մեր անմեռ նահատակներուն:

* Եւ. 3 Մայիս.— Վարդան Կանաչ Կիրակիի սովորով, կէսօրէ ետք ժամը 2:30-ին, Գերէ. Ս. Շահ Հեղիկոպոս Անճմանի ղեկավարութեամբ, Միաբանութիւնը Հաւաքաբանով մուտք գործեց Ս. Գառաբարբն Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու նախատօնակը Ս. Լուսարարի կերպերին մէջ: Ապա կատարուեցաւ Հանդիսաւոր Սրբապետաց այցելութեան Հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Հոգի. Ս. Վաղարշ Վարդապետ Նաշատուրեան:

* Կեր. 5 Մայիս.— Աշխարհամարտն (Կանաչ կիրակի): Գերեբային և առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Գառաբարբ, Ս. Լուսարարի կերպերին մէջ: Ապա Գերէ. Ս. Շահ Հեղիկոպոս մատուց օրուան Հանդիսաւոր Ս. Գառաբարբ Գերեբային վրայ և նախադաւանց նախնի կատարուած Անդառառնային:

* Կեր. 19 Մայիս.— Տօն Ժրեմիան Ս. Խաչին: Առաւօտեան ժամերգութեան աւարին, ըստ սովորութեան, Մայր Տաճարին մէջ կարգադրուեցաւ 351 թուին, Ս. Խաչի երեսման առիթով, Երուսաղէմի Ս. Կիրեզ վարդապետի՝ Կոստանդ Կոստեյ լղած Թուղթին թարգմանութիւնը և ապա Անդառառնայ կատարուեցաւ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Գերէ. Ս. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս: Ս. Գառաբարբ մատուցուեցաւ Աւագ Սեղանին վրայ, որուն վերին կը տնենէր վառ կանթեղներով զարդարուն Ս. Խաչին նշան: Ժամարարն էր Հոգի. Ս. Գառաբարբ Արքեպիսկոպոս:

* Գշ. 29 Մայիս.— Կէսօրէ ետք ժամը 2:30-ին, Լուսարարապետ Գերէ. Ս. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի ղեկավարութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժներով մեկնեցան Զիթեման լեռ, ուր Համարձման սրբատեղին վրայ կատարուեցաւ ժամերգութեան մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու նախատօնակը: Իրկիւնդման կատարուեցան Եկեղեցիի և Նիսիման կարգեր, և ապա՝ գերեբային և առաւօտեան ժամերգութիւններ, որոնք տնենցին մինչև գերեբուան ժամը 10: Հանդիսապետն էր Հոգի. Ս. Յովսէփ Վարդապետ Մամուր:

* Եւ. 30 Մայիս.— ՀԱՄԱՐԱԳՈՒՄՆ ՏԵՄԱՆԻ ՄԵՐՈՑ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ: (Վիճակ): Առաւօտեան ժամը 7-ին, Լուսարարապետ Գերէ. Ս. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի ղեկավարութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժներով դարձաւ բարձրացան Զիթեման լեռ ուր Համարձման սրբատեղին Հաւաքաբանով մուտք գործելէ ետք, մեր վրանամարտը տակ օրուան Հանդիսաւոր Ս. Գառաբարբ մատուց Գերէ. Լուսարարապետ Սրբապետը, որ նախագահեց նաեւ Ս. Գառաբարբ ընթացքին Մայր Աթոռ Սինն Ս. Էջմիածին փոխադրութեան տարեկարձին առթիւ կատարուած Հալլապետական մաղմանքին, իսկ Ս. Գառաբարբն ետք՝ սրբապետին առջև կատարուած Անդառառնային:

— Կէսօրէ ետք, Ս. Գառաբարբ Մայր Տաճարին մէջ կատարուած Անդառառնային նախագահեց Գերէ. Ս. Նորայր Եպիսկոպոս:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		52
Երուսաղեմի Հայ Պատրիարքությունը և Կրթական Գործը	Ա. Գ.	201
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
Աստուծոյ Գոյութիւնը	ԲԱԿԳԵՆ ՎՐԻ. ԹՕԺՃԵԱՆ	204
ԲԱՆԱՍՏԵՂՄԱԿԱՆ	W. WORDSWORTH	206
Տաղ	Թրգ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	
ԳՐԱԿԱՆ		
Նամականի Պետրոս Դուրեանի	Հրտ. Ա. Գ.	212
ՊԱՏՄԱԿԱՆ		
Գողգոթա Թրքահայ Հոգեւորականութեան Նշխարք Տաքոնոյ	Հրտ. Ա. Գ. ԹԻՈԴՈՒՅ	226 239
ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ		
Ազուն Գրողներ	Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ	244
ԲԱՆԱՍՏԻՐԱԿԱՆ		
Միջնադարեան Քանի Մը Անտիպ Տաղեր Նորայայտ Հայերէն Ձեռագիր Մատեան Մը ՅԱՄԵՐԻԿԱ Մագրատի Երկրորդ Անգղաբարձը	Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐ ՄԱԳՍՈՒՏԵԱՆ Լ. Գ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ	248 252 255
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ		
ա. Բալորաձորի Անապատ. Բ. Խար Վերապ	Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ	260
Յուշակ Եւ Յիշատակարաններ Երուսաղեմի Կիւլպէնկեան Մատենադարանի Հայ Հնաոպի Գիրքերու (1512-1800)	Կզմ. Ա. Գ.	264
Տարեկան Տեղեկագիր Ժառանգ. Վրժ-ի Եւ Ընծայարանի	ԱՐՇԵՆ ԱՐՂ. ԱՅՎԱՋԵԱՆ	279
Տարեկան Տեղեկագիր Ս. Թրգմ. Վրժ-ի	ԿԻՐԻՆՂ Ծ. ՎՐԻ. ԳԱՐԻԿԵԱՆ	282
Տարեկան Տեղեկագիր Երուսաղեմի Կիւլպէնկեան Մատենադարանի	ՍԱՀԱԿ ԳԱՆԱՅԵԱՆ	290
Տարեկան Հանդիսութիւնք Ս. Թրգմ. Վրժ-ի		292
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ		
Եկեղեցական-Բնականագիտ.		293
Բովանդակութիւն		296
ՅԱԿԵԼՈՒՄ		
Յանկ Խմբագրութեան Եւ Գ. Կիւլպէնկեան Մատեն. ճաղարանին Նախնական Գիրքերու		297

«ՍԻՈՆ»ի վերաբերեալ ամէն բաժանուած իւր իւր հաւանութիւնը և առաջնութիւնը կատարել անհրաժեշտ է հասցնել իւր հաւանութիւնը.—

MR. ARA KALAYDJIAN, REDACTION OF «SION»,
OLD CITY — JERUSALEM

«ՍԻՈՆ»ի տարեկան բաժանուած է Ամերիկայի համար 1 Տաղար
բաղար այլ երկիրներու համար 1 Սթրիքի

PROP.- HIS BEATITUDE THE ARMENIAN PATRIARCH OF JERUSALEM. ED.- ARCH. HAIGAZOUN ABRAHAMIAN

No. 5 - 6

THE ARMENIAN CONVENT PRINTING PRESS, JERUSALEM.

MAY - JUNE 1968

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ւ Ա Յ

«ՍԻՈՆ»-ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏՆԵԱԳՐԱՆԸ
ԵՆՈՐՀԱՎԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵԻՆԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ցարեզիբ (Դ. Տարի) Հ. Բ. Ը. Մ. Ի. Լ. Ե. Նաղարեան Վարժարանի (1965 - 1966) և
Պէյրուս, Տպարան Երևակ, 1966:

Յեղափոխական Այլում — Զ. Հատար, Թիւ 7 (17): Յուլիս 1966: Հրատ. և Նուէր Աւոյի:
Յեղափոխական Այլում — Զ. Հատար Թիւ 8 (18): Օգոստոս 1966: Հրատ. և Նուէր
Աւոյի: Պէյրուս, 1966:

Մետապեան Նախալքարան եւ Երկրորդական Վարժարան — Ս. Խաչ Հայց. Եղեղեցոյ
(Հայերէն և Անգլերէն): Փայիֆոռնիա, 1965, էջ 31:

Հայկական Գրականներ եւ Ջինմեաններ — Յ. Ստեփանեան (Նուիրատու): Պէյրուս,
Տպ. Սեան, 1966, էջ 30:

Սիւրաքահայոթեան Կետ Մշակութային Կապի Կոմիտէն ստացանք. —

ա) Յակոբեանի Կետեր (Համառոտ Ակնարկ) — Գրիգոր Սարգսեան: Երևան,
Հայաստան Հրատարակչութիւն, 1966, էջ 210:

բ) Մորալիայի Արժեք — Ա. Յովհաննիսեան, Ա. Ռուսակ: Երևան, Հայաստան
Հրատ., 1966, էջ 206:

գ) Ռափայէլ Պաւլանեան (Համառոտ մենագրական աշխատակ) — Վահագն
Մկրտչեան: Երևան, Հայաստան Հրատարակչութիւն, 1966, էջ 81:

դ) Հինի Երկեր (Մէկ հատորով) — Գուրգէն Բորեան: Երևան, Հայաստան
Հրատ., 1966, էջ 562:

ե) Թումանեանի Աւիւրներ — Լեւոն Հախճերեան: Երևան, Հայաստան Հրատ.,
1966, էջ 498:

զ) Երկերի Ժողովածու (Հատոր 5րդ) — Եղիշէ Զարեան: Երևան, Հայկական
ՍՍԲ ԳԱ Հրատարակչութիւն, 1966, էջ 648:

է) Գրիգոր Տաթևացու Սոցիալ — Տնտեսագիտական Հայեացքներ — Ն. Թովմանեան:
Երևան, Միտք Հրատարակչութիւն, 1966, էջ 152:

ը) Գիրք Լինկուսեան (Վիպասանութիւն Առաջին) — Վիգէն Խելումեան:
Երևան, Հայաստան Հրատ., 1966, էջ 424:

թ) Թիկասինցի — Լուսինի Կարապետեան: Երևան, Հայկական ՍՍԲ ԳԱ Հրատարակչութիւն,
1966, էջ 200:

ժ) Ժանապետ — Խելու — Ապեր: Երևան, Հայաստան Հրատ., 1966:

Բիրպալ Երեմ — Ետնի Աւտալ Աթիգ Վէ Անտալ Ճեմատ: Նուէր Բակոր Ետնի-
եանէ: Խաթանդուլ, Տպ. Ա. Գ. Զըրբըլըն, 1861, էջ 1041 և 353:

Սիլվան Ցարեզիբ — Հայ Աւետ. Գուլէհի: 1966: Նուէր Գուլէհի: Պէյրուս, Գալֆայ-
եան Հրատարակչատուն, 1966:

Դասակարգային Կոնկրետ Գիծը Ազգերու Պատմութեան մէջ (Բ. Հատոր) — Լեւոն Մար-
տիրոսեան (Նուիրատու): Պէյրուս, Տպ. Կ. Տօնիկեան, 1966, էջ 90:

Արաւսեան Երեք — Հրատ. և Նուէր Հ. Ե. Կ. Թորոնթայի Մասնաճիւղին: Բազ-
մադրուած: 1965, էջ 20:

Երևակ Եղարան — Յաւելուած Թիւ 10, 1966: Երևակ երգեր. — ա) Անուէ Օրե-
րայի. բ) Սայաք Նովայի երգերը: Հրատ. և Նուէր Հաննէսեան Եղարայե-
րու: Պէյրուս, Տպ. Երևակ, 1966, էջ 192:

Երևակ Գ. Գարուսեան կը նուիրէ իր երկու գիրքերը. —

ա) Պիսմակ (Գերթումներ) — Պէյրուս, Տպ. Սեան, 1966, էջ 118:

բ) Երգ Երգ (Գեղ) — Նկարներ Բ. Թովմանեանի Փարիզ, 1964, էջ 48:

Անա եւ Ճանկեր Լայն Բազմ — Շաւարշ Նարգուսի (Նուիրատու): Փարիզ, Տպ.
Տէր — Յակոբեան, 1966, էջ 198:

Հոգիներու Անուրդ — Խմբագրութեամբ Հ. Լ. Կէլմիս: Անգլերէնէ Թարգմանեց
Մարտիրոս Գուշագեան (Նուիրատու): Պէյրուս, Կրատ. Զարթոնք Երա-
թերթի, 1965, էջ 189:

Տեղեկատուութիւն Սիւնեան Հաստատութեան (Հայերէն և Անգլերէն): Նուէր Հաստա-
տութեան Տնօրէն Անուշաւան Սիմոնեան: Պէյրուս:

Հայերէն — Ռուսերէն Բառարան — Կարապետ Եղարեան: Նուէր Թայիկ Զուհանեանէ:
Թիֆլիս, Տպ. Յ. Մարտիրոսեանցի, 1891, էջ 464:

Մայր Յուցակ Հայերէն Ձեռագրաց Մասկողարանին Մխիթարեանց ի վեցեիկ — Հատոր Գ., Մաշտոց — Գիրք Ձեռնագրութեանց. Յօրինեցին Լ. Բարսեղ Սարգիսեան և Լ. Գրիգոր Սարգսեան: Նուէր Գայուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան, Վենետիկ, Ս. Հակոբ, 1966, էջ 728 (երկօրեւ) և 69

Յուլիան (ժողովածո. Բնարեղական — Արտաստեանական Օտար Բանաստեղծութիւններու) — Թարգմանեց Արտաշէն Խաչատրեան (Նուիրատու): Թեհրան, Տպարան Մարքեշ, 1968, էջ 334:

Խորհրդածութիւններ Հայաստանի Գրողներու Ի. Համագումարի Սեմին (Գրականութեան Պատմութեան Համար) — Պէպօ Սիմոնեան (Նւրտու): Պէյրութ, Տպ. Շիրակ, 1966, էջ 108:

Կեանքի Համար (Պատմական քննարկ) — Արշակ Գազանճեան (Նուիրատու): Պէյրութ, Տպարան Սեան, 1966, էջ 132:

Նաւասարդ 66 — Խմբագրական աշխատանք Գ. Շահինեանի: Նուէր Տիկին Սօսի Գարագաշեանէ: Պէյրութ, Տպ. Շիրակ, 1966, էջ 157:

Սթի Վիլհելմովիչի Նաւանմներ — Անգլանիկ ծագութեան: Նուէր Վարուժան Թորոսեանէ: Պէյրութ, Ղրատ. Գրական Շրջանակի, 1966, էջ 63:

Արիւն իջ — Մեծագ Տէր Գրիգորեան (Նուիրատու): Փարիզ, 1966, էջ 212:

Օրացոյց 1967 Թուականին Քրիստոսի — Հրատ. և Նուէր Ս. Թադեոսեանց Տպարանի:

Գ. Տօնիկեան Գրատուէր Կր Նուիրէ: —

ա) Երվոնի կամ Բերայի Գեղեցկութիւն (Բ. Հրատարակութիւն) — Թիմֆրիսթօս: Պէյրութ, Տպ. Գ. Տօնիկեան. 1966, էջ 192:

բ) Ոսկի Անգագ (Ա. և Բ. Մաս) — Բաֆֆի: Պէյրութ, Տպ. Գ. Տօնիկեան, 1966, էջ 179:

Էջեր Գեղեցկութեան և Արտեմի (Հոգտ. 1966) — Հրատ. և Նուէր Վարուժան Թորոսեանի, Պէյրութ, Տպ. Նաժան, 1966, էջ 101:

Ես Այդ Եւնի Եմ — Պօլոս Սնայեան (Նւրտու): Պէյրութ, Տպ. Ատլաս, 1966, էջ 163:

Խորհուրդ Սուրբ Պատարալի — Հրատ. և Նուէր Փարիզի Հայոց Առաք. Ս. Եկեղեցւոյ: (Հայերէն և Թրակերէն): Փարիզ, Տպ. Ատլաս, 1966, էջ 81:

Խօսքի Բնագագ — Գ. Պէճեան (Նւրտու): Պէյրութ, Տպ. Գ. Տօնիկեան, 1966, էջ 24:

Բժշկագիտ. (Կատակերգութիւն երկու աւար) — Գեորգ Սազեան (Նուիրատու): Պէյրութ, Տպ. Սեան, 1966, էջ 71:

Յաղթական Հաւաք Խորհրդային Հայաստանի Մէջ — Յուշագրեց Սիմոն Հովիւեան (Նուիրատու): Պէյրութ, Տպ. Մշակ, 1966, էջ 155:

Նոր Սերունդը Քաւութեան Նոյնալ (Ա. Հատոր, Բ. Տպագրութիւն) — Թարգմ. Վեհապետեան (Նուիրատու): Պէյրութ, Տպ. Ատլաս, 1966, էջ 159:

Ջէյրոնի Պաւագիւր — Հրատ. և Նուէր Ջէյրոնի Հայրենակցական Միութեան, Մոնթէվիտէ, Աւստրալիայ: Գ. Արէս, Տպ. Արարատ, 1960, էջ 1149:

Յուլիանեան Նուէր ստացանք Կեանքային: —

ա) Ինչու Այնքոմ է Արաքսայաւան — Պ. Վէճեան: Գահիրէ, Տպ. Յուսաբեր, 1959, էջ 66:

բ) Պաւագարդ Այլոմ — Եփրատայ 14րդ Արաքսեանական Մրցումներ, Նուիրատու: Լ. Մ. Բ. Մ. Բ. Գառնանմանակին: Գահիրէ, Տպ. Յուսաբեր, 1961, էջ 779:

գ) Մխիթար Սպարապէս (Պատմալէպ) — Սերո Խաչագան: Մատենաշար Յուսաբեր: Թիւ 99: Գահիրէ, Տպ. Յուսաբեր, 1962, էջ 718:

Սիւրջ Ջոն — Գ. Եղանէ (Նուիրատու): Թեհրան, Տպ. Մողեան, 1966, էջ 79:

Գալար Տոյներ (Գիւղի մը Պատմութիւնը) — Աշխատարկեց Ջաւէն Լ. Անէմեան (Նուիրատու): Իսթանպուլ, Տպ. Տօղու, 1966, էջ 139:

Կարմիր Ժամոց — Արփար Արփարեան: Հրատ. և Նուէր Գ. Տօնիկեան Գրատու: Պէյրութ, Տպ. Գ. Տօնիկեան, 1966, էջ 81:

Յուլիան — Բացառիկ Թիւ Նուիրատու Ապրիլեան Եղեցի Սիմոնեանի (1915-1965): Նուէր Յուսաբերէ: Գահիրէ, Տպ. Յուսաբեր, էջ 61:

Ջոնի Սիմոնեանի Աւարի (Վարժանքի Խմբագրականներու Շարք) — Գեորգ Անարեան (Նուիրատու): Պէյրութ, Տպ. Ատլաս, 1966, էջ 848:

Եփրմ — Բ. Էլմար: Նուէր Թեհրանի Հայոց Առաջնորդարանէ: Հրատ. Թեհրանի Հայոց Թեմական Խորհրդի: Թեհրան, Տպ. Մողեան, 1964, էջ 672:

Ինչ Պատանմ էր — Յայրենութիւն մը Գրիգորի Եկեղեցւոյ յափշտակութեան Նկատմամբ Օլալ Բոս: Թրգմ. Ն. Ս. Տօքթորեան: Նուէր Ս. Փաշեանէ: Պէյրութ, Տպ. Գ. Տօնիկեան, 1966, էջ 20:

Սր. Գիրքը եւ Հնախօսութիւն — Սամուէլ Փաշկեան (նուիրատուն): Պէյրուսթ, Տպ. Կ. Տօնիկեան, 1966, էջ 79:

Օրացոյց 1967ի Ս. Փրկիչ Հիւանդանոցին Հայոց: Իսթանպուլ:
Աւետարան քա Մարդոսի — Գրաբարէն Աշխարհարարի վերածնեց Շնորհք Արքեպս
Գալուստեան (Պատրիարք Հայոց Թիւրքիոյ): Նուէր Պոլսոյ Հայոց Պատ-
րիարքարանէն: Իսթանպուլ, Տպ. Օյա, 1966, էջ 87:

Աւետարան քա Մարտիրոս — Թարգմ., Նուէր եւ տպ. բոս վերնոյն: 1966, էջ 135:
Հարիւր Մէկ Օր Հինգ երկուս — Անդրանիկ Մարտիրոսեան (նուիրատուն): Երևան,
Հայաստան, Հրատարակչութիւն, 1966, էջ 47:

Նուագար Մանուկեան կը նուիրէ Նան Զէյմինի երկու գիրքերը —

ա) Գազիմօ Ռուայալ — Հրատ. Մանուկեան եւ ինչ: Ոստիկանական Մատե-
նաշար Թիւ 1: Պէյրուսթ, Տպ. Մետրոպ, էջ 194:

բ) Մեղցնիլ եւ Ապրիլ — Հրատ. բոս վերնոյն: Ոստիկանական Մատենաշար
Թիւ 2: Պէյրուսթ, Տպ. Մետրոպ, էջ 224:

Սասունցի Դաւիթ — Յովհաննէս Թումանեան: Նուէր Կ. Տօնիկեան Գրատունէն:
Պէյրուսթ, Տպ. Տօնիկեան, 1966, էջ 46:

Աստուածաբան Մանեան — Արտակ Արքեպս. Մանուկեան (նուիրատուն): Թեհրան,
Տպ. Մոզեբ, 1966, էջ 178:

Եղիշահայ Թաթուլ Արսլանեան երգչախումբի 10ամեայ Յոբելիական Համերգ — Գահրէ,
Մայլ, Հայ, 20 Մարտ, 1966: Դանօթութիւններ եւ Ցայտագիր: Նուէր Եղ. Յա-

Սերոբէ Միսիթարեան կը նուիրէ իր երեք գիրքերը — [Կորեանէ:

ա) Հին ու Նոր երգեր (Ա. Պրակ) — Փարիզ, Տպ. Պահրի Եղարց, 1937, էջ 57:
բ) Գաղութապիլ իդիալիստներ — Փարիզ, Տպ. Արաք, էջ 172:

գ) Բէշ — Փարիզ, Տպ. Արթիւր Արթիւրեան, 1946, էջ 94:

Մարգկային Կասկեղուքիւն — Ուիլիամ Մարոյեան: Թարգմանեց անգլերէնից Շա-
լէն Գ. Պետրոսեան (նուիրատուն): Թեհրան, 1966, էջ 227:

Ս. Աթոռոյ Տպարանի միջոցաւ ստացանք հետեւի գիրքերը, որպէս նուէր
հեղինակներէն —

ա) Օրեր եւ Դէմքեր — Զարուհի Գալմէքեարեան: Երուսաղէմ, Տպ. Ս. Յակոբ-
եանց, 1965, էջ 417:

բ) Կիրակեօրեայ Խոհեր — Վարդան Բհնյ. Տիւրկէրեան: Երուսաղէմ, Տպ. Ս.
Յակոբեանց, 1966, էջ 223:

գ) Բնիկ եւ Հաւաքի Յոբեր — Գրիգոր Ա. Սարաֆեան: Երուսաղէմ, Տպ. Ս.
Յակոբեանց, 1966, էջ 315:

Սփիւռնականութեան հետ Մշակութային Կապի Կոմիտէն նուէր ստացանք հե-
տեւի գիրքերը — [1966, էջ 71:

ա) Գալակիկացիներ — Վ. Հ. Համարձումեան: Երևան, Հայաստան Հրատ.,
բ) Սեւ ու Ոսկեակ Կարապետ — Գեորգ Արշակեան: Երևան, Հայաստան
Հրատ., 1966, էջ 242:

գ) Հասուցում — Գեղամ Սարեան: Երևան, Հայաստան Հրատ., 1966, էջ 143:

դ) Երկեր (Հատոր Ա.) — Գեղամ Սարեան: Երևան, Հայաստան Հրատ.,
1966, էջ 429:

ե) Իմ Ծանօթներ — Սահակ Մանուկեան: Երևան, Հայաստան Հրատ., 1966,
զ) Երկեր — Ա. Սեմա: Երևան, Հայաստան Հրատ., 1966, էջ 354: [էջ 393:

է) Երկերի ժողովածու (Հատոր 3րդ) — Եղիշէ Զարեան: Երևան Հայկ. ՍՍՌ
ԳԱ Հրատ., 1964, էջ 373:

ը) Նոյնին Երգ Հատոր: Երևան, Հայկ. ՍՍՌ ԳԱ Հրատ., 1966, էջ 648:

թ) Երկերի ժողովածու (Հատոր 4րդ) — Ռ. Պատկանեան: Երևան, Հայկ. ՍՍՌ
ԳԱ Հրատ., 1966, էջ 615:

ժ) Հայկական Ռումանիզմ — Ս. Ն. Սարգիսեան: Երևան, Հայկ. ՍՍՌ ԳԱ Հրատ.,
1966, էջ 556:

ժա) Գրառուցներ Իմ Կեանքից (Գիրք Ա.) — Մ. Սարեան: Երևան, Հայաստան
Հրատ., 1966, էջ 200: [էջ 567:

ժբ) Երկերի ժողովածու (Ա. Հատոր) — Լէօ: Երևան, Հայաստան Հրատ., 1966,
ժգ) Շաւարի Գրադիկական Գործեր — Յովհաննէս Շաւարշ: Իմաստաւորութեամբ
Արա Սարգսեանի: Երևան, Հայաստան Հրատ., 1966, 85 նկարներ:

Սկսուին Գիրքը (Նորընշար Գիրքիքներ) — Հրատ. Հ. Մ. Բ. Մ. Մ. Մարոյ, Լիբա-
նեան եւ Յարգանի Շրջանային Սկզբունք: Թորոնտօ: Պէյրուսթ, Տպ. Ատ-
լա, 1960, էջ 112:

Որացոյց 1947 Տարուայ — Նոր-Ջուզայի Ս. Ամենափրկչեան վանուց:

Նոր-Ջուզայ Ուղեցոյց Գրեյոյ — Կապուց Լ. Գ. Միտասեան (Նւրուտ.): Երեք լեզուներով առանձին գրքոյկներ, հայերէն, անգլերէն, պարսկերէն: Թեհրան, Տպ. Մագերն, 1947, էջ 22:

Հայկական Կիլիկիա (Տեղագրութիւն) — Տորթ. Յ. Տէր Ղազարեան: Նորեր Կիլիկիոյ Կիլիկ. Տպարանէն: Անթիլիաս, Տպ. Կիլիկ. Հայոց Կիլիկիոյ, 1946, էջ 322:

Տարեգիրք (Ա. Տարթ, 1965) Հայ Կրթ. Հիմնարկութեան Հեռ. և Ստիպ. Յանգրեան Գոլէճի, Պուրճ-Նամուտ, Լիբանան: Նուէր Գոլէճի Տնօրէնէն: Պէյրուս, Տպարան Սեան, էջ 17:

Տարեգիրք (Բ. Տարթ, 1964) Նայն Գոլէճի: Պէյրուս, Տպ. Սեան, էջ 47:

Հայ Տպագրութեան Նախկարգագիրք՝ Մեղապարտ Յակոբ — Արտաշէս Տէր Խաչատուրեան (Նուիրատու): Անթիլիաս, արտատպութեան շահակէն, 1946, էջ 21:

Սիրայիմ Ոճի (Կատարեգրութիւն 1 Արար) — Մարիս Հէնքըէն: Հայացոց Տրդատ Նաեանէն: Նուէր և Մատենաշար Բուրճի թիւ 4: Հրատ. և Տպագրութ. Քալիս Տպարանի: Խոթանպուր, 1946, էջ 18: [Աւայի:

Յեղափոխական Ալլով — Զ. Հատար, թիւ 9-11 (Սեպտ. - Նոյ. 1964): Հրատ. և Նուէր

Հայ Գրականութեան Բարեկամներու Միութեան Հիմնադրութեան Տասնամեակի Յուշագիրք (1946-1964): Նուէր Հայ Գրակ. Բարեկամներու Միութեանէն: Նիւ Երք, 1964:

Օրացոյց 1967 Տարուայ: Ս. Փրկիչ Հիւանդանոցին Հայոց, Խոթանպուր:

Աւետարանի ճամբով — Եփրեմ Վրդ. Թապազեան (Նուիրատու): Նոր-Ջուզայ, Սպահան, Տպարան Ս. Ամենափրկչեան վանուց, 1964, էջ 85:

Թատերգութիւն, Կապուցը թիւներ, Տրամադրութիւններ — Ազգային և Դպրոցական Կեանքէ (Ա. Հատար) — Յակոբ Թորոսեան (Նուիրատու): Պէյրուս, Տպ. Կ. Տօնիկեան, 1966, էջ 299:

Հայերէն ձոխութիւն — Յակոբ Թորոսեան (Նուիրատու): Պէյրուս, Հրատ. Տպարան Վարժանքի, 1946, էջ 7:

Ջոյց — Թաւրք Մեծ Դեպանէն, Ուրիշմ Մարոյեանի և Հայրենի Դրոշմներուն Հետ (Գ. Հատար) — Կ. Փոլատեան (Նուիրատու): Պէյրուս, Տպ. Սեան, 1944, էջ 249:

Սփռւած անալոյսեան Հետ Մշակութային Կապի Կոմիտէին ստացանք. — ա) երկիր Յեւասկաց — Վաղգէն Շաշանեան: Երևան, Հայաստան Հրատ., 1946, էջ 423:

բ) Գաղութ (Գաղութի Ջուլումեան) — Խմբագիր Ա. Տօնիկեան: Երևան, Թիւ 1 Տպարան, 1946, էջ 28 և նկարներ:

գ) Երկիր — Արշակ Տօպանեան: Երևան, Հայաստան Հրատ., 1966, էջ 77:

դ) Երկրի ժողովածու (Հատար Երրորդ) — Ռաֆայէլ Պատկանեան: Երևան, Հայկական ՍՍԻՐՊՀ Հրատ., 1946, էջ 661:

ե) Երգարան — Կազմեցին Շարա Տալեան և Վաղինակ Ջաքիչեան: Խմբագիր Գ. Միքայէլեան: Երևան, Հայաստան Հրատ., 1946, էջ 71:

զ) Արմանի Գրական Ժողովուրդներ — Ս. Բաղեան: Երևան, Միտք Հրատ., 1966, էջ 673: [190:

է) Գիւն: Երգ — Վահագն Դաւթեան: Երևան, Հայաստան Հրատ., 1966, էջ

ը) Ստանա Դաւիթ (Հայ Ժողովրդական Դիպլոմատիկ) — Նայիրի Ջաքեան: Նկարիչ Մ. Ստոյեան: Երևան, Հայաստան Հրատ., 1966, էջ 190:

Արման — Յակոբ Միտարի: Տպ. և Նուէր Մարմարայէն: Խոթանպուր, 1966, էջ 320:

Տօնացոյց 1947 Տարուայ — Ս. Յովհ. Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ Փարիզի:

Արեւ ծաւալման Դարեւոյ ... (Բանաստեղծութիւններ) — Թորոս Թորոսեան (Նուիրատու): Փարիզ, Տպարան Արաք, 1967, էջ 80:

Մախառմներ — Հրանդ Դանգրեանի (Նուիրատու): Պէյրուս, Տպ. Տէր Յովհաննէսեան, 1947, էջ 71:

Ժամագրութիւն Ջարգեց (Պատմութեան) — Հրանդ Դանգրեանի (Նուիրատու): Պէյրուս, Տպ. Տօնիկեան, 1966, էջ 177:

Վալէ Վրդ. Յովհաննէս Կր Նուիրէ իր պատմատան երկու ձայնագրեալ եկեղեցական երգեցողութեանց գիրքերը. —

ա) Ս. Եննիկան Երգեցողութիւն Հայց. Առաք. Ս. Եննիկան — 1966, էջ 55:

բ) Երգեցողութիւն Ասպ Տաքրուան — 1966, էջ 230: Երևանի Սիթի, Նիւ Զրդի:

Յուշարձան — Տպարան Տպարան (Նուիրատու): Պէյրուս, Տպ. Սեան, 1946, էջ 232:

Նուագար Սրկ. Գերպէրեանէ Նուէր ստացանք Կեանքի գիրքերը. —

ա) Հայ Պատմիկ Տարեցոյց — Բ. Տպ., Պէյրուս, Տպ. Մշակ, 1946, էջ 64:

«Հայ Բյուզանդական հետեւեալ երկու գիրքերը. —

ա) ԽՍՀՄ — Ջորի Դոնիլէն Փախած Իմ (Բ. Հատոր) — Ստեփան Միսքենան: Փարիզ, Տպ. «Յառաջ» Օրաթերթի, 1966, էջ 127:

բ) Աստիպար Աստուածարեալ Ապա Նահապէսայ — Յովհաննէս Գապաքեան: Փարիզ, Տպ. Տէր-Յակոբեան, 1966, էջ 128:

Տարեկան Ամփոփ Տեղեկագիր Հայ Ազգ. Բուժարանի — Աղունիէ, Լիրանան: 1 Յունւարէն 31 Դեկտեմբեր 1966:

Երեւան — Տաքթ. Ս. Արզումանէր Պատկերազարդուած 45 նկարներով և 15 գոյն տպագրութեամբ մի քարտեզով: Թեհրան, Տպ. Մոզերն, 1947, էջ 410: Նուէր Տիկին Նաքե Արզումանէ:

Եկեղեցիի Կազմակերպիչը — Հրատ. Միտիթարեան Սանուց Միութեան Թիւ 1 և Նաթ Բինքերթըն: Նուէր Միտիթարեան Սանուց Միութեանէն, Իսթանպուլ, Տպ. Պուքէթ, 1963, էջ 32:

Հովուական Ձեռագիր — Հայ Աւետ. Եկեղեցիներու Պաշտօնականներու Գործածութեան Համար: Պէյրուս, Կրատ. և Նուէր Մերձ. Արեւելքի Հայ Աւետ. Եկեղեցիներու Միութեան, էջ 129:

Գրիգոր Միտիթարեանի Նուէր ստացանք հետեւեալ երեք գիրքերը. —

ա) Միլիոն Լէր — Մեքսիկոյ Տէր Գրիգորեան: Փարիզ, 1966, էջ 212:

բ) Լուսամբունի — Բիւզանդ. Թափառեալ: Փարիզ, Տպ. Արաքս, 1964:

գ) Ռամաւորներ և Առանց Սիրոյ (Տաղաշափեալ Թատերադասութիւն Մէկ Արար) — Գրիգոր-Վահան: Փարիզ, Տպ. Ատէր, 1966, էջ 63:

Վերջին գրքէն օրինակ մըն ալ Նուէր ստացանք հետեւեալ երեք գիրքերը. —

Ամբիկայի Հայց. Եկեղ. Յրդաթառներու Կազմակերպչութեան ստացանք. —

ա) Մարգարէ Երզնկանի Սիրոյ Հայաստանաց Եկեղեցւոյ (Ա. Հատոր) — Դաշնաւորութեամբ Վարդան Սարգսեանի: Նիւ Երք, 1966, էջ 194:

բ) Նային Բ. Հատորը: Նիւ Երք, 1966, էջ 313:

Թէքէեան Մշակութային Միութեան, Պէյրուս, Նուէր ստացանք. —

ա) Ջմրուսակիր Ապիւր — Վիքթոր Կարտան (Վահրամ Կաքաւեան): Թրքմ. Ս. Եափուհեան: Պէյրուս, Վարժապետի Թեքէեանի Թիւ 57, էջ 562:

բ) ... Բայց Սնունդի (Գեւոր) — Վահրամ Դաշնեան: Հրատ. Թէքէեան Մշակութային Միութեան: Պէյրուս, Տպ. Ատլաս, 1965, էջ 46:

գ) Վաղարշակեան Զեռոսմարտ, 1915 Ապրիլ 7 — 1915 Մայիս 7 — Վեր. Արեւի Ա. Գեորգիդեան: Հրատ. Թէքէեան Մշակութային Միութեան: Պէյրուս, Տպ. Ատլաս, 1965, էջ 271:

Տալու Քրիստոսեան Առաքելութիւնը — Քաղեց և համարեց Վեր. Կարապետ Ս. Թիւքեան (Նուիրատու): Պէյրուս, Տպ. Տոնիկեան, 1966, էջ 103:

Բիլիթիս Երգեր — Պատկերազարդեց Ժան Լիբերտի: Հեղինակ Գիւր Լալիս: Ֆրանսերէնէ Թարգմանեց Արամ Դառնի (Նուիրատու): Թեհրան, Տպ. Ալիք, 1967, էջ 163:

Արաքսի Պոյանեան Կը Նուիրէ Եղուարդ Պոյանեանի հետեւեալ գիրքերը. —

ա) Տոմար Տարգիր (Պատմութիւններ) — Պէյրուս, Տպ. Ատլաս, 1963, էջ 225:

բ) Երկու Նամակ — ա) Կոստան Զարեանի, բ) Սովետահայ Իշխանութեան: Պէյրուս, Տպ. Ատլաս, 1964, էջ 38:

գ) Դեմքեր (Ա. Հատոր) — Իր Դեմքը — Պոզոս Մնայեան: Պէյրուս, Տպ. Ատլաս, 1966, էջ 381:

Հորիւրանայ Յիւսէֆարան Գալմայեան Տան (1866-1966) — Պատրաստեցին Յակոբ Յինար և Պերճ Դրոյիկեան (Նուիրատու): Իսթանպուլ, Տպ. Օյա, 1966, էջ 304:

Ափեր Միւնչե Անկարեկիմ (Բերթուսեան, 1963-1967) — Զարեկ Մեղրեան (Նուիրատու): Պէյրուս, Տպ. Ատլաս, 1967, էջ 119:

Ջայնագրեալ Երեւանի Զեռոսմարտ — Հատոր Գ. (Հայերէն, և Անգլերէն Տառադարձութեամբ): Հրատ. և Նուէր Հաննէսեան Եղարարներու: Պէյրուս, Տպ. Երիւր, 1967, էջ 205:

Պուստիկովսկի Եւ Հայաստանաց Եկեղեցի — Եղարար Գիւրգիսեան (Նուիրատու): Լեւոն, Հարք Հրատարակչութիւն, 1966, էջ 13:

Մեթաք — Ա. Երմանկարէ: Հրատ. և Նուէր Կ. Տոնիկեան և Որդիք Դրատան: Պէյրուս, Տպ. Տոնիկեան, 1967, էջ 9:

Վանի Ժողովրդական Սովորոյթներ և Պատկերներ — Եւրոպական Մրտիկեան (Նուիրատու): Պէյրուս, Տպ. Համալսարան, 1966, էջ 60:

Սփռւած քանակութեան Հետ Մշակութային Կապի Կոմիտէին ստացանք. —

- ա) Զալալիների Ծառծուրը եւ Հայ ժողովրդի Վիճակը Օսմանեան Կայսրութեան Մէջ (ԺԶ. — ԺԵ. դարեր) — Մ. Գ. Զաւարեան: Երևան, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Հրատարակչութիւն, 1966, էջ 261:
 - բ) Հայ Պատմութիւնագրական Մեթոդական Տեսութիւն — Հէնրի Գաբրիէլեան: Երևան, «Միտք» Հրատարակչութիւն, 1966, էջ 432:
 - գ) Խաչատուր Կեչաւեցի 13-14րդ դարեր — Մ. Թ. Ալիշարեղեղեան: Երևան, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Հրատարակչութիւն, 1958, էջ 219:
 - դ) Երկեր — Մատթէոս Մամառեան: Երևան, «Հայաստան» Հրատ., 1966, էջ 646:
 - ե) Երկերի ժողովածու (Հատոր երրորդ) — Ռաֆայէլ Պատկանեան: Երևան, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Հրատ., 1966, էջ 661:
 - զ) Նոյնին Զորքերը Հատոր: էջ 615:
 - է) Քրիստոսի Կարա-Մուրզան եւ Բազմաձայնութեան Արմատաւորումը Հայ Երաժշտութեան Մէջ — Մ. Հ. Մարգարեան: Երևան, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Հրատ., 1956, էջ 284:
 - ը) Երեւ Հայ Միջնադարեան Գեղարուեստական Արձակից — Խմբագրութեամբ և յառաջարկւածով Կ. Մելիք-Օհանջանեանի: Երևան, Հայկ. ՍՍՌ ԳԱ Հրատ., 1957, էջ 284:
 - թ) Հայ ժողովրդի Պատմութիւն (Հատոր 1) — Խմբագրութեամբ Պրոֆ. Վ. Ա. Պարսամեանի: Հեղինակներ՝ Հ. Գ. Ժամկոչեան, Ա. Գ. Արսամեան և Ստ. Տ. Մելիք-Բախչեան: Երևան, Հայպետուսմանկրատ, 1963, էջ 484:
 - ժ) Նոյնին Երկրորդ Հատոր (9-19 դդ.) — Պրոֆ. Վ. Ա. Պարսամեանի Խմբագրութեամբ: Հեղինակ՝ Պրոֆ. Ս. Գ. Պողոսեան: Երևան, «Լուսոյ» Հրատ., 1965, էջ 386:
 - ժա) «Խառնախմբու» Օրացոյց — Յովհաննէս Ղազարեան: Նկարիչ Մ. Մուսոյեան: Երևան, «Հայաստան» Հրատ., 1966, էջ 28:
 - ժբ) Իրան Հայ Վիճակը — Պրոֆ. Բ., Գաբրիէլ, Սիւրանի և Ղափանի Շրջաններ: Կազմեց Ս. Գ. Բարխուդարեան: Երևան, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Հրատ., 1960, էջ 238:
- Թեհրանի Եղբ. Թովմասեան Գրական Ֆոնտէն ստացանք Պարսկերէն լեզուով գրուած հետևեալ երեք գիրքերը. —
- ա) Հա րնթը Նորավայր — Գրիգոր Զօհրապ: Թրգմ. Ալլէրթի Բերնարդ:
 - բ) Հեղուր Աղբիւր — Մկրտիչ Արմէն: Թրգմ. Տ. Փապազեան:
 - գ) Կեանքի Հին Հռովմէական Ճանապարհի Վրայ — Վահան Թոթովեցի: Թրգմ. Մ. Թամարեան:
- Եսայի Նյեցի — Վերստեմանի Բերականութեան Աշխատասիրութեամբ Լ. Գ. Խաչերեանի: Երևան, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Հրատ., 1966, էջ 206: Նուէր Մաշտոցի Անուան Մատենադարանէն:
- Մայրենի Լեզու (Գիրք Ա.) — Յովհաննէս Սրկ. Գապարեան: Նուէր Հ. Բ. Ը. Մ. Էն, Նիւ Եորք: Հ. Բ. Ը. Մ. Ի Ռոյի Յարեւելեանի Հրատարակչութիւն: Նիւ Եորք, Տպ. Կրաֆթ, 1962, էջ 38:
- Քրիստոսի Անկեղծ Վրայ, Վեր. Սիւսի Ս. Մանուկեան (1877-1945) — Գաղղեցի Թարգմանեց Վեր. Յ. Յ. Սալբրեան: Նուէր Հարեւելեանի Հրատարակչութիւն: Պէյրուս, 1967, էջ 320:
- Հրաչեայ Քոչարի Ուղիակ Գիրք — Յակոբ Նորունի (Նուիրատու): Պէյրուս, Տպ. Սևան, 1967, էջ 58:
- Յիսակարան Էվերէի — Ֆենէտի — Հաւաքեց Ալէքս. Գրիգորեան: Աշխատասիրեց Սեդրաք Գաբրիէլեան (Ներսէս): Փարիզ, Տպ. Տէր Յակոբեան, 1963, էջ 955:
- Պատմագիր Սիւրի — Հիսարի Հայոց (Տեղագրական, Պատմական և Աղագրական) — Աշխատասիրեց Գրիգոր Տէր Յովհաննէսեան: Նուէր Յարեւելեանի Զաւարեանէր Նախաձեռնեց Տօթ. Միւրան Ներսէսեան: Պէյրուս, Տպ. Մշակ, 1965, էջ 687:
- Հայկական Մանրանկարչութիւն — Միւրթարեան Մատենադարան Զեռագրաց, Ա.: Նուէր Գ. Կիւլպէնկեան Հիմնարկէն: Վիեննա, Մ. Ղազար, 1966, էջ 62 և 84, Պատկերներ և Յանդ:
- Արիւնտ Ժպիւր — Արիւ Նազարեան (Նուիրատու): Պէյրուս, Տպ. Մշակ, 1965, էջ 248:

Սփիւռքահայութեան Հետ Մշակութային Գաղփի Գոմիտէէն Նուէր ոտացանք հե-
տեւել գիրքերը:—

- ա) Ժողովրդական Ծածուկներ Աստուծոմ (1890-1894) — Կ. Թառայեան: Երևան, Հայաստան Հրատարակչութիւն, 1966, էջ 167:
- բ) Մասնա մեղիութեամբ — Սեբո խանգաղեան: Երևան, Հայաստան Հրատ., 1966, էջ 22:
- գ) Աղանիներ — Վ. Թաթոյեան: Երևան, Հայաստան Հրատ., 1966, էջ 60:
- դ) Հայաստանի Օգնութեամբ Գոմիտէ (1921-1937) — Ա. Վ. Վարդապետեան: Երևան, Հայաստան Հրատարակչութիւն, 1966, էջ 121:
- ե) Բարեպա խաչիկ (Վէպ) — Զապէլ Եսայեան: Երևան, Հայաստան Հրատարակչութիւն, 1966, էջ 81:
- զ) Այրուղ Այգեսաններ — Գուրգէն Մանարի: Երևան, Հայաստան Հրատարակչութիւն, 1966, էջ 121:
- է) Հէփաթներ եւ Պատմութիւններ — Խեփո-Ապեր: Երևան, Հայաստան Հրատարակչութիւն, 1967, էջ 142:
- ը) Լազարեանների Հասարակական-Քաղաքական Գործունէութեան Պատմութիւնը — (Լիբր. Գործի Երկրորդ Գլուխ) — Վ. Ա. Գրիշեան: Երևան, Հայկական ՍՍԻ ԳԱ Հրատ., 1966, էջ 273:
- թ) Ճակատագիրն Հայոց — Սուրէն Այվազեան: Երևան, Հայաստան Հրատ., 1966, էջ 798:
- ժ) Գիւղին Կեանք — Թ. Կատարեան (Թովհանէս Յարութեան): Երևան, Հայաստան Հրատ., 1966, էջ 362:
- ժա) Եղեգներ Ձիւնաբերութիւն (Ա. Գրիշե) — Սեփեան Այվազեան: Երևան, Հայաստան Հրատ., 1966, էջ 262:
- ժբ) Երկերի Ժողովածու (Հատոր Զրորորդ) — Հրաչեայ Քոչար: Երևան, Հայաստան Հրատ., 1967, էջ 673:
- ժգ) Հայ Ժողովրդական Հէփաթներ (Նոր Հատոր) — Երևան, Հայկական ՍՍԻ ԳԱ Հրատ., 1966, էջ 79:
- ժդ) Երկեր — Մատթէոս Մամալեան: Երևան, Հայաստան Հրատ., 1966, էջ 646:
- ժե) Երկեր (Ա.) — Մանուկ Աբեղեան: Երևան, Հայկ. ՍՍԻ ԳԱ Հրատ., 1966, էջ 570:
- ժզ) Երգեր եւ Ռոմաններ — Միքայէլ Միրզայեան: Երևան, Հայաստան Հրատարակչութիւն, 1966, էջ 154:

Նկարիչ Աւագէն Նուէր ոտացանք հետեւեւել երկու գիրքերը:—

- ա) Սարէ Բարէ (Հրատարակչ) — Էլլէն Բիւզանդ: Ռուբէն Տէր Մինասեանի Հայ Յեղիսիականի Մը Յիւստաններ գրքէն իրական մի գրառագի հետքե-
րով: Պէրսու, Տպ. Համալսարան, 1967, էջ 81:
- բ) Վանի Ժողովրդական Սովետներ եւ Պատկերներ — Շուշանիկ Մարտիկեան: Պէրսու, 1966, էջ 60:
- Տարագիր Երկերի Ցակ (Պատմութիւններ) — Անդրանիկ Անդրէասեան (Նուիրատու): Պատու, Տպարան Պայքար, 1967, էջ 187:
- Յոն Աստուածաւանդի Հայերէն Տպարգրութեան 300ամեակին — Հայերէն և անգլերէն: Հրատ. և Նուէր Հայ Երկու. Մշակութային Միութեան, Լոս Անճէլէս: Լոս Անճէլէս, Տպ. Նոր Օր, 1966, էջ 32:
- Սլաֆներ եւ Դեմներ (Բ. Հատոր) — Սուրբատ Թ. Թէրզեան (Նուիրատու): Պատու Այ-
րէս, 1967, էջ 188:
- Պատմութիւն Քերթ Գիւղի — Տապուհեան Յարութիւն Խ. (Նուիրատու): Բաղմա-
գրութեան էջ 192:
- Գործնական Քերթնութիւն Արդի Հայերէն Լեզուի — Զարեհ Մեղրեան (Նուիրատու): Զարբան Դաւրեթաց (Ք. Տպարգրութ.), վերամշակութեան: Պէրսու, Տպ.
Ատաւ, 1966, էջ 128:
- Օրոցոյց 1967 Տարուայ: Անթիլիան, Կաթղ. Հայոց Մեծի Տանն Գիւղիկոյ:
- Աստուածաւանդական Ճաշու Ընթերցումներ — 1967: Անթիլիան, Տպ. Կաթողիկոսութեան
Հայոց Մեծի Տանն Գիւղիկոյ, էջ 66:
- Միւրի եւ Ստալին — Լուս Վարդան: Նուէր Ս. Միմեանէ: Պէրսու, Տպ. Սեան,
1966, էջ 111 և 25 Նկարներ:
- Նկարիչ Արեւիկ Երանցեան — Արմենուհի Տ. Մանուկեան: Նուէր Ըսկ վերնային:
Պէրսու, Տպ. Սեան, 1966, էջ 210: